

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА СУМЩИНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ 1/2016

- Перспективи розвитку ПО в області
- Оптимізація системи роботи ПНЗ області
- Програмне забезпечення навчально-виховного процесу в ПНЗ

Рекомендовано до друку вченою радою Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Протокол № 21 від 29.11. 2016 р.

Рецензенти:

Пустовіт Г. П., професор, учений секретар відділення загальної педагогіки та філософії освіти НАПН України, доктор педагогічних наук

Литовченко О. А., старший науковий співробітник Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук

Позашкільна освіта Сумщини: регіональний аспект. Інформаційно-методичний збірник. / За заг ред. Тихенко Л. В. [Упор. А. М. Бондар, Т. М. Кречотіна, Л .В. Тернавська] – Суми : Нота-бене – 2016. – № 1 – 88.

Інформаційно-методичний збірник містить науково-методичні та практичні матеріали щодо оптимізації системи роботи позашкільних навчальних закладів Сумщини.

У збірнику подано матеріали з досвіду роботи педагогічних колективів позашкільних навчальних закладів області щодо удосконалення системи методичної та дозвіллевої роботи в позашкільному навчальному закладі

За зміст матеріалів, коректність цитування, об'єктивність оцінок і суджень, достовірність фактів відповідальність несуть автори.

ЗМІСТ

I. ОПТИМІЗАЦІЯ СИСТЕМИ РОБОТИ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ СУМЩИНИ.....	3
Удосконалення технологій виховної роботи в позашкільних навчальних закладах.....	3
Особливості організації роботи позашкільних навчальних закладів у контексті освіти для сталого розвитку <i>Тихенко Л. В., директор Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю.....</i>	3
Формування морально-етичних цінностей вихованців позашкільного навчального закладу <i>Скоробагатько Л.О., завідувач відділу Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю.....</i>	8
II. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ СУМЩИНИ.....	16
Матеріали учасників Всеукраїнського конкурсу майстерності педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів «Джерело творчості».....	16
Організація роботи гуртка позашкільного навчального закладу з екологічного виховання дітей та учнівської молоді <i>Гончаренко А.В., керівник гуртка Сумського міського центру еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді.....</i>	16
Формування екологічної культури у вихованців позашкільного навчального закладу засобами проектних технологій <i>Мовенко О.В., керівник гуртка Тростянецького палацу дітей та юнацтва.....</i>	20
Організація роботи фольклорно-вокального гуртка в позашкільному навчальному закладі <i>Червяцова О.Т., керівник гуртка Путивльського районного центру позашкільної роботи</i>	23
Формування творчої особистості в процесі освітньо-виховної діяльності в гуртку художньо-естетичного напрямку <i>Юрченко О. М., керівник гуртка Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю</i>	44
III. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ В ПОЗАШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ.....	49
Матеріали з досвіду роботи педагогічного колективу Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю.....	49
До вершини педагогічної творчості. Методичний проект <i>Крекотіна Т.М., методист Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю.....</i>	49
Інтерактивні технології в освіті для збалансованого розвитку. Методичний проект <i>Марченко Ю.В., методист Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю</i>	51
IV. ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ПОЗАШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ.....	53
Хімія. Навчальна програма з позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку <i>Павлюченко О.Б., керівник гуртка Сумського міського центру еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді.....</i>	53

V. ІЗ ДОСВІДУ РОБОТИ ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕКТИВІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ОБЛАСТІ.....	67
Використання інновацій у навчально-виховному процесі у творчих об'єднаннях позашкільних навчальних закладів області.....	67
Подорож лісом. Екологічний квест. <i>Бойко Н.Ф., методист Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю.....</i>	67
Декоративна композиція у квадраті. Декоративна композиція у ромбі. Заняття для вихованців декоративно-ужиткового гуртка <i>Радченко І. О., керівник гуртка Шосткинського міського клубу дитячої та юнацької творчості «Орлятко».....</i>	72
Збереження фольклорних скарбів рідного краю. Заняття для вихованців фольклорного гуртка. <i>Червяцова О.Т., керівник гуртка Путивльського районного центру позашкільної роботи.....</i>	77
Майстер-клас із виготовлення українських народних ляльок <i>Покутня Л.М., методист Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю.....</i>	83

I. ОПТИМІЗАЦІЯ СИСТЕМИ РОБОТИ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ СУМЩИНИ

УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У КОНТЕКСТІ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Людина як частина природи має біологічні властивості і тому підвладна біологічним закономірностям. Водночас вона як істота соціальна є носієм суспільних характеристик. Звідси виникає проблема співвідношення в ній біологічного й соціального начал. Вони мають підпорядкуватися одне одному й утворювати діалектичну єдність, що сприяє розв'язанню проблем існування соціуму в природі. Зазначене потребує виховання покоління, яке б розуміло, що сфера природи має бути об'єктом пильної уваги. Детальний аналіз причин екологічної кризи, розроблення заходів щодо збереження природи, оптимізації діяльності людини, зміни стереотипів споживання в напрямі їх раціоналізації, поширення нових екологічно доцільних цінностей і моделей поведінки забезпечують екологічна освіта й екологічне виховання – засоби формування соціоприродної системи, здатної розв'язувати сукупність протиріч між природою і суспільством, між екологією й економікою. Вирішення таких проблем можливе за умови упровадження екологічної освіти для сталого розвитку – планетарної стратегії, спрямованої на усвідомлення спільної відповідальності за майбутнє людства.

В освіті для сталого розвитку важлива її орієнтація на зміну поведінки, звичок, стилю повсякденного життя людини, набуття практично і життєво орієнтованих умінь і навичок, що забезпечується інтеграцією екологічної тематики у всі види навчально-виховної роботи з дітьми та учнівською молоддю.

Актуальність роботи з розв'язання зазначеної проблеми зумовлена соціальними потребами виховання здорового, екологічно, валеологічно та психологічно компетентного покоління, діяльність якого спрямована на збереження природи як середовища свого існування та розвитку. Важливу роль у формуванні екологічно свідомої особистості відіграють позашкільні навчальні заклади, що забезпечують систематизовану освітню, пізнавальну, практичну та творчу діяльність вихованців, у процесі якої забезпечується інтеграція загальних природничих знань із профільними, їх використання для виконання навчальних, дослідницьких, практичних природоохоронних завдань.

Сучасною психолого-педагогічною наукою та позашкільною педагогічною практикою зроблено суттєвий внесок у створення в позашкільному освітньо-виховному просторі практично спрямованої системи підвищення рівня біологічної компетентності підростаючого покоління, формування нового складу мислення, за якого всі соціально-економічні та соціально-екологічні процеси та явища розглядаються з урахуванням принципів сталості. Такій системі притаманні всі основні ознаки діяльності сучасних освітньо-виховних (соціально-педагогічних) систем, а саме: наявність організаційної концепції, технологічність, координованість, системність освітньо-виховної, розробленість методичного та психологічного супроводу, об'єктивність контролю за її результатами.

Безперечним є той факт, що робота з формування екологічно свідомої особистості в контексті освіти для сталого розвитку має достатнє наукове підґрунтя, розроблене сучасними вітчизняними вченими. Для забезпечення належного рівня роботи з екологічного виховання дітей та учнівської молоді педагогами позашкільних навчальних закладів використовуються праці І. Д. Беха, О. В. Биковської, В. В. Вербицького, Н. Г. Недодатко, Г. П. Пустовіта, Т. І. Сущенко та інших. У їхніх наукових дослідженнях визначено, що метою

екологічної освіти (свідомого та планомірного розвитку знань про навколишнє середовище протягом усього життя) є розширення знань про довкілля, специфіку його внутрішніх відносин, характер антропогенного впливу, а також принципи гармонійного розвитку людини та природного середовища. У працях зроблено акцент на те, що метою екологічного виховання має бути формування свідомості, що охоплює поняття екологічної моралі – збалансованості між сприйняттям навколишнього середовища, його піднесенням і поведінкою людини. Основою екологічної підготовки мають бути, звичайно, біологічні знання як закони життя живої природи, а також розуміння важливості підтримування гармонії навколишнього середовища.

Тому стратегічним завданням екологічної освіти та виховання школярів слід, насамперед, вважати пізнання природи. Це створює необхідні передумови для екологічно обґрунтованих локальних дій відповідно до конкретного природного середовища. Такий підхід до розв'язання зазначеної проблеми забезпечує розуміння значущості його якості, що визначається не технічними рішеннями, а діяльністю щодо збереження та відтворення об'єктів природного середовища. Виконання таких завдань передбачає досягнення трьох цілей: 1) формування екологічного світогляду; 2) утвердження у свідомості учнів думки, що життя може існувати винятково у формі цілого, а не частин; 3) освіта має здійснюватися в межах раціонального природокористування.

У цьому контексті навчально-виховний процес у творчих об'єднаннях позашкільних навчальних закладів має будуватися з урахуванням провідних психолого-педагогічних підходів, що передбачає впровадження нових технологій навчання, зокрема особистісно орієнтованих, здійснення інтеграції та диференціації знань, формування цілісних уявлень про навколишній світ.

Напрями розвитку екологічної освіти визначені Законом України «Основні засади (стратегія) Державної екологічної політики України на період до 2020 року» та Національною стратегією розвитку освіти України на період до 2021 року. Відповідно до Закону екологічна освіта має стати безперервним процесом і сприяти успішній реалізації національної екологічної політики з орієнтацією на сталий розвиток суспільства. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року визначає більш масштабний напрям – екологізацію всіх систем освіти шляхом поширення інтеграції екологічної освіти у всі системи освіти.

Згідно із зазначеним освіта для сталого розвитку спрямовується на реалізацію підвищення рівня екологічної свідомості суспільства, збереження біологічного та ландшафтного різноманіття засобами екологічного виховання та просвіти, сприяння впровадженню інноваційних програм забезпечення екологічно збалансованого природокористування, удосконалення регіональної екологічної політики, координування освітніх програм і програм охорони навколишнього середовища.

Отже, для реалізації сучасних вимог необхідною є взаємодія вчених і педагогів-практиків, яка має бути спрямованою на розв'язання актуальних проблем щодо розроблення загальних теоретико-методологічних основ екологічної освіти в контексті освіти для сталого розвитку.

Важливими для реформування екологічної освіти та виховання як пріоритетної складової формування світогляду людини, її духовності, культури є наукові праці українських учених М. І. Дробнохода, М. М. Кисельова та В. С. Крисаченка, у яких велику увагу приділено дослідженням природи людини й умов її існування, співвідношенню біологічного та соціального в природі людини.

Фундаментальні наукові розробки з основ розвитку освіти для збалансованого розвитку здійснені В. Є. Барановською, О. І. Бондарем, О. І. Дутовим, Н. А. Пустовіт, О. А. Пруцаковою та іншими вченими. Ними узагальнено й систематизовано сучасні уявлення про сталий (гармонійний, екологічно збалансований) розвиток суспільства, основні завдання і роль екологічної освіти для сталого розвитку, методичні матеріали для формування екологічної компетентності та ноосферні орієнтири розвитку екологічної освіти для сталого розвитку. Загальнопедагогічні та психологічні аспекти дослідження екологічної освіти та виховання, проблеми формування екологічної культури здійснювали П. П. Бачинський, В. С. Крисаченко, В. І. Шульдик.

Психолого-педагогічні основи формування знань, умінь і навичок взаємодії із соціальним і природним середовищем охарактеризовано в працях І. Д. Беха. Значний внесок у розроблення теоретико-методологічних засад функціонування педагогічних систем, екологічних аспектів освіти здійснено в працях В. В. Вербицького, Г. П. Пустовіта. Психолого-педагогічну та соціально-педагогічну систему ціннісного ставлення особистості до природи обґрунтовано в дослідженнях І. Д. Беха та Г. П. Пустовіта. Підходи до

розв'язання проблем екологічної освіти висвітлюють С. М. Горбулінська, С. В. Совгіра, Т. Г. Шаповалова.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки накопичено значний теоретичний і практичний матеріал щодо загальнопедагогічних і психологічних аспектів екологічної освіти і виховання в позашкільних навчальних закладах.

Зміст і методи екологічного виховання школярів досліджувалися В. В. Вербицьким, Г. П. Пустовітом, С. В. Страшком. У працях С. М. Горбулінської, О. П. Грошовенко, Л. І. Ковбасенко, Р. А. Науменко, Н. А. Пустовіт, В. А. Редіної, С. Р. Рибнікова, А. Й. Сиротенка, С. В. Совгіри, Т. І. Сущенко висвітлено стан, особливості, теоретичні підходи до проблеми екологічного виховання, педагогічні умови екологічного виховання в педагогічній практиці загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено психолого-педагогічні умови оптимізації процесу формування в дітей та учнівської молоді ціннісного ставлення до природи; визначено форми, методи, прийоми, засоби для здійснення цілісного підходу до навчально-виховної роботи за еколого-натуралістичним напрямом; визначено методичні аспекти підготовки педагогів до узгодженої і багатогранної діяльності щодо зазначеної проблеми.

Результати досліджень щодо виявлення рівня сформованості екологічної свідомості дітей та учнівської молоді свідчать про наявність екологічної проблематики, параметри екологізованості; відображають ефективність екологічного виховання, що ґрунтується на основних положеннях і концепціях сучасної екології; визначають шляхи розвитку екологічних знань, їх трансформацію в соціально високо значущу сферу людських знань і дій.

Нагальні потреби вдосконалення системи роботи з формування екологічного світогляду дітей та учнівської молоді у творчих об'єднаннях позашкільних навчальних закладах спрямовують учених і педагогів-практиків на подальше розроблення теоретичних і методичних положень, підсилення екологічної складової в змісті навчально-виховної та пізнавально-творчої діяльності вихованців позашкільних навчальних закладів.

Роботу педагогічних колективів у контексті проблеми спрямовано на виявлення й апробацію інноваційних педагогічних технологій організації освіти для сталого розвитку. У змісті діяльності творчих учнівських об'єднань за всіма напрямками позашкільної освіти використовуються форми й методи роботи, що формують екологічно активну позицію вихованців засобами інтеграції отриманих дітьми та учнівською молоддю знань, сформованих умінь і навичок сталого стилю життя. Зазначене забезпечує позитивні зміни у ставленні до екологічних проблем, викликає бажання брати участь у практично спрямованій діяльності, метою якої є збереження довкілля.

Розвинена мережа творчих учнівських об'єднань, до якої належать різнорівневі гуртки, школи раннього творчого розвитку, агітбригади, експедиційні загони, юннатівські та екологічні секції, загони зелених і голубих патрулів, екологічні асоціації, профільні оздоровчі табори, екоклуби, відеоклуби, екоотеатри, заочний екологічний університет «Природа», шкільні екологічні центри, екологічні штаби, екологічні парламенти, дитячо-юнацька спілка «Вартові безпечного довкілля» тощо, забезпечує формування в дітей та учнівської молоді розуміння взаємозв'язку й взаємозалежності людини і природи, усвідомлення необхідності збереження глобальної рівноваги та причетності кожного до проблем навколишнього середовища. Навчально-виховний процес у творчих учнівських об'єднаннях будується відповідно до актуальних і доступних для розуміння вихованцями різного віку проблем збереження ресурсів і стабільної життєдіяльності на засадах інтерактивної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу, постійного зворотного зв'язку; стимулювання й умотивування вихованців до висування ними особистісно і суспільно значущих завдань, їх реалізації для розв'язання локальних екологічних проблем.

Одним із засобів формування у вихованців ПНЗ умінь досліджувати та розв'язувати проблеми довкілля є робота за освітньо-виховними еколого-натуралістичними, соціально-освітніми проектами, що забезпечують не лише формування екологічно свідомої особистості, а й розвиток позашкільної освіти області як освітньо-виховної системи регіонального організаційного рівня.

У останні роки в позашкільних навчальних закладах Сумської області реалізуються такі соціально-освітні проекти, як «Дійти до кожного, зацікавити всіх», «Рідна Сумщина», «Перемога – 2015: від „Я” до „Ми”», «Витоки мого роду», «Вартові безпечного довкілля», «Бережіть Землю від маленьких мікробомб – батарейок», «Я, родина, Україна», «Криниченько, живи», «Добра справа добрим людям відгукнеться», «Пересувний позашкільний навчальний заклад», «Від особистого здоров'я – до здоров'я суспільства», «Творчість починається в родині», «Стежками слобожанського краю», «Музей іде до школи», «Здорова дитина – успішна дитина». У межах їх реалізації розв'язуються завдання освіти для сталого розвитку:

- формування світогляду на основі сучасної екологічної картини світу;
- розуміння різноманітності матеріальної, емоційної, естетичної цінностей природи, необхідності гармонізації взаємовідносин суспільства і природи;
- виховання екологічної відповідальності за стан навколишнього природного середовища;
- урахування екологічних факторів для збереження якості навколишнього середовища;
- підвищення значущості екологічних традицій, дбайливого ставлення до природно-культурної спадщини;
- сприяння зростанню, саморозвитку, самореалізації особистості та формування в неї активної громадянської позиції.

Успішному здійсненню екологічної та природоохоронної роботи, реалізації програми сталого розвитку в позашкільних навчальних закладах області сприяє тісна співпраця з державними та громадськими організаціями, установами, вищими навчальними закладами області. Основними формами співпраці є проведення екологічних фестивалів, конгресів, конференцій, форумів, експедицій, польових практик, профільних семінарів, виставкова діяльність, рецензування дослідницьких робіт тощо.

Серед вагомих практичних природоохоронних і екологічних заходів, до яких щороку залучається близько трьох тисяч учнів, вихованців загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, найбільш значущими є акції «Зробимо Україну чистою», «Чиста Земля – чиста Україна», «Зелена вулиця», «Еко-Новий рік», «Пташина їдальня», «Годівничка», «Збережемо первоцвіти», «День птахів»; фотовиставка «Природа рідного краю» тощо.

Значна увага педагогів, які організують роботу юних натуралістів, приділяється моніторингу довкілля, проведенню заходів щодо збереження біорізноманіття рідного краю. Робота із залучення вихованців позашкільних навчальних закладів до проведення моніторингу стану навколишнього середовища здійснюється за підтримки державних і громадських організацій, що опікуються проблемами довкілля. Вихованцями творчих дитячих об'єднань еколого-натуралістичного напрямку здійснюється моніторинг стану ареалів поширення рідкісних рослин, популяції лісових птахів і звірів, біоіндикація сапробності води в річках за мікроскопічними водоростями тощо.

З метою широкого залучення учнівської молоді до роботи зі збереження біорізноманіття в межах Всеєвропейської Стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, Рамсарської Конвенції організується робота з виявлення та дослідження угруповань рідкісних і регіонально рідкісних рослин, що зникають. Вихованці дослідили угруповання занесених до Червоної книги України рідкісних рослин, які підлягають особливій охороні на території області; визначили основні фактори антропогенного навантаження на них, здійснювали агітаційну та просвітницьку роботу серед населення.

Формуванню екологічної свідомості підростаючого покоління сприяє робота юннатів на сорока восьми навчально-виховних екологічних стежинах, що функціонують у загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладах області. На території об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення функціонують екологічні стежки протяжністю від трьохсот метрів до трьох із половиною кілометрів, на яких розташовані зупинки, де надається інформація про ранньоквітучі, лікарські й екзотичні рослини; комахи, птахи, ссавці; форми рельєфу місцевості, водні об'єкти, рекреаційні зони; реалізуються завдання науково-освітніх проектів і науково-дослідницьких робіт з інтродукції малопоширених дерев і кущів, вивчення орнітофауни, рослинності лучних екосистем у заплавах річок, стану популяції рідкісних і зникаючих рослин, антропогенного навантаження на заплавні луки. На екологічних стежках учнівських лісництв здійснюється інформаційно-просвітницька робота (екскурсії для різних вікових груп вихованців дошкільних, загальноосвітніх навчальних закладів, їхніх батьків), масові заходи еколого-натуралістичного напрямку, практичні природоохоронні акції та операції.

Діяльність вихованців на екологічних стежках організовано за такими напрямками:

- екскурсійним – індивідуальне і колективне виконання циклу фенологічних, екологічних, ботанічних, зоологічних, гідрологічних завдань, проведення природоохоронних просвітницьких акцій, операцій;
- пошуково-дослідницьким – реалізація проектів «Порівняльний аналіз видового складу птахів на території станції юних натуралістів, центрального міського парку, екостежки», «Дослідження стану водойм», «Видове різноманіття, екологічні особливості та значення мікроміцетів соснового лісу», «Порівняльна характеристика ґрунтів річкової долини», «Епіфітні лишайники різних біотопів околиць населеного пункту», «Оцінка стану атмосферного повітря населеного пункту методом ліхеноіндикації», «Санітарно-біологічне оцінювання стану річки за ольгологічними даними» тощо;
- практично природоохоронним – рейди для виявлення несанкціонованих сміттєзвалищ, фотографування та картування місць забруднення довкілля, акції «Гніздобуд», «Годівничка», «До чистих джерел», «Криниця мого дитинства» тощо.

Під час тематичних екскурсій «Екосистема лісу», «Екосистема болота», «Штучні і природні водойми» вихованці станцій юних натуралістів мають можливість більш детально ознайомитися з екосистемами, визначити екологічні фактори живої і неживої природи, зібрати гербарії рослин, провести картування рідкісних рослин, зробити висновки про екологічний стан довкілля, здійснити практичні природоохоронні заходи.

Важливе місце в навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів відводиться проведенню виїзних форм навчання: екскурсій, походів, експедицій, польових практик, еколого-оздоровлювальних наметових таборів з метою створення умов для самореалізації та становлення особистості; оволодіння знаннями, навичками, досвідом комплексного вирішення та попередження соціальних, економічних, екологічних проблем для підвищення якості життя сучасних і майбутніх поколінь на основні принципів сталого розвитку.

Вихованці позашкільних навчальних закладів області є постійними учасниками міжнародних програм, проектів, конкурсів (Міжнародні дні спостереження за птахами, Пан-європейський проект «Весна прийшла», Міжнародна науково-освітня програма GLOBE (Міжнародний заочний конкурс «Календар GLOBE», кампанія «Вишнева Україна»), Міжнародний конкурс молодіжних проектів з енергоефективності «Енергія і середовище», Міжнародний екологічний конкурс, Міжнародний День мігруючих птахів тощо).

Зазначені вище форми роботи забезпечують підвищення рівня біологічної освіти в позашкільному навчально-виховному просторі, концептуальне осмислення важливості освіти для сталого розвитку. Такий процес пов'язується з кількома організаційно-технологічними аспектами:

- упровадження нових форм організації навчально-виховної роботи еколого-натуралістичного спрямування;
- створення творчих об'єднань профорієнтаційної спрямованості та початкової професійної підготовки;
- використання різних форм організаційно-масової роботи з екологізації позашкільного навчально-виховного простору відповідно до всіх напрямів позашкільної освіти;
- визначення у вихованців рівня базових екологічних компетентостей, пов'язаних зі сферою знань (уміння оперувати науковими знаннями та фактичним матеріалом), діяльністю особистості та її життям у соціумі;
- розроблення навчальних програм (екологічних, валеологічних, фізкультурно-оздоровчих, формування навичок здорового способу життя тощо);
- упровадження сучасних педагогічних технологій для розширення та поглиблення знань вихованців про навколишній світ, розвитку їхніх комунікативно-творчих здібностей;
- формування екологічної самосвідомості, навичок здорового способу життя;
- розширення та систематизація еколого-просвітницької роботи позашкільних навчальних закладів, залучення вихованців та їх батьків до програм і проектів для навчання їх навичок сталого стилю життя.

Вищезазначене свідчить про те, що, створена в області система екологічної освіти й виховання дітей та учнівської молоді на засадах стратегії сталого розвитку, є одним із засобів формування суспільства, основою якого є екологічне світосприйняття, екологічний світогляд та екологічна свідомість – засоби, які навчають гуманної екологічно спрямованої життєдіяльності. Тому одним з актуальних завдань позашкільних навчальних закладів є формування моделі екологічної освіти, що забезпечить екологізацію змісту їх роботи за всіма

напрямами позашкільної освіти; розроблення інформаційного, інструментального, методичного забезпечення відповідно до сучасних запитів і потреб суспільства в контексті освіти для сталого розвитку.

Пропонована стаття не вичерпує всіх аспектів проблеми і підтверджує необхідність продовження наукового пошуку на рівні розроблення сталої системи екологічної освіти і виховання за умови урахування завдань сталого розвитку, орієнтованих на формування в суспільстві пріоритетів екологічних цінностей як стійких екологічних переконань у необхідності виваженої поведінки в навколишньому середовищі та готовності до діяльності, спрямованої на вирішення соціальних та екологічних проблем.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар О. І., Барановська В. Є., Єресько О. В. та ін. Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях : науково-методичний посібник для вчителів / за ред. О. І. Бондаря. – Херсон : Грінь Д.С., 2015. – 228 с.
2. Вербицький В. В. Завдання системи освіти XXI століття – формування екологічного світогляду. // Еколого-натуралістична творчість: Науково-методичний вісник / Відповідальний редактор В.В. Вербицький – К. : НЕНЦ, №3. – 2002. – 256 с.
3. Дробноход М.І. Концептуальні основи екологічного мислення та здібностей людини, гармонійні стосунки з природою: колект. монографія / І. М. Дробноход, Ф.В. Вольвач, С.Г. Іващенко. – К. : МАУП, 2000. – 76 с.
4. Крисаченко В. С. Екологія. Культура. Політика [Текст] : концептуальні засади сучасного розвитку / В. С. Крисаченко, М. І. Хилько ; Національний ін-т стратегічних досліджень при Адміністрації Президента України, Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Знання України, 2002. – 597 с.
5. Пруцакова О. А. Сучасна шкільна екологічна освіта і запити освіти сталого розвитку [Текст] / О.А. Пруцакова // Екологічний вісник. – 2006.– № 6.– С. 20 – 21.
6. Пустовіт Н. А. Визначення потреб України в освіті в інтересах сталого розвитку [Текст] / Н.А. Пустовіт // Екологічний вісник. – 2006.– № 6.– С.18 – 19.
7. Рибніков С. Р. Екологічна освіта як чинник формування системного мислення / С. Р. Рибніков // Проблеми освіти : наук. зб. / кол. авт. – К. : Ін-т змісту і методів навчання МОН України, 2001. – Вип. 26. – С. 136–143.
8. Совгіра С. В. Тенденція проникнення поняття екологізації у зміст освіти та навчальне середовище / С. В. Совгіра // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : наук. зб. / Уман. держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / ред. кол. : Н. С. Побірченко (гол. ред.), І. Д. Бех, Н. М. Бібік [та ін.]. – Умань : РВЦ «Софія», 2007. – ВИП.20. – С. 170–176.
9. Шаповалова Т. Г. Валеологічна освіта та виховання в позашкільних закладах // Збірник наукових праць VII Міжнародної наук.-практичної конференції – Сучасні досягнення валеології та спортивної медицини. – Одеса ; ОМУ, 2001. – С. 58–59.

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ВИХОВАНЦІВ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Євроінтеграційні поступки України зумовлюють нові орієнтири сучасної освіти, одним з основних завдань якої є виховання активного громадянина, здатного до взаємодії в полікультурному суспільстві на основах загальнолюдської моралі. Соціалізація особистості зумовлює необхідність формування її моральних якостей, що сприяють швидкому адаптуванню в нових соціальних умовах і є основою для подальшого морального вдосконалення. Розв'язання такого завдання можливе, якщо створюються умови для покращення виховного впливу на підростаюче покоління.

Утвердження принципів загальнолюдської моралі визначено нормативними актами як на міжнародному, так і на національному рівнях. Концепцією виховання гуманістичних цінностей учнів, Концепцією виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Концепцією національного виховання, Концепцією позашкільної освіти та виховання, Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті моральне виховання розглядається як один із пріоритетних напрямів освітньої системи.

Моральне виховання дітей та учнівської молоді сьогодні є важливою складовою змісту роботи позашкільних навчальних закладів, головним завданням яких є формування моральної поведінки, активної життєвої позиції, правил співжиття, єдності слова і діла в підростаючої особистості. Особливістю діяльності навчальних закладів системи позашкільної освіти і виховання є їх швидке реагування на суспільні запити, інтереси і потреби дітей та учнівської молоді, вимоги держави щодо їх освіти і виховання.

Урахування головних принципів побудови навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах (доступність, добровільність, варіативність, науковість, світський характер) забезпечує створення сприятливих умов для формування у їх вихованців усвідомленої ціннісної системи.

Теоретичні основи моральної вихованості особистості, визначення її змісту, дослідження проблем формування моральної свідомості дітей мають місце в працях Л. Артемової, І. Бега, А. Богуш, О. Кононко, С. Русової, О. Сухомлинської. Проблеми морального виховання дітей, формування першооснов їх моральної культури в позаурочній діяльності, формування морально-етичних цінностей і національної самосвідомості висвітлено в роботах М. Генік, Т. Гуменникова, Г. Кловак. Зазначені наукові дослідження є теоретичною основою навчально-виховної роботи в позашкільних навчальних закладах.

Дослідження зазначеної педагогічної проблеми є підґрунтям для розроблення якісного методико-дидактичного забезпечення навчально-виховного процесу у творчих об'єднаннях для вихованців старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

Проблема моральності й усвідомлення її людиною є предметом наукової думки з античних часів. Сьогодні ціннісна проблематика розробляється в окремому розділі філософії – аксіології, що систематизує філософсько-теоретичне значення про цінності, тенденції і закономірності їх розвитку.

Наприклад, Б. Чижевський розуміє цінність як філософсько-соціальну, політичну, психологічну категорію, що визначає позитивне і негативне в явищах природи, формах суспільної організації, історичних подіях, моральних учинках, духовних витворах для людства, окремого суспільства, народу, соціальної групи чи особи на визначеному етапі історичного розвитку.

За Т. Бутківською, цінність – це, з одного боку, властивості того чи іншого суспільного предмета, явища, які задовольняють потреби, інтереси, бажання, а з іншого боку – це ставлення суб'єкта до предметів і явищ реальності, що виявляється ціннісними орієнтаціями, соціальними установками, якостями особистості.

За С. Анісімовим, цінність є позитивне значення предмета або його властивості для конкретного суб'єкта діяльності з урахуванням того, чи може такий предмет задовольняти потребу в ньому.

У інших філософських працях (А. Москаленко, Ю. Кулюткін, М. Нарський) цінність трактується як спрямованість у майбутнє, що впливає на досягнення мети, або як предмет потреб людини. Ціннісне ставлення суб'єкта до предмета репрезентується в оцінюванні – суб'єктивному визначенні ваги і / або значущості об'єкта для людини.

Різноманіття цінностей, що існують у суспільстві, викликає необхідність їх класифікації. Відповідно до основних сфер суспільного життя зазвичай визначено три групи цінностей: 1) матеріальні, 2) соціально-політичні, 3) духовні.

Матеріальні цінності – значимі природні об'єкти і предмети, тобто засоби праці й речі безпосереднього використання. До природних цінностей належать природні блага, укладені в природних багатствах. До предметних цінностей – предмети матеріального світу, що є результатом людської праці, а також предмети культурної спадщини минулого.

Соціально-політичні цінності – це ціннісне значення соціальних і політичних явищ, подій, політичних актів і дій. До соціально-політичних цінностей належать:

- соціальне благо, що міститься в політичних і соціальних рухах;
- прогресивне значення історичних подій, що сприяють процвітанню суспільства, зміцненню миру і співпраці між народами тощо.

Духовні цінності – нормативно-оцінна складова явищ суспільної свідомості (цінності науки, моралі, мистецтва, філософії, права тощо).

Матеріальні, соціально-політичні та духовні цінності мають свої особливості, але вони є взаємопов'язані. Зазначимо, що є цінності, які можна віднести і до матеріальних, і до соціально-політичних, і до духовних. Це перш за все цінності, що мають загальнолюдську значущість (життя, здоров'я, свобода тощо).

СИСТЕМА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ

13

ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ – регулятори поведінки усього людства

Матеріальні

Соціально-політичні

Духовні

Рис. 1. Класифікація морально-етичних цінностей

Серед духовних цінностей особливе місце посідають морально-етичні цінності. Морально-етичні цінності визначені як суспільні установки, цілі та проекти у формі нормативних уявлень про добро і зло, справедливість і несправедливість, про сенс життя та призначення людини тощо. Крім того, їх розглядають як систему світорозуміння людиною, що містить оцінювання з позицій добра і зла, дозволяє виявити зв'язок між вчинком людини та загальноприйнятою системою соціальних цінностей. Осмислені морально-етичні цінності згодом стають ціннісними орієнтаціями особистості. У психології категорія «ціннісні орієнтації» визначається як важливий компонент світогляду особистості або групової ідеології, який виявляє переваги і прагнення особистості або групи відповідно до узагальнених людських цінностей (благополуччя, здоров'я, комфорт, пізнання, громадянські свободи, творчість, праця тощо).

Класифікація та характеристика морально-етичних цінностей. У сучасній науковій філософсько-педагогічній літературі є різні підходи до класифікації морально-етичних цінностей. Це зумовлено багатоаспектністю природи цінностей та їх впливу на різноманітні сфери життя людини.

На основі аналізу широкого кола джерел класифікуємо морально-етичні цінності таким чином (*рис. 1*).

Найбільш загальними, широкими, провідними поняттями моральної свідомості й категоріями етики, що виявляють ціннісну складову моралі, є *добро і зло* (моральне й

аморальне). З розвитком духовної культури й моралі як її складової добро – усе те, що забезпечує розвиток у суспільстві й людині гуманності, свободи, єднання людей, духовної злагоди.

Добро – одне з найбільш загальних імперативно-оцінювальних понять моральної свідомості – категорія етики, у якій виявляється позитивне моральне значення явищ суспільного й морального життя щодо суспільних і моральних ідеалів усього людства. Усе, що перешкоджає єднанню людей, гармонізації суспільних відносин є моральним злом. Протистояння добра і зла – сутність морального розвитку суспільства.

Загальні категорії добра і зла є регуляторами *системи морально-етичних цінностей*, у якій виділено загальнолюдські, національні та громадянські, сімейні, особистісні *морально-етичні цінності*. Їх суспільним критерієм є забезпечення особистих свобод і прав кожної людини, збереження фізичних і духовних сил, матеріальні й морально-правові гарантії суспільства, що створюють умови для реального розвитку людини як основної ціннісної категорії. Особливе місце в ієрархії цінностей посідають свобода, толерантність, відповідальність, гідність, обов'язок, доброта, справедливість, любов, краса, щастя, інші чесноти – абсолютні категорії, незалежні від національності та віросповідання. Вони сприяють збереженню і розвитку людства, його полікультурному вихованню, створенню сприятливих умов не лише для існування, а й виявлення всіх людських можливостей.

Загальнолюдська та національна культура перебувають у взаємозв'язку й узаємозалежності, разом формують *національні моральні цінності*.

Національне, як зазначає В. Федорович, стосується не лише форми виявлення духовної цінності, а й надає їй унікальності, характеризує спосіб мислення, мораль, етику й естетику, правосвідомість, національну ідеологію, психологію, свідомість і самосвідомість. Працьовитість, щедрість, гостинність, миролюбність, свободолюбність, доброзичливість, гідність, пісенність і музичність, душевне багатство – якості відомого в цивілізованому світі українського національного характеру. Кожен із пріоритетів ціннісного світобачення українського народу поєднує в собі елементи загальнолюдського і національного.

Національні цінності є значущими для одного народу, проте їх не завжди поділяють інші народи. Наприклад, почуття націоналізму зрозуміле і близьке лише поневоленим народам і чуже тим, які ніколи не втрачали своєї незалежності.

Основними духовними цінностями українського народу дослідники називають такі цінності, як національна державність, християнська віра та українська мова. На думку Ю. Сурміна, базовими цінностями сучасного українського суспільства є духовність, сімейні цінності, свобода, мир і злагода, національно-культурні цінності, патріотизм. У визначенні духовних цінностей української нації також важливою є думка П. Ситника, який вважає, що до них належать: державна мова, спільна історична пам'ять, народні традиції та звичаї, національна символіка, психологічні стереотипи суспільної поведінки, система освіти й науки, гуманістично спрямовані світоглядні орієнтири та моральні норми, державотворча політична свідомість.

Громадянські цінності ґрунтуються на визнанні гідності людей і характерні для демократичних суспільств (права і свободи людини, обов'язки перед іншими людьми, ідеї соціальної гармонії, поваги до закону тощо).

Сімейні цінності – моральні основи життя сім'ї, стосунки поколінь, закони подружньої вірності, піклування про дітей, повага до батьків, пам'ять про предків тощо. Становлення особистості розпочинається саме під впливом сімейних стосунків, що накладають відбиток на життя людини, оскільки в них закладаються основи всіх моральних ставлень людини до суспільства, праці, інших людей. Провідною цінністю, основою сімейного життя є любов.

Вона знаходить свій вияв у допомозі, постійній турботі про близьку людину, повазі до її справ, інтересів і проблем; допомагає краще зрозуміти іншу людину та виявити в неї найкращі якості. Подружня вірність виявляє волю, стійкість у виконанні сімейного обов'язку.

Сімейне виховання відіграє значну роль у формуванні *особистісних цінностей людини*. І. Д. Бех вважає, що особистісні цінності, які складають внутрішній стрижень особистості, можна трактувати як ціннісну етичну орієнтацію.

Цінності особистого життя мають значення насамперед для самої людини, визначають риси її характеру, поведінку, стиль приватного життя тощо. Джерела формування цінностей значною мірою детерміновані генетично (це стосується цінностей нижчого рівня), водночас інші чинники – національна культура, батьки, вчителі, друзі, вплив середовища – зумовлюють цінності вищого рівня. Отже, моральні цінності особистості формуються в умовах мікро- і макросередовища.

У процесі формування системи цінностей підростаючого покоління визначну роль відіграє освітнє середовище, що є об'єктивно здатним здійснювати виховний вплив на суб'єктів освітнього процесу.

Середовище позашкільного навчального закладу є соціально-виховне середовище, сутність якого – сукупність умов життєдіяльності особистості, що здійснюють цілеспрямований вплив на її свідомість і поведінку. Виховний потенціал позашкільного навчального закладу полягає в освітньо-культурному розвитку особистості, залученню її до загальнолюдських і національних цінностей.

Концептуальною основою сучасного навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах є компетентнісний підхід. Актуальність застосування компетентнісного підходу в освіті, зокрема позашкільній, визначається необхідністю формування базових компетентностей особистості.

Рекомендаціями Європейського парламенту та Європейської Ради визначено *ключові компетентностей*, які мають бути сформовані, щоб забезпечити реалізацію цілей власного розвитку, активного громадянства, соціальної інклюзії: спілкування рідною та іноземними мовами; математична компетентність та основні компетентності у природничих і точних науках; цифрова компетентність; уміння вчитися; соціальна та громадянська компетентності; почуття ініціативності та взаємодії.

Компетентнісний підхід підкреслює поєднання і практичну реалізацію знань, умінь, навичок, досвіду. У процесі реалізації компетентнісного підходу відбувається переосмислення того, що вихованець – не лише «носії» знань, умінь, навичок, а й соціальна істота, яка має реалізуватися в майбутньому – виконувати соціальні ролі і розв'язувати професійні життєві завдання.

За О. Л. Кононко, життєва компетентність дитини – здатність поєднувати свою індивідуальність з умовами життя, тенденцію до обмеження себе та розширення простору «Я», розвиток образу «Я» й обізнаність у сфері «Я».

У структурі компетентностей, що є основою реалізації компетентнісного підходу в позашкільній освіті, О. Биковська виділяє пізнавальну, практичну, творчу і соціальну.

Саме соціальна компетентність формується в процесі виховання та розвитку загальної культури особистості, здатності до співпраці, самореалізації та самовизначення. Також ця компетентність визначає сукупність якостей людини, що впливають на її імідж, індивідуальний стиль діяльності.

Учені розглядають такі критерії соціальної компетентності:

- *орієнтація у Я-сфері* – знання власного «Я», власних чеснот і вад; усвідомлення себе як члена групи, члена суспільства; упевненість у власних можливостях; самоконтроль;
- *здатність до співпраці* – здатність співвідносити власні устремління з інтересами інших людей, продуктивно взаємодіяти з членами групи, що розв'язує спільне завдання; здатність до міжкультурної взаємодії; здатність виявляти такі соціальні почуття як емпатія, довіра, повага тощо;
- *уміння розв'язувати проблеми* – здатність аналізувати ситуації, визначати цілі та співвідносити їх з устремліннями інших людей; здатність планувати результат власної діяльності, розробляти алгоритм його досягнення (вирішення проблеми); уміння висловлювати та пояснювати власну точку зору; здатність (відповідно до віку) вирішувати проблеми, пов'язані з реалізацією соціальних ролей (роль учня, сина / доньки, брата / сестри, члена сім'ї чи колективу, громадянина тощо);
- *ціннісні орієнтації* – інтеріоризація національних, загальнолюдських цінностей; розуміння й усвідомлення соціально-моральних цінностей: толерантність, відповідальність, гуманність, чесність, справедливість тощо; поведінка на основі соціально-моральних цінностей.

Отже, реалізація компетентнісного підходу в позашкільному навчальному закладі є дієвим механізмом формування морально свідомої особистості. Формування соціальної компетентності сприяє розкриттю позитивних особистісних якостей у реальних життєвих ситуаціях, оволодінню соціальними знаннями, набуванню соціального досвіду – становленню системи ціннісних орієнтацій особистості, серед яких морально-етична складова виконує особливу функцію.

Класифікація морально-етичних цінностей дає підставу розглядати їх як ієрархічну систему, що відображає цілісність світогляду людини від загальноновизначених фундаментальних до індивідуальних цінностей. Загальнолюдські цінності мають своє втілення як в національних і громадянських, так і в сімейних та особистісних ціннісних

системах. Це свідчить про єдність моральних поглядів усього людства, що допомагає регулювати міжнаціональні та міжкультурні відносини, які стрімко розвиваються в сучасному світі.

Розуміння специфіки морально-етичних цінностей сприяє більш компетентному та ефективному виховному впливові на підростаюче покоління. Адже формування морально-етичної ціннісної системи особистості часто є основною метою процесу виховання. Цінності особистості формуються під впливом соціального середовища, особливостей тих соціальних груп, до яких вона належить.

Значна роль у цьому контексті належить позашкільним навчальним закладам, виховний потенціал яких забезпечує якісне навчання та виховання дітей та учнівської молоді, що має оволодіти ключовими компетентностями для успішної соціалізації.

Важливу роль у цьому процесі відіграє соціальна компетентність, набуття якої зокрема свідчить про сформованість ціннісної системи особистості.

Результати теоретичного аналізу, досвід практичної діяльності дають можливість систематизувати роботу гуманітарно-оздоровчого відділу СОЦПО та РТМ як *систему формування морально-етичних цінностей вихованців у процесі реалізації компетентнісного підходу в умовах позашкільного навчального закладу (рис. 2)*.

Морально-етичні цінності як установки, цілі у формі уявлень про добро і зло, справедливе і несправедливе, сенс життя і призначення людини формуються під час навчальної діяльності вихованців у гуртках позашкільних навчальних закладів. Особливо важливими є такі її види, що навчають виявляти турботу про інших, надавати допомогу і підтримку.

Комплексний підхід до формування морально-етичних цінностей вихованців у процесі навчально-творчої діяльності реалізується єдністю цілей, завдань, змісту, методів і форм виховного впливу на розвиток у них емоційної сприйнятливості; формування моральних почуттів, здатності до емпатії, позитивного ставлення до загальнолюдських цінностей, мотивів поведінки.

Критерієм рівня сформованості морально-етичних цінностей у вихованців є повнота уявлень і знань про норми моральної поведінки, що виявляється у знаннях правил соціальної поведінки та усвідомленні доцільності їх дотримання, розумінні змісту основних моральних понять, умінні виявляти моральну проблему та знаходити способи її розв'язання. Морально-етичні цінності вихованців, що виявляються у їх взаєминах із педагогом, однолітками, батьками, є навичками соціальної поведінки, готовності до сприймання соціальної інформації, бажання робити добрі вчинки.

**СИСТЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ
З МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В ПОЗАШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ**

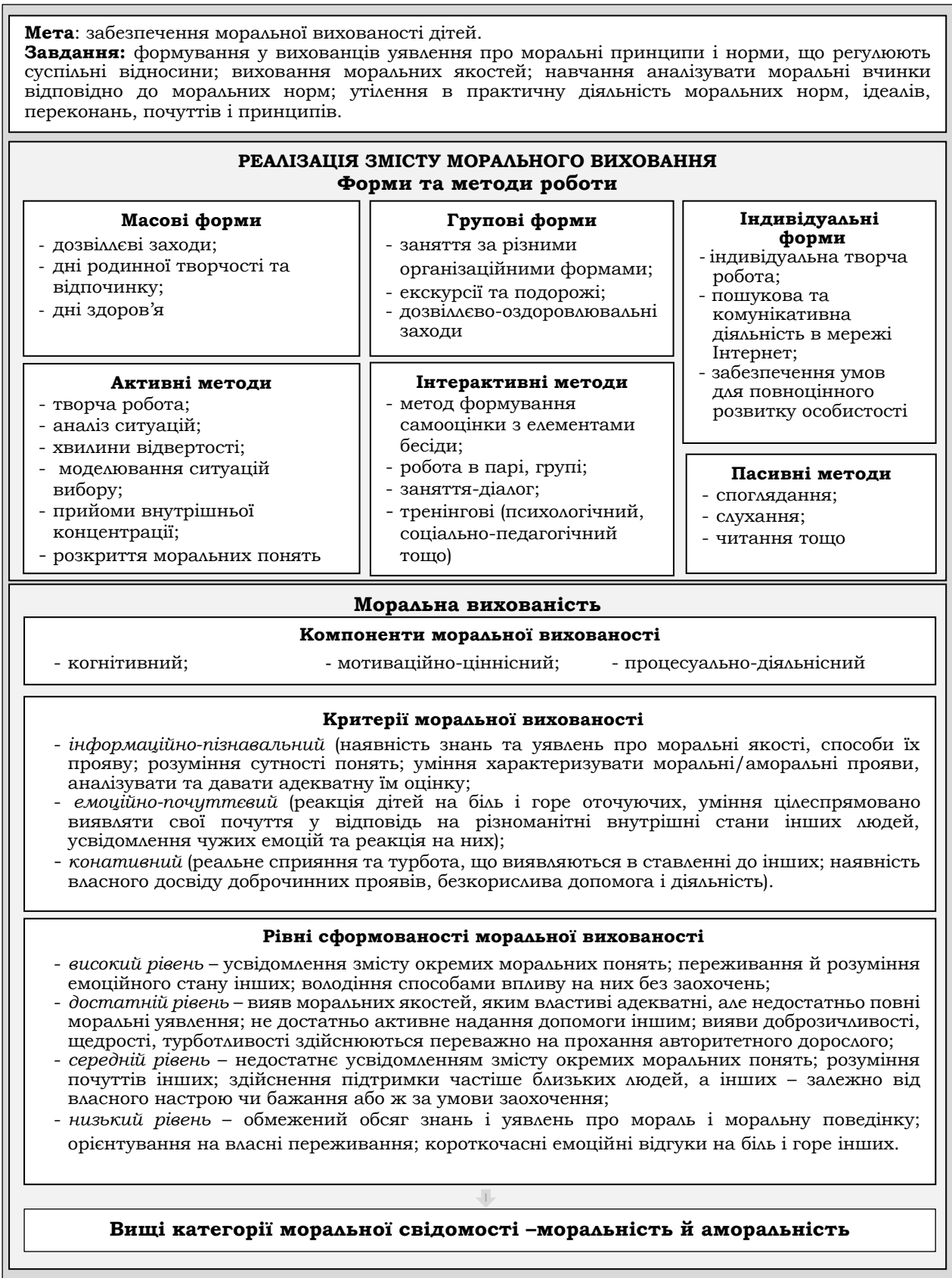

Рис. 2. Система організації роботи з морального виховання в позашкільному навчальному закладі

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Андрощук, Ірина Василівна. Методика виховної роботи : навч. посіб. / І. В. Андрощук, І. П. Андрощук ; [голов. ред. Богдан Будний ; ред. Надія Бульчак ; обкл. Аліни Воронкової]. – Тернопіль : Навчальна книга - Богдан, [2014]. – 319 с. – Бібліогр.: с. 311-319. – ISBN 978-966-10-3655-9
2. Байкачова К. Генеза поняття «морально-етична культура» [Електронний ресурс] / К.Байкачова – Режим доступу: http://www.kspu.kr.ua/download/conf2013/section4_6/article_bayka.pdf – Назва з екрану.
3. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання / І. Д. Бех – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
4. Биковська О. В. Стратегічні напрями позашкільної освіти. / О. В. Биковська / Позашкільна освіта: стратегії, інновації, практика: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф, 21–23 травня 2009 р. / Міністерство освіти і науки України, Національний еколого-натуралістичний центр [та ін.] – Суми : ПП «Рудень С. І.» – 2009. – С. 164–168.
5. Василюшина Н. М. Етичний аспект формування базових моральних цінностей у дітей молодшого шкільного віку в сучасних умовах / Н. М. Василюшина // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. пр. / АПН України. Ін-т пробл. виховання. – К.; Житомир, 2004. – Вип. 6, кн. 1. – С. 182–187.
6. Ганнусенко Н. І. Сучасні пріоритети морального виховання підростаючого покоління / Н. І. Ганнусенко, К. І. Чорна // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Зб. наук. пр. / АПН України. Ін-т пробл. виховання. – К.; Житомир, 2005. – Вип. 7. – С. 40–45.
7. Гребенчук В. В. Моральне виховання учнів у позашкільних закладах / В. В. Гребенчук // Теоретичні питання освіти та виховання: Зб. наук. пр. / Київ. держ. лінгвіст. ун-т. – К., 2001. – Вип. 16. – С. 90–92.
8. Матвієнко О.В. Моральне виховання особистості як соціально-педагогічна проблема / О. В. Матвієнко // Соціалізація особистості: Зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2001. – Т. 14. – С. 3–9.
9. Навчально-дослідницька діяльність дітей: особливості організації, психолого-дидактичний супровід, досвід роботи, перспективи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 16-17 квіт. 2013 р. / М-во освіти і науки України, Ін-т педагогіки Нац. акад. пед. наук України, Ін-т інновац. технологій і змісту освіти МОНмолодьспорт України, Нац. центр "Мала Академія наук України", Ін-т обдарован. дитини НАПН України, Ін-т телекомунікацій і глобал. інформ. простору НАН України, Житомир. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка, Кіровоград. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти ім. Василя Сухомлинського, Черкас. обл. ін-т післядиплом. освіти пед. працівників ; [редкол. : О. Я. Савченко та ін.]. – Кіровоград : ПОЛІМЕД-Сервіс, 2013. – 175 с. – Бібліогр. у кінці ст. – ISBN 978-966-7813-80-2
10. Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу: колективна монографія / [Вербицький В.В., Литовченко О.В., Ковбасенко Л.І. та ін.]; за ред. О.В. Литовченко. — К.: Педагогічна думка, 2012. — 192 с.
11. Шевченко С. О. Формування цінностей і ціннісних орієнтацій – соціально-педагогічна проблема виховання школярів / С. О. Шевченко// Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. пр. / АПН України. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти, Запоріж. облас. ін-т післядиплом. пед. освіти. – Запоріжжя, 2002. – Вип. 22. – С. 115–119.

II. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ СУМЩИНИ

МАТЕРІАЛИ УЧАСНИКІВ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО КОНКУРСУ МАЙСТЕРНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ «ДЖЕРЕЛО ТВОРЧОСТІ»

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ГУРТКА ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ З ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ВИХОВАНЦІВ У ПРОЦЕСІ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

*Дитина від своєї природи –
допитливий дослідник, відкривач світу...
Слід дитину спонукати до самостійної
пізнавальної діяльності, формуючи з малих літ допитливість,
прагнення до навчання, яке має бути радісною працею.*

В. О. Сухомлинський

В умовах мінливого сьогодення перед школою та позашкільям постає складне завдання, що полягає у «...створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати й зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти» (Національна доктрина розвитку освіти).

Реалізація нової освітньої парадигми в Україні викликає потребу в оновленні змісту навчання й виховання школярів. Особливе значення надається проблемі формування компетентної особистості. Реалізація компетентнісного підходу в позашкільній освіті передбачає посилення практичної спрямованості освіти, формування в підростаючого покоління компетентностей, що допоможуть йому повноцінно самореалізуватися.

Компетентнісний підхід забезпечує поєднання і практичну реалізацію знань, умінь, навичок, досвіду, культури. До структури компетентності входить як інтелектуальний, так і діяльнісний складник. Сучасні освітні технології та інтерактивні методи навчання, що використовуються керівниками гуртків на заняттях, формують ключові компетентності, надають навчання природного характеру, сприяють створенню комфортного місця для активного громадського життя дитини, а заняття в гуртках еколого-натуралістичного напрямку позашкільної освіти стає засобом реалізації її потенціалу та розвитку особистих здібностей від рівня освітнього стандарту до дослідництва та творчості. Кожна компетентність, що формується під час занять у гуртках, побудована на поєднанні

пізнавальних ставлень і практичних навичок, знань і вмінь, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, тобто усього того, що можна мобілізувати для активної дії. Зазначене сприяє створенню сприятливих умов для залучення дітей та учнівської молоді у вільний від навчання час до вдосконалення практичних умінь екологічного спрямування, основою яких є творче використання ними набутих теоретичних знань у повсякденному житті; поєднання дослідницької діяльності з практичною природоохоронною роботою в доквілі; самостійної навчальної, дослідницької і природоохоронної роботи. Пріоритетом організації позашкільних форм практичної діяльності учнів можна вважати розширення безпосередніх контактів з природою та можливість побачити результати своєї роботи.

Теоретико-методологічною основою розв'язання зазначених завдань є концептуальні філософські положення про загальний зв'язок, взаємообумовленість і цілісність явищ і процесів дійсності, природу та функції дослідницьких умінь і навичок (А. Арнольд, К. Абульханова-Славська); трактування їх як складного психічного утворення (синтезу інтелектуальних і практичних дій, самоорганізації та самоконтролю, засвоєних і закріплених у способах діяльності), що лежить в основі готовності школяра до пізнавального пошуку (Н. Недодатко); про зумовленість розвитку особистості змістом діяльності, способами її здійснення (В. Давидов, Ю. Жданов); основи загальної теорії діяльності (А. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн); ідеї гуманістичної педагогіки (П. Блонський, В. Сухомлинський, А. Ухтомський); положення про навчальну діяльність учнів (П. Гальперіна, В. Давидова, А. Занкова), особистісно орієнтовані моделі (О. Савченко, І. Якиманської), теорія компетентностей (Т. Гільберг, І. Єрмакова, В. Краєвського, Л. Сохань, А. Хуторського); методика та технологія інноваційного навчання з новими підходами до сучасного заняття (К. Баханова, В. Мисана, О. Пометун, В. Шарка, Г. Фреймана).

Організація дослідницької діяльності в процесі вивчення природничих наук у позашкільних навчальних закладах сприяє формуванню ключових компетентностей вихованців. На сьогодні постає завдання навчити дітей та учнівську молодь використовувати знання для розв'язання завдань навчальної діяльності; сформувати особистість, яка здатна мати активну життєву позицію, зможе продовжувати навчання протягом усього життя, буде успішною в професійній діяльності.

Розв'язання таких завдань зумовлює необхідність виявлення й використання педагогом в навчально-виховній роботі інноваційних педагогічних технологій.

Провідна ідея досвіду полягає в розробленні системи роботи з організації дослідницької діяльності вихованців гуртків еколого-натуралістичного напрямку позашкільної освіти, що забезпечує формування їх ключових компетентностей.

Організація навчальної діяльності під час занять у гуртках відбувається шляхом системного формування ключових компетентностей вихованця. Така робота поєднує активізацію пізнавальної діяльності, формування практичних навичок і вмінь, поведінкових компонентів та виховання ціннісних пріоритетів. Такий підхід забезпечує створення психолого-педагогічних умов для залучення учнів до навчально-творчої діяльності екологічного спрямування, основою якої є творче використання набутих теоретичних знань у повсякденному житті; поєднання дослідницької діяльності школярів з їх практичною природоохоронною роботою в доквілі. Важливою складовою організації практичної діяльності вихованців гуртка є розширення їх контактів із природою, можливість передбачити результати природоохоронної роботи, практичне оволодіння методами вивчення світу природи в процесі дослідницької діяльності.

Змістом програми гуртка забезпечується оволодіння вихованцями науковими поняттями, ознайомлення їх з методикою польових досліджень, веденням систематичних спостережень у природі.

Роботу з юними дослідниками керівник гуртка буде на принципах доброзичливості, взаємної довіри, цілеспрямованого просування вперед в процесі освітньої, пізнавальної, творчої діяльності. Розвиток у вихованців інтересу до вивчення біологічної науки, здатності творчого підходу до розв'язання навчальних завдань – основне завдання керівника гуртка. Реалізація діяльнісного, особистісного орієнтованого та компетентнісного підходів в процесі формування знань, практичних умінь і навичок забезпечує самореалізацію й саморозвиток вихованців, їх професійне самовизначення.

Ефективність спільної навчально-творчої діяльності залежить від її цілеспрямованості, планомірності, систематичності, рівня її науково-методичного, матеріально-технічного забезпечення та методичного супроводу. Використання на заняттях інтерактивних індивідуальних, парно-групових форм роботи, елементів дискусій навчає вихованців аргументовано відстоювати свою думку, сприяє формуванню їх ключових компетентностей.

Поєднання проблемно-пошукових та інформаційно-рецептивних методів навчання дозволяє керівнику гуртка підвищити пізнавальну активність вихованців, спонукає вихованців до осмисленої роботи з різними джерелами інформації (опрацювання додаткової літератури, джерел мережі Інтернет), що забезпечує не лише формування інтелектуальних здібностей вихованців гуртка, а й сприяє самоосвіті й саморозвитку.

Для формування ключових компетентностей вихованців керівник гуртка використовує на заняттях різні види дослідницької роботи: досліди, практичні роботи, спостереження, біологічні експерименти, у процесі яких вихованці набувають уміння здійснювати пошукову роботу на наукових засадах. Результатом науково-дослідницької діяльності учнів гуртка «Жива планета» є виконання творчих проєктів, участь у природоохоронних акціях, де діти навчаються проводити власні дослідження, формулювати висновки, працювати з джерелами інформації, публічно захищати дослідницькі роботи, що забезпечує формування комунікативної та інформаційної компетентності.

Педагог створює умови для оволодіння вихованцями уміннями та навичками науково-дослідної та експериментальної роботи в процесі навчальної польової практики – здійснення фенологічних спостережень, польових експериментів, вивчення особливості видового складу місцевих біогеоценозів, аналізу статистичних даних.

Інтегрування різних методів дослідницької діяльності вихованців у зміст навчально-виховної роботи гуртка забезпечує реалізацію завдань навчальної програми гуртка «Жива планета» (авт. А. В. Гончаренко), що реалізується поєднанням традиційних і нетрадиційних методів і форм навчання: екскурсій, теоретичних і практичних занять, занять-конференцій, досліджень, польових практик тощо. Зміст роботи дає можливість поглибити і розширити рівень біологічної освіти, забезпечити потреби особистості у творчій самореалізації. Головним орієнтиром у навчанні є обов'язкове практичне оволодіння технологіями освоєння світу природи в процесі безпосереднього спілкування з ним. Програма передбачає засвоєння гуртківцями наукових понять, використання технології дослідження під час вивчення рослинного і тваринного світу рідного краю, а саме: ознайомлення їх із методикою польових досліджень, здійсненням систематичних спостережень у природі.

Роботу з юними дослідниками побудовано на принципах доброзичливості, взаємної довіри, взаєморозуміння, цілеспрямованого просування вперед. Не механічне формування знань, умінь і навичок, а розвиток інтересу до вивчення біологічної науки; поваги до людини, яка здатна творчо мислити, творити – пріоритетне завдання керівника гуртка біологічного спрямування, що забезпечує реалізацію діяльнісного, особистісно орієнтованого та компетентісного підходів до здобуття знань. Вони характеризуються єдністю знань щодо цілісної картини світу, умінь, навичок наукового пізнання, ціннісних ставлень до його результатів.

У процесі науково-дослідницької та винахідницької діяльності юні раціоналізатори і винахідники набувають знання, уміння та навички здійснювати пошукову роботу на наукових засадах за таким алгоритмом: вибір та формулювання теми наукового дослідження; визначення об'єкта та предмета дослідження; визначення мети та завдань дослідження; формулювання гіпотези дослідження; розроблення та технології дослідження (проєктування змісту етапів дослідження, відбір методів дослідження, формулювання висновків, складання списку використаних джерел, виготовлення додатків тощо); оформлення результатів дослідження; підготовка та захист науково-дослідницької роботи.

У процесі реалізації науково-дослідницьких завдань вихованці потребують кваліфікованої допомоги педагога як керівника, консультанта, рецензента, експерта результатів їхньої діяльності. Тому педагог має бути обізнаним із технологією керівництва науково-дослідницькою роботою учнів, вимогами щодо її оформлення.

Для організації дослідницької роботи використовуються такі її форми, як досліди, практичні роботи, спостереження, стаціонарні та дистанційні експерименти.

Вирішення проблемних дослідницьких завдань передбачає висування гіпотези, проведення дослідів, експериментів, спостереження, що доводить або спростовує її. Саме в такій діяльності поглиблюються знання, формуються уміння робити висновки.

Результатом науково-дослідницької діяльності вихованців є виконання творчих проєктів, участь в екологічних акціях.

Особлива увага приділяється формуванню таких компетенцій, як уміння самостійно проводити досліди, експерименти, працювати з джерелами інформації, брати участь у проектах. Наприклад, під час вивчення теми «Земноводні» вихованці самостійно проводять дослід, що демонструє рух процесу перетворення пуголовка на дорослу особу – жабу.

Доцільно використовувати біологічні експерименти на базі кабінету акваріумного рибництва. Наприклад, у процесі вивчення теми «Риби» вихованцям пропонується сформулювати умовні рефлексії в акваріумних риб. Під час вивчення теми «Тварини куточка живої природи» реалізується науково-дослідницький проект «Анімалотерапія та її вплив на здоров'я людини» на основі аналізу таких джерел інформації, як статті з журналів, газет, наукових видань.

У процесі вивчення тваринного світу на різних континентах вихованці опрацьовують фізичну, кліматичну карту та карту природних зон, визначають чому деякі види тварин можуть існувати лише на такій території.

Під час навчання учнів старшої школи звертається увага на формування вмінь самостійно експериментувати, моделювати біологічні процеси; здійснювати моніторинг явищ, самостійний пошук та аналіз біологічної інформації; брати участь у створенні та реалізації дослідницьких проектів; писати науково-дослідницькі роботи. Наприклад, під час вивчення теми «Хребетні тварини України» пропонується презентувати власні дослідження видового складу земноводних, рептилій і ссавців визначеного мікрорайону: проаналізувати щільність популяцій, визначити причини зменшення кількості тварин на території, запропонувати програму екологічних практичних дій щодо збереження цих тварин.

У процесі вивчення теми «Комахи» моделюють різні екосистеми (річку, акваріум, поле, ліс, луки), урахувавши біологічні особливості комах.

На підсумковому занятті з теми «Різноманітність тваринного світу» вихованці презентують науково-дослідницький проект «Неймовірний світ тварин», спрямований на вдосконалення вмінь оперувати біологічними термінами, працювати в групах і самостійно, опрацьовувати першоджерела, формування взаємоповаги, взаємодопомоги, толерантності.

Вихованці гуртка мають можливість здобути навички науково-дослідної та експериментальної роботи в процесі навчальної польової практики – здійснення фенологічних спостережень і польових експериментів, вивчення особливостей видового складу місцевих біогеоценозів, аналіз статистичних даних. Щоб дослід зацікавив вихованців, методика його виконання була доступною, попередньо опрацьовується наукова і навчально-методична література з проблеми, визначається мета та завдання, розробляється план проведення дослідження.

Особливу увагу педагог звертає на формування у вихованців уміння фіксувати результати досліджень у вигляді таблиць, схем; робити висновки, виготовляти наочні посібники, висвітлювати результати під час публічних презентацій.

Результатами навчально-творчої роботи вихованців є їхні перемоги в олімпіадах, конкурсах-захистах науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН України, природоохоронних акціях, зльотах.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Биковська О. В. Стратегічні напрями позашкільної освіти. / О. В. Биковська / Позашкільна освіта: стратегії, інновації, практика: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф, 21–23 травня 2009 р. / Міністерство освіти і науки України, Національний еколого-натуралістичний центр [та ін.] – Суми : ПП «Рудень С. І.» – 2009. – С. 164–168.
2. Вербицький В. В. Організаційно-методичні засади еколого-натуралістичної роботи позашкільних навчальних закладів (2003-2008 роки) / В. В. Вербицький // Рідна школа – 2006, №8 – С. 4–8.
3. Вербицький В. В. Про стан і перспективи розвитку позашкільної освіти. Позашкільна освіта: історичні поступки та здобутки : зб. матер. Всеукр. пед. конф., Київ, 2–3 грудня 2008 р. / В. В. Вербицький // [за заг. ред. В. В. Вербицького] – К.: АБЕРС, 2008. – 308 с.

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ВИХОВАНЦІВ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЗАСОБАМИ ПРОЕКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Сучасні підходи до навчально-виховної роботи з дітьми та учнівською молоддю передбачають використання інноваційних педагогічних технологій, що забезпечують створення умов, спрямованих на розвиток їхнього творчого потенціалу. Однією з умов

розв'язання зазначеної проблеми є використання проектних технологій, основою яких є соціально значуща мета та її практичне досягнення.

Робота за проектами забезпечує розвиток творчих здібностей вихованців у процесі розв'язання завдань еколого-натуралістичної діяльності, що визначається низкою взаємопов'язаних факторів, серед яких особливого значення набули:

- соціально-психологічний фактор – актуалізація соціальних потреб у вихованні активної особистості, здатної до продукування та реалізації соціально значущих ідей екологічного спрямування;
- соціально-педагогічний фактор – спрямованість позашкільного педагогічного мікросоціуму на пошук ефективних способів підвищення якості позашкільної освіти, створення соціально-педагогічних умов, сприятливих для соціалізації інтелектуально обдарованої особистості, підвищення її конкурентноспроможності в сучасному інформатизованому та технологізованому світі.

Упровадження такого методу в діяльність позашкільного навчального закладу передбачає організацію навчальної, пізнавальної, творчої діяльності вихованців гуртка, спрямованої на збагачення особистого досвіду, формування вмінь і навичок практичної діяльності за напрямом, що є необхідними для майбутнього життя.

Реалізація проектних завдань навчає вихованців планувати не лише власну діяльність, а й діяльність групи: спільно визначається об'єкт дослідження, приймаються рішення, здійснюється коригування роботи для досягнення мети, висвітлюються результати тощо.

Різні аспекти використання методу проектів у загальноосвітніх навчальних закладах як засобу активізації самостійної навчально-пізнавальної діяльності учнів досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені (М. Башмаков, В. Беспалько, Н.Бібік, О. Пометун та ін). Проте в умовах сучасного позашкільного навчального закладу функції методу проектів можуть бути розширені з урахуванням сучасного реформування освітньої галузі в Україні та завдань позашкільної освіти.

Фактором, що позитивно впливає на ефективність роботи за проектами, є системна психолого-педагогічна робота педагога з вихованцями, що навчає будувати поетапно процес розв'язання проектних завдань, спрямовує їх роботу, спонукає не лише до висунування оригінальних ідей, а й їх розв'язання.

Упровадження пошуково-дослідницької діяльності в проектну в процесі роботи екологічного гуртка сприяє підвищенню рівня пізнавальної, розвивальної, творчої діяльності вихованців позашкільних навчальних закладів.

Дослідницька діяльність здійснюється в процесі виконання завдань проектів за умови, якщо дослідження стає одним з основних засобів реалізації проекту. Аналіз науково-педагогічної та практико орієнтованої літератури з проблеми дає підстави стверджувати, що спеціально організована спільна навчально-пізнавальна діяльність педагога і вихованця або педагога і вихованців з індивідуального або колективного дослідження має бути спрямована на досягнення мети проекту еколого-натуралістичного спрямування.

Отже, діяльність гуртка має передбачати виявлення й розвиток пізнавальних інтересів, творчої діяльності дітей та учнівської молоді; поглиблення знань про навколишнє середовище; набуття досвіду розв'язання екологічних проблем; залучення до практичної природоохоронної та дослідницької роботи; формування екологічної культури особистості як особистої відповідальності за стан навколишнього середовища на місцевому, а в подальшому – на регіональному і глобальному рівнях; вироблення умінь приймати відповідальні рішення з охорони природного середовища й відповідно діяти; формування бажання й умінь захищати та берегти єдність екосистеми Землі; професійне самовизначення.

Організація дослідницької роботи в еколого-натуралістичному гуртку передбачає використання різних форм навчальної, пізнавальної, розвивальної, творчої діяльності вихованців. Такі форми роботи забезпечують не лише розвиток пізнавально-творчих умінь і навичок, а й залучають до різних видів практичної діяльності за напрямом (виготовлення гербаріїв, проведення фенологічних спостережень, здійснення досліджень, розроблення й реалізація еколого-натуралістичних проектів тощо). Еколого-натуралістична робота в гуртку, проведення масових заходів (конкурсів, екологічних тренінгів, естафет, квестів,

екскурсій, походів) сприяє соціалізації вихованців, об'єднаних спільними інтересами або виконанням завдань.

Важливим для організації навчально-виховного процесу в гуртку є формування вмінь і навичок виконання практичних завдань з опорою на засвоєні теоретичні знання.

Використання знань у практичній дослідницько-натуралістичній діяльності забезпечує глибоке пізнання природи, розуміння її значення, удосконалення вмінь і навичок дослідницької роботи (оволодіння методиками досліджень, використання обладнання, робота з довідниками тощо), формування пізнавального інтересу та здійснення гармонійного естетичного, трудового, морального виховання засобами еколого-натуралістичної діяльності.

Упровадження проектної діяльності в роботу еколого-натуралістичних гуртків – не лише перспектива підвищення рівня навчально-виховного процесу, а й можливість відійти від традиційної навчально-дисциплінарної моделі на користь особистісно орієнтованої. Тому метод проектів – засіб ефективного навчання, виховання й розвитку особистості; активізації пізнавальної, самостійної та дослідницької діяльності; розвитку у вихованців критичного мислення. Упровадження еколого-натуралістичних проектів «Біологічні особливості лікарських рослин», «Біологічно активні речовини рослин», «Лікарські рослини, занесені до Червоної книги» дослідницького спрямування забезпечує поглиблення у вихованців знань з біології, формування їхнього ціннісного ставлення до природи. Діяльність за проектами «Інтродукція й акліматизація малопоширених видів лікарських рослин», «Вирощування лікарських рослин на засадах органічного землеробства» має великий потенціал для активізації дослідницької роботи. Виконання завдань проекту «Дослідження лікарських рослин на територіях природоохоронних об'єктів» розвиває розумове і вольове зусилля; передбачає свідому та планомірну навчальну діяльність, домінантою якої є практична дослідницька діяльність вихованців.

У процесі реалізації зазначених проектів вихованці працюють із довідковою літературою, відвідують архіви, бібліотеки і музеї, виконують завдання дослідницького спрямування.

Досвід використання методу проектів у гуртковій роботі за еколого-натуралістичним напрямом позашкільної освіти дає підстави стверджувати, що засвоєння вихованцями інтегративно поданого матеріалу формує якісно нові екологічні знання – знання з вищим рівнем осмислення важливості екологічної роботи, що передбачає підвищену дієвість і системність. Участь вихованців у проектах «Лікарські рослини Сумщини, що підлягають особливій охороні», «Суниця садова – лікувальна ягідна культура» сприяє формуванню життєвої компетентності, забезпечує ефективну співпрацю дітей і дорослих; підтверджує важливість узаємозв'язку педагогічного процесу та раціонального використання природного середовища для розв'язання навчальних завдань вихованцями.

Важливою для розв'язання пошуково-дослідницьких завдань у процесі проектної діяльності є співпраця з такими вищими навчальними закладами, природоохоронними організаціями та науковими установами, як Сумський національний аграрний університет; Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді, Національний природний парк «Гетьманський», Краснотростянецька лісослідна станція.

Спільна діяльність вихованців еколого-натуралістичного гуртка Тростянецького палацу дітей та юнацтва із зазначеними організаціями під час розроблення і виконання завдань проектів сприяє формуванню пошуково-дослідницької компетентності вихованців, що в подальшому житті забезпечить здійснення ними природо відповідної поведінки.

Проведення дослідів, визначення їх результатів, створення презентаційних матеріалів за проектами «Збір лікарської сировини», «Лікарські рослини національного природного парку „Гетьманський“» є дуже важливою не лише для ознайомлення вихованців з основами наукової діяльності, розвитку їхніх інтелектуальних здібностей, а й професійного самовизначення, що особливо важливим в умовах профільного навчання.

Серед факторів, що впливають на процес виховання та соціалізації дітей та учнівської молоді, особливе місце посідає сім'я, оскільки саме в ній закладаються основні норми, принципи, ціннісні орієнтації, що впливають на формування особистості. Для цілісного уявлення про стосунки в сім'ї, її виховні можливості, засоби впливу на дитину, що найчастіше застосовуються батьками, педагогом проводяться індивідуальні бесіди, анкетування вихованців і батьків. Одержані дані педагог використовує

для встановлення довірливих взаємовідносин з батьками; допомагає їм скоригувати недоліки у вихованні дітей; переконати в необхідності змін педагогічних методів впливу; більш ретельно спланувати роботу з батьками; визначити питання, що потребують особливої уваги.

Система роботи з батьками вихованців гуртка передбачає проведення батьківських зборів, індивідуальних і групових бесід керівника гуртка з батьками, консультацій психолога, відкритих занять. Такі форми роботи сприяють формуванню в батьків вихованців упевненості в собі, уміння бути витриманими, спокійними, тактовними в складних ситуаціях спілкування з дітьми. Для формування батьківського колективу важливою є допомога батьків під час проведення майстер-класів, придбання матеріалів для виконання дослідницьких робіт, організації спільних заходів з оздоровлення довкілля та збереження біорізноманіття.

За роки тісної співпраці з батьками створено систему традиційних заходів за участі батьків «Збирання врожаю», «У сімейному колі», «Створимо казкову ялинку», «Цілющі рослини для моєї родини». Метою їх проведення є збереження й примноження родинних цінностей, виявлення та поширення досвіду сімейного виховання, використання джерел народної педагогіки. Зазначені форми роботи не лише забезпечують підвищення рівня психолого-педагогічних знань батьків, а й позитивно впливають на фізичне, моральне, психологічне здоров'я вихованців і їхніх батьків, сприяють корекції відносин дітей і членів їх сімей.

Важливим етапом становлення педагога, розвитку його професійно-творчої компетентності є підвищення професійно-творчого рівня педагога, що здійснюється під час участі в методико-педагогічних конкурсах, семінарах, проектах. Під час підготовки та участі в методико-педагогічних заходах забезпечується обмін досвідом роботи, виявлення можливостей його використання в освітньо-виховній діяльності гуртка.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання особистості. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. : наукове видання. / І. Д. Бех – К.: Либідь, 2003. – Кн. 1. – 280 с.
2. Биковська О. В. Позашкільна освіта: теоретико-методичні основи: монографія / О.В.Биковська. – К. : ІВЦ АЛКОН, 2008. – 336 с.
3. Вербицький В. В. Про стан і перспективи розвитку позашкільної освіти. Позашкільна освіта: історичні поступи та здобутки : зб. матер. Всеукр. пед. конф., Київ, 2–3 грудня 2008 р. / В. В. Вербицький // [за заг. ред. В. В. Вербицького] – К.: АБЕРС, 2008. – 308 с.
4. Дослідницька робота школярів з біології: Навчально – методичний посібник/ За заг. Ред. к. б. н. С.М. Панченка, Л.В. Тихенко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – 368с.
5. Литовченко О. В. Виховання соціально компетентної особистості у позашкільних навчальних закладах / О. В. Литовченко // Позашкільна освіта: стратегія, інновації, практика: зб. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. - Суми : ВТД «Рудень С. І.», 2009. – С. 26–33.
6. Позашкільна освіта: теоретичні і практичні аспекти розвитку : у 3 кн. : монографія / за заг. ред. к. п. н. Л.В.Тихенко. – Суми : Університетська книга, 2013. – Кн. 1. – 270 с.
7. Пустовіт Г. Тихенко Л.В. Позашкільна освіта: дидактичні основи методів навчально-виховної роботи : монографія. – Суми : Університетська книга, 2008. – Кн. 2. – 272 с.
8. Тихенко Л.В. Інноваційні освітні процеси в системі позашкільної освіти Сумщини / Вісник Глухівського ДПУ. Серія: Педагогічні науки. – Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2010. – С. 167–171.

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ФОЛЬКЛОРНО-ВОКАЛЬНОГО ГУРТКА В ПОЗАШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Політичний та соціально-економічний розвиток країни підсилює вимоги до освіти як основи інтелектуального, духовного й економічного розвитку держави. Формування в підростаючого покоління нових світоглядних орієнтирів на основі критичного осмислення, засвоєння й усвідомлене примноження наукових і культурних надбань сучасності передбачає необхідність більш ефективного використання освітньо-виховного, розвивального та соціалізуючого потенціалу позашкільної освіти як складової освітньої галузі. Реалізація такого завдання забезпечується різноманітністю форм, напрямів, організаційних рівнів навчально-виховної роботи з дітьми та учнівською молоддю. Для її організації використовуються висвітлені в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених аспекти організації роботи з навчання, виховання, соціалізації дітей та учнівської молоді; організаційні, методико-технологічні процеси впровадження інноваційних технологій і підходів у позашкільній освіті (І. Бех, О.Биковська, В. Вербицький, О. Киричук, Г. Костюк, О.Литовченко, В. Мачуський, В. Моляко, Н. Недодатко, В. Паламарчук, А. Петровський, А.Підласий, Г. Пустовіт, В. Рибалка, В. Роменець, О. Сухомлинська, Т. Сущенко та ін.).

Аналіз педагогічної літератури та досвід роботи з організації навчально-виховної та пізнавально-творчої діяльності вихованців позашкільних навчальних закладів за проблемою дає підстави стверджувати, що система роботи з вивчення, збереження та розвитку пісенних, історичних традицій передбачає використання методів дослідницької роботи, що забезпечує формування теоретичного мислення; оволодіння методами наукового пізнання, активізує потребу в інтелектуальній діяльності, виявлення дослідницької ініціативи, що дає можливість брати участь у різних освітніх проектах, формувати необхідні для майбутньої професійної діяльності вміння та навички.

У зв'язку з цим провідною в практичній діяльності було визначено проблему «Організація науково-дослідницької діяльності вихованців фольклорного гуртка позашкільного навчального закладу».

Значущість досвіду з означеної проблеми полягає в розробленні системи навчально-виховної роботи з формування соціальної активної, відповідальної, духовно багатой особистості, у якій сформовані мотивація й готовність до науково-дослідницької діяльності, що забезпечує її самовизначення та самореалізацію в процесі навчально-творчої діяльності в позашкільному мікросоціумі.

Зазначене сприяло визначенню *мети діяльності гуртка* – реалізація права дітей та учнівської молоді на здобуття якісної позашкільної освіти відповідно до їхніх уподобань та інтересів.

Основними завданнями діяльності гуртка є:

- *навчально-виховні* – формування теоретичної, практичної, творчої та соціальної компетентностей особистості в процесі освітньо-виховної та пізнавально-творчої діяльності вихованців за обраним напрямом позашкільної освіти;
- *соціально-педагогічні* – організація навчально-творчої та науково-дослідницької діяльності вихованців у позашкільному освітньо-виховному мікросоціумі з урахуванням вимог, запитів і потреб суспільства.

Відповідно до зазначеного *соціально-педагогічна місія гуртка* полягає у формуванні системи навчально-виховної роботи з вихованцями за умови ефективної взаємодії всіх суб'єктів позашкільного соціуму, спрямованої на досягнення мети діяльності гуртка. Реалізація такої місії можлива за умови організації його роботи з урахуванням таких принципів:

- *національної* спрямованості виховання та навчання – формування у вихованців національної самосвідомості, любові до свого народу, шанобливого ставлення до його культури, здатності зберегти свою національну ідентичність;
- *культуровідповідності* – формування базової культури вихованців на морально-етичному досвіді людства, що є основою особистісного розвитку;
- *гуманізації* – зосередження уваги на дитині як вищій цінності, урахування вікових й індивідуальних особливостей, задоволення базових потреб дитини, стимулювання свідомого ставлення до своєї діяльності;
- *суб'єкт-суб'єктної* взаємодії – забезпечення партнерства в навчально-виховному процесі в гуртку;

- *цілісності* – виховання організовується як системний педагогічний процес, що забезпечує наступність напрямів та етапів діяльності;
- *акмеологічний* – здійснення виховного процесу з урахуванням морально-духовних досягнень і потенційних можливостей вихованця, створення умов для досягнення життєвого успіху, розвитку індивідуальних здібностей;
- *особистісної орієнтації* – культивування педагогом почуття самооцінки вихованця, упевненості у собі, визнання його права на вільний розвиток і реалізацію своїх здібностей;
- *життєвої творчої самодіяльності* – становлення особистості як творця свого життя, який здатен нести відповідальність за прийняті рішення, активно діяти, постійно самовдосконалюватися, адекватно і гнучко реагувати на соціальні зміни;
- *полікультурності* – інтегрування української культури в європейський і світовий простір, формування у вихованців відкритості, толерантного ставлення до цінностей, відмінних від національних ідей, здатності диференціювати спільне та відмінне в різних культурах, сприймати українську культуру як невід’ємну частину загальнолюдської;
- *технологізації* – науково-обґрунтовані дії педагога у виховному процесі та відповідно організовані ним дії вихованців, підпорядковані досягненню соціально спроектованої системи виховних і навчальних цілей.

Напрями педагогічної діяльності керівника гуртка включають:

- навчальну (заняття гуртка, консультації, індивідуальна робота тощо);
- організаційно-методичну (підготовка, забезпечення та удосконалення навчально-виховного процесу для досягнення навчальної та виховної цілей гуртка);
- дослідницьку (ознайомлення із сучасними досягненнями психології і педагогіки, їх аналіз, визначення можливостей їх упровадження в практику роботи). Основними її компонентами є: діагностичний (вивчення індивідуально-психічних особливостей вихованців, їх рівня знань за напрямом діяльності); орієнтовно-прогностичний (визначення цілей, змісту, діяльності гуртка);
- конструктивно-проектувальну (удосконалення педагогом методики проведення навчально-виховної, пошуково-дослідницької діяльності); аналітично-оцінний (аналіз як власних дій, так і дій вихованців для внесення необхідних коректив у діяльність);
- дослідницько-творчу (творчий підхід до реалізації освітньо-виховних завдань діяльності гуртка);
- організаційну (володіння високими особистісними якостями).

Ураховуючи досвід роботи, потреби і запити щодо організації навчально-творчої діяльності дітей та учнівської молоді у сфері вільного часу, педагогом сформовано *соціально-педагогічну модель фольклорно-вокального гуртка «Джерельце»* (рис. 1). У її основі – фольклорна спрямованість навчально-творчої та науково-дослідницької діяльності вихованців. Орієнтація системи роботи на вдосконалення освітньо-виховного потенціалу, упровадження компетентнісного й особистісно орієнтованого підходів, використання комунікаційно-інформаційних технологій забезпечують удосконалення системи роботи відповідно до сучасних науково-методичних і психологічних вимог.

Розроблення соціально-педагогічної моделі гуртка сприяло систематизації роботи з розвитку творчих здібностей вихованців у процесі науково-дослідницької роботи як складової навчально-виховної та пізнавально-творчої діяльності. Така робота зумовлює постійне розширення позашкільного навчально-виховного соціуму, важливого для формування стійкої внутрішньої мотивації до практичної профільної діяльності, розширення соціального досвіду вихованці. Це потребує постійного *вдосконалення створених соціально-педагогічних умов в гуртку* – цілісної й відкритої соціально-педагогічної системи, спрямованої на самореалізацію вихованців, сприяння їхньому професійному самовизначенню та соціалізації.

Функціональність соціально-педагогічної моделі гуртка забезпечує розширення освітньо-виховного простору завдяки співпраці з Путивльським вищим педагогічним коледжем, Путивльською районною бібліотекою, закладами культури Путивльського району, Сумським територіальним відділенням МАН України, що дає можливість здійснювати методично-організаційне забезпечення пошуково-дослідницької роботи та презентувати її результати під час участі в науково-практичних конференціях, конкурсах-захистах науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН України, мистецьких заходах, тематичних пленерах, творчих зустрічах, програмах місцевих телерадіокомпаній.

Ураховання *організаційно-технологічних особливостей занять гуртка*, що полягають у їх практичній спрямованості (використання знань про народну пісенну творчість рідного краю, його пісенно-обрядову спадщину під час підготовки й участі в фестивалях,

конкурсах, інших заходах різних організаційних рівнів тощо), забезпечується в оптимальному чергуванні групових та індивідуальних форм роботи. Такий підхід сприяє не лише вдосконаленню організаційних форм роботи в гуртку, а й викликає емоційний і естетичний відгук у вихованців гуртка, змушує їх замислитися над духовними цінностями народної пісенної спадщини і дійти до висновку про необхідність глибокого дослідження народних традицій, звичаїв, обрядів, їх повернення до активної форми побутування в повсякденне життя. Для цього використовуються такі форми, як активізація й актуалізація відродження й збереження традицій. Знання та розуміння автентичного фольклору горюнів формує у вихованців гордість за субетнос, надає можливість стати частиною його культурної єдності. Дослідження фольклорних традицій горюнів сприяє збереженню їх соціальної цілісності та культурної самобутності, що не дає стати історичною реліквією, сезнути в більш розвинених народних культурах.

Рис. 1 Соціально-педагогічна модель фольклорно-вокального гуртка «Джерельце»

Навчально-виховний потенціал профільних форм роботи визначається застосуванням сучасних загальнопедагогічних методик, а саме: особистісно-орієнтованого виховання (авт. І. Д. Бех), розвитку особистості (авт. Є. О. Помиткін), інноваційних технологій (інтерактивного навчання, тренінгових, розвивальних, інформаційно-комунікаційних тощо), а також методик і технологій, розроблених педагогами Сумського ОЦПО та РТМ, (освітньо-виховна методика «Розвиток творчих здібностей учнівської молоді в процесі дослідницької діяльності в позашкільному освітньо-виховному просторі», «Загальна педагогічна технологія роботи гуртків та інших творчих об'єднань у ПНЗ»).

Завдання формування вокальної майстерності вихованців гуртка розв'язується за умови дотримання найбільш важливих організаційно-технологічних етапів навчально-творчої діяльності в гуртку:

- мотиваційно-стимульовального (бесіди, ознайомлення зі зразками еталонного звучання співацьких голосів; перегляд відеоматеріалів виступів виконавців; відвідування концертів);
- вокально-технічного (розвиток музичних і вокальних навичок вихованців);
- оцінювально-аналітичного (аналіз виконання пісень, активне сприймання показу та зауважень педагога, самоконтроль внутрішніх відчуттів під час співу тощо);
- художньо-виконавського (оволодіння емоційно-виразними засобами передачі художнього змісту вокального твору, накопичення виконавського досвіду, володіння сценічною культурою, формування позитивної психологічної установки на вокальне виконавство).

Досвід педагогічної та вокальної діяльності сприяв створенню системи роботи в гуртку, що забезпечує не лише виявлення та розвиток вокальних даних вихованців, а й виховання в них любові до народної пісні, розвиток пошуково-дослідницьких здібностей.

Науково-дослідницька діяльність вихованців гуртка є важливим засобом формування в них дослідницьких умінь і навичок в умовах розв'язання завдань дослідження. Зазначене потребує формування здатності до самостійних спостережень, передбачає здійснення аналізу, синтезу, виокремлення суттєвих ознак, узагальнення та висновків.

Кожне навчальне (теоретичне і практичне) заняття має на меті не лише розвиток мистецьких здібностей вихованців, а й систематизацію їх науково-дослідницької діяльності, що формує вміння і навички самостійно здобувати знання; аналізувати, систематизувати результати дослідження, робити висновки.

Досвід педагогічної діяльності сприяв визначенню етапів формування у вихованців гуртка дослідницької компетентності відповідно до системи навчально-дослідницьких завдань:

- визначення рівня навчально-дослідницьких умінь і навичок вихованців;
- розроблення навчально-дослідницьких завдань з урахуванням їх відповідності рівню знань вихованців;
- навчання використовувати алгоритми дослідницької роботи, а саме: вибір теми, ознайомлення з нею; підбір літератури з теми; визначення об'єкта, предмета мети і завдань; робота з інформаційними джерелами; складання плану роботи та узгодження його з науковим керівником;
- проведення польових досліджень;
- викладення тексту роботи згідно зі структурою (написання вступу та огляду літератури з теми дослідження, робота над основною частиною дослідження, формулювання висновків і рекомендацій, оформлення списку використаних джерел і додатків); консультації з науковим керівником;
- урахування рекомендацій наукового керівника під час остаточного редагування тексту;
- оформлення роботи, підготовка її до захисту.

Діяльність вихованців гуртка з вивчення пісенної спадщини українського народу є джерелом збереження та популяризації народної пісні. Збирання та вивчення пісенного фольклору – ефективний спосіб ознайомлення з історією, побутом, обрядами і звичаями; глибокого пізнання життя, передачі музичного досвіду від одного покоління до іншого.

Залучення до дослідження народної пісенної творчості передбачає різноманітні впливи на думки, почуття, соціальну практику; сприяє самопізнанню, самовдосконаленню, самовизначенню. Тому навчально-виховний процес у гуртку будується з урахуванням таких вимог:

- *цілеспрямованість* (чітка окресленість мети педагогічного впливу);
- *багатофакторність* (чинники, що відіграють суттєву роль у процесі виховання);
- *віддаленість* у часі результатів (результати не можна досягнути відразу);
- *неперервність* (систематичність взаємовпливів педагога і вихованця);
- *визначальна роль педагога* (педагог – приклад для вихованця);
- *цілісність* (єдність виховних засобів і впливів).

Зміст навчально-виховної та пізнавально-творчої роботи спрямований на ознайомлення дітей та учнівської молоді зі зразками української музичної творчості, що відбивають виражений у художній формі народний світогляд і безцінний соціальний та інтелектуальний досвід (фольклором), виявлення їхніх творчих здібностей, формування духовних ідеалів, виховання любові до народних українських традицій, історії нашого народу.

Детальне вивчення особливостей етнографічних регіонів, етнічних груп; ознайомлення з українським усним фольклором (звичаями й обрядами, землеробськими традиціями, календарно-обрядовими піснями, родинно-обрядовим фольклором), збирання та дослідження народних пісень Путивльщини, зокрема фольклорної спадщини *субетносу горюнів**, передбачає не лише ознайомлення з багатою спадщиною української народної творчості, а й розуміння її глибини та важливості для становлення гармонійно розвиненої творчої особистості з багатим внутрішнім світом.

Тому для керівника фольклорного гуртка важливо викликати інтерес вихованців до українського пісенного фольклору, побудувати процес засвоєння музичного матеріалу народної творчості на традиційній фольклорній основі – образному змісті, музичній морфології (інтонаційна й ритмічна організація), музичній фактурі та формі. Важливим є навчити дітей не лише визначати окремі характерні риси фольклорного пісенного твору, а і єдність форми, змісту, засобів художньої виразності.

Говірка етнографічної групи горюнів поволі зникає, але її ще можливо почути у виконавиці місцевих пісень. У мові горюнів є українські, російські й білоруські слова.

У процесі більш детального вивчення народної пісні вихованці ознайомлюються зі сформованими впродовж віків уявленнями про сутність людини, її духовність, красу і гармонію з довкіллям. У свідомості формується уявлення, що народна пісня – життя нашого народу від найдавніших часів до сьогодення, цілісний духовний, матеріальний і практичний світ людини. Виховні можливості пісні полягають у поєднанні її з навколишнім життям.

Узаємозв'язок фольклору з життям сприяє залученню вихованців до цінностей української культури, виховує морально-естетичні якості характеру та патріотичні почуття, розширює світогляд й інтелект в цілому.

Чільне місце в українському національному фольклорі посідає народна пісня, у якій оспівані почуття, переживання, прагнення. Народна пісня проникнута духом багатьох поколінь, любов'ю до рідного краю, тугою за батьківщиною та споконвічним прагненням до кращого життя. Вона привертає до себе увагу, насамперед, своєю доступністю сприймання, простотою викладу та художньо-музичною виразністю її задушевних мелодій. Особливу увагу наші предки приділяли обрядовим пісням (колядкам, щедрівкам, веснянкам, купальським пісням тощо), що відображали оригінальне сприйняття й самобутнє тлумачення історичного, культурного, мистецького шляху народу. Основною формою ознайомлення вихованців фольклорного гуртка з народною піснею є заняття.

За В. Сухомлинським, який надавав особливого значення формуванню духовного світу особистості, її національної самосвідомості, необхідним є формування глибокої духовної потреби досліджувати народні пісні.

У процесі навчально-творчої діяльності в гуртку особлива увага приділяється пошуково-дослідницькій роботі, метою якої є виявлення та вивчення пісенної спадщини автохтонного населення – субетносу горюнів – на території Путивльського району Сумщини. Їхні календарні, весільні, ліричні пісні відрізняються від будь-якого іншого співу – у наспівах щонайменше – п'ятиголосся й усі вони протяжні. У них – щось недовомлене, таємниче і навіть містичне. Підтвердженням є «Ой, у лесе на юросе соловей щибета», «Кокушка наша кустовата», «Ти дівчина незамужная», «У нас на улице диво-диво», весільні пісні «Да й перейді сенци батькові», «Где вы, свахи, подевалися», «Выйди, мать, за новы ворота», «Ой сосенка», «Сваха-сивуха», «Где вы, бояры молодешеньки»...

*Горюни – автохтонне (місцевий, корінний,) руське населення, що сформувалось у XVI ст. на основі давньослов'янського населення стародавньої Сіверщини (Посейм'я) і переселенців XVI-XVII ст. Живуть у Путивльському районі Сумської області.

Пізнішим нашаруванням на цьому ґрунті стали переселенці із внутрішніх районів Росії у вільні землі Півдня. Серед них – «служили – ратні люди», що поселялися в XVI-XVIII ст. для охорони степових кордонів, – стрільці, які після входження Чернігово-Сіверщини до складу Росії (1503–1608) розміщувалися в прикордонних повітах: «у градських воріт караули, московські стрільці на караулі стоять».

Цим ратним людям-однодворцям «в службу» надавалися приміські слободи, а потім і землі, що ними інтенсивно освоювалися. Цей давній народ Путивльщини створив своєрідну побутову культуру, що поєднала давньоруські, російські та українські елементи.

На передній план у розв'язанні проблеми дослідження висувається самостійна дослідницька робота школярів, що відбувається в межах Малої академії наук України (МАН), головна мета якої – виявлення і підтримка обдарованих дітей та учнівської молоді,

підготовка майбутньої наукової зміни. Тому одним із пріоритетних завдань гуртка визначено підвищення мотивації вихованців до навчально-дослідницької діяльності, що активізує їх особистісну позицію в освітньо-виховному процесі.

Національно-патріотичне виховання в гуртку спрямоване на виконання завдань, визначених Концепцією національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Тому серед пріоритетів у роботі гуртка – національно-патріотичне виховання, що відповідає нагальним вимогам і викликам суспільства, є запорукою формування таких особистісних якостей, як толерантність, виваженість, відповідальність, патріотична свідомість, почуття любові до Батьківщини.

Для розв'язання зазначених завдань зміст теоретичної і практичної частин занять побудований з урахуванням загальнопедагогічних принципів виховання – дитиноцентризму, природовідповідності, культуровідповідності, гуманізму, урахування вікових та індивідуальних особливостей. Змістова патріотичного виховання розроблена за принципи, що відображають його специфіку, а саме: *національної спрямованості* – виховання любові до рідної землі, українського народу; здатності зберігати свою національну ідентичність; *самоактивності саморегуляції* – формування критичності й самокритичності, почуття відповідальності за самостійні рішення; *полікультурності* – сприймання української культури як складової загальнолюдської культури; *історичної і соціальної пам'яті* – збереження народної духовно-моральної і культурно-історичної спадщини; відтворення її в осучаснених формах; *міжпоколінної наступності* – збереження для нащадків зразків етнокультури.

Зазначене вимагає удосконалення системи роботи за напрямом. У процесі вивчення пісенного фольклору здійснюється педагогічно обґрунтований вибір народнопісенного матеріалу. Цілеспрямована організація навчально-пізнавальної, практичної, пошуково-дослідницької та художньо-творчої діяльності на основі пісенного фольклору забезпечується методично доцільним використанням організаційних форм і методів роботи.

Під час навчальних занять відбуваються зустрічі з носіями культури субетносу горюнів, спілкування з майстрами народного співу, народними музикантами. Такій підхід сприяє збагаченню навчального процесу фольклористичною інформацією.

Раціонально дібраний та узгоджений теоретичний, дидактичний матеріал фольклористичної спрямованості; участь у концертах, конкурсах, наукових конференціях, робота над розв'язанням завдань науково-дослідницьких робіт умотивовує професійне самовизначення вихованців.

Важливим у роботі гуртка є поглиблення знань вихованців про історичні та культурні надбання субетносу горюнів, його традиції.

Горюни з покоління в покоління передавали свій соціальний досвід і духовне багатство, що забезпечувало створення тільки йому притаманної культури як складової національної культури, що складається із цінностей, створених як минулим, так і сучасними поколіннями.

Для більш глибокого розуміння культури горюнів заняття гуртка проводяться в краєзнавчому музеї села Нова Слобода. Значна частина його експозиції містить предмети побуту, світлини, вбрання горюнів.

Ознайомлення з такими етнографічно-фольклорно-побутовими експонатами сприяє:

- більш детальному вивченню історії, звичаїв, традицій, обрядів, вірувань, вбрання субетносу горюнів;
- формуванню пошуково-дослідницької компетентності вихованців у процесі дослідження народних пісень і вбрання горюнів як визначальних етнічних складових горюньської культури, скарбниці їхньої духовної культури.

Для виконання завдань пошукової та науково-дослідницької діяльності здійснюються фольклорні експедиції до сіл Калищі, Линове, Биваліне, Бруски, Бунякине. Пошуково-дослідницька діяльність вихованців гуртка має кілька векторів, а саме: дослідження пісенного фольклору, мови та національного вбрання субетносу горюнів, що є виявом їхньої самосвідомості та самоідентифікації, має яскраво виражений характер і визначає їхню етнічну приналежність.

Результатами цілеспрямованої організації навчально-виховного процесу в гуртку за науково-дослідницьким напрямом, пріоритети якого спроектовані Малою академією наук України на ефективне здійснення процесу формування інтелектуального потенціалу нації, є науково-дослідницькі роботи вихованців за темами: «Горюни: історія походження та особливості культури», «Пов'язані з народженням дитини звичаї та обряди Путивльщини», «Обрядові традиції у фольклорі горюнів», «Фольклорно-краєзнавчі особливості обрядових пісень горюнів», «Весільна обрядовість Путивльщини: особливості структури, номінація та

функціонування», «Пісні Путивльщини: флоросимволи жіночих і чоловічих образів», «Функціональна та семантична єдність весільних обрядів (на матеріалі обрядово-пісенної традиції с. Линове Путивльського району Сумської області)», «Особливості художнього зображення Ісуса Христа та Діви Марії в українських колядках Путивльщини».

Аналіз результатів пошуково-дослідницької роботи вихованців гуртка дав можливість визначити основні художні та культурологічні особливості фольклору, мови та народного вбрання горюнів.

Теми дослідницьких робіт вихованців щодо народного вбрання горюнів мають на меті не лише дослідження технології його виготовлення, а й художньо-утилітарного ансамблю крою, ткацтва, вишивки, аплікації. Результати науково-дослідницьких робіт вихованців «Відтворення народних традицій у вбранні горюнів», «Особливості крою вбрання горюнів», «Декорування горюньського верхнього жіночого одягу» тощо дають підстави стверджувати, що самотутнє й оригінальне у своїй основі вбрання горюнів не створювалося ізольовано, бо має спільні риси з українським і білоруським народним убранням. Для нього ефективно й оцадливо використані матеріали, підібрано співвідношення кольорів для прикрас.

У ньому багато елементів вишивки, ткацтва, прикрас, різновидності крою, пропорцій, що вважаються оберегами. Кожна деталь костюма підпорядкована кольору, орнаменту та традиційним манерам одягатися відповідно до вимог субетносу горюнів.

Їх одяг становить одну прекрасну композиційну цілісність, а його ансамблі вдало поєднують елементи давнього вбрання регіону.

Аутентичне народне вбрання використовується вихованцями гуртка для виконання горюньських народних пісень під час конкурсних, фестивальних програм, показових виступів, а також під час висвітлення результатів науково-дослідницьких робіт на Всеукраїнському конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН України. Використання вбрання на зазначених заходах не лише сприяє створенню художніх образів, допомагає розкрити характер і образ пісні, настроїв, надає їй емоційності, а й є засобом утілення естетичних ідеалів вихованців, їх самоствердження як в індивідуальній, так і в суспільній свідомості.

Подальша робота щодо вдосконалення навчально-виховного процесу здійснюється на основі постійної актуалізації й оптимізації соціально-педагогічної моделі гуртка, що визначається його метою та завданнями.

Організаційно-педагогічними умовами реалізації навчально-творчої діяльності є вивчення й аналіз творчих здібностей вихованців, їхніх вікових й індивідуальних особливостей; оптимізація змісту, методик і технологій навчально-виховної роботи відповідно до інтересів, потреб вихованців, їхньої навчально-творчої, дослідницької, оздоровлювальної діяльності. Урахування результатів опитування забезпечує підвищення якості навчально-виховного процесу в гуртку, організацію роботи з батьками з підвищення рівня їхніх психолого-педагогічних знань. Спільно з психологом проводяться тренінги для батьків вихованців, відеолекторії, індивідуальні бесіди тощо. Такі форми роботи з батьками вихованців сприяють створенню атмосфери довіри в сім'ях, залученню батьків як суб'єктів навчально-виховного процесу до різних форм навчальної та дозвіллевої роботи (виховні заходи, свята, конкурси, фестивалі, обласні освітньо-соціальні проекти, спільна пошукова робота тощо).

Робота педагога з підвищення професійної майстерності як важлива організаційно-педагогічна умова ефективної організації освітньо-виховної та пізнавально-творчої діяльності вихованців гуртка включає:

- організацію систематизованої самоосвітньої діяльності, участі в методико-педагогічних заходах різних організаційних рівнів;
- вивчення й упровадження:
 - інтерактивних технологій навчання, що забезпечують соціалізацію особистості, сприяють виявленню та розвитку її потенціалу (робота в парах, групах; аналіз проблеми тощо);
 - методико-технологічних інновацій (упровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій; розроблення навчальної програми).

Практичний досвід педагога з патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в процесі навчально-творчої діяльності у фольклорному гуртку є важливим для вдосконалення системи роботи за зазначеним напрямом у позашкільному навчальному закладі.

Досвід педагогічної діяльності підтверджує, що організація роботи гуртка позашкільного навчального закладу потребує забезпечення оптимального взаємозв'язку всіх складових його системи діяльності (мета, завдання, зміст роботи; оптимальні форми, методи й засоби навчально-виховної роботи; аналіз її результатів і корегування; визначення

перспектив діяльності гуртка). Зазначене сприяє підвищенню рівня навчально-виховного процесу в гуртку, що визначається різноманітністю його результатів. Вони виявляються в різних формах самореалізації вихованців, зокрема в їхніх перемогах у конкурсах і фестивалях, показниках науково-дослідницької роботи в Малій академії наук України, підвищенні успішності в школі, формуванні позитивної «Я-концепції», профорієнтації, допрофесійній підготовці, соціалізації, сформованості наукового світогляду, загальної культури, активної життєвої позиції.

Професійне самовизначення вихованців гуртка. Багато колишніх вихованців гуртка пов'язують своє життя та професійну діяльність із музикою, науковою, викладацькою діяльністю. Серед них – соліст Національного театру опери та балету в м. Одеса, аспіранти Харківської академії мистецтв, учителі музики та керівники гуртків загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладах, студенти Сумського вищого училища мистецтв та культури імені Д. Бортнянського, Сумського педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Висвітлення досвіду роботи педагога. Форма узагальнення досвіду – методичний посібник «Організація роботи фольклорного гуртка в позашкільному навчальному закладі» (2013 р.).

Різні аспекти досвіду роботи педагога було презентовано під час проведення методико-педагогічних заходів:

- *районного організаційного рівня:* обласне методичне об'єднання методистів, завідуючих художньо-естетичними відділами позашкільних навчальних закладів; районна конференція педагогів позашкільних навчальних закладів «Інноваційність і креативність як організаційно-педагогічна основа діяльності позашкільного навчального закладу»; районне методичне об'єднання заступників директорів з навчально-виховної роботи, вчителів музики «Виявлення, розвиток та підтримка юних талантів та обдарувань, стимулювання співацької діяльності дітей та підлітків»;
- *обласного організаційного рівня:* обласний семінар керівників дитячих фольклорних колективів «Система організації роботи фольклорно-етнографічної експедиції», обласна науково-практична конференція педагогів позашкільних навчальних закладів «Майбутнє будуємо сьогодні» в рамках реалізації стратегії «Нова Сумщина – 2015»; обласна конференція працівників освіти; обласний семінар-практикум для керівників фольклорних гуртків, обласне методичне об'єднання для керівників гуртків художньо-естетичного напрямку «Відродження національних традицій шляхом розвитку фольклорного мистецтва»; засідання профільного методичного об'єднання;
- обласні семінари-практикуми для керівників НТУ, педагогів ЗНЗ і ПНЗ, які координують роботу за науково-дослідницьким напрямом;
- *Всеукраїнського організаційного рівня:* Всеукраїнська фольклорно-етнографічна експедиція для слухачів Малої Академії наук «У народних традиціях – наше майбутнє», села Путивльського району; Міжнародна науково-практична конференція зі збереження традиційної культури «Витоки»; міжнародної науково-практичної конференції зі збереження і розвитку традиційної культури; семінар-практикум для керівників делегацій і наукових керівників учасників конкурсу-захисту.

Матеріали з досвіду роботи педагога були висвітлені у випусках регіонального інформаційно-методичного збірника «Позашкільна освіта Сумщини: регіональний аспект».

Педагогу присвоєно почесне звання «Заслужений працівник культури України».

Сумлінна праця керівника гуртка відзначена *урядовими та відомчими нагородами:* Грамота Сумської обласної ради (2008 р.), Диплом учасника заключного етапу фестивалю мистецтв України (2009 р.), Відзнака переможця районного конкурсу «Людина року» у номінації «Відданість справі» (2012 р.), Диплом Управління у справах сім'ї дітей і молоді Сумської ОДА (2013 р.), Грамота Департаменту освіти і науки Сумської ОДА (2015р.).

Перспективність досвіду. Досвід роботи може бути використаний для організації роботи творчих дитячих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів за дослідницько-експериментальним напрямом позашкільної освіти, а також для розроблення навчальних курсів із проблем організації виховної роботи з дітьми та учнівською молоддю для студентів вищих педагогічних навчальних закладів (I-II рівнів акредитації), педагогів і практичних психологів – слухачів інститутів післядипломної педагогічної освіти.

ДІЯЛЬНОСТІ ВИХОВАНЦІВ ФОЛЬКЛОРНО-ВОКАЛЬНОГО ГУРТКА «ДЖЕРЕЛЬЦЕ»

У процесі загального розвитку людства для всіх народів світу важливо зберегти національну самобутність, не втратити неповторність й унікальність етносу.

Фольклор є духовним і моральним потенціалом державотворення та розвитку національної самосвідомості, засобом формування духовної незалежності суспільства та трансляції народних звичаїв і традицій у міжнародне культурне співтовариство, національним складником навчання та виховання.

У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI визначено, що система освіти має забезпечувати збереження й продовження української культурно-історичної традиції. Згідно з доктриною, пріоритетами державної політики в освіті є формування національних і загальнолюдських цінностей, виховання громадянина і патріота України, прищеплення поваги до народних звичаїв і традицій. Наведені положення мають втілюватися в освітню практику всіх навчальних закладів. Тому особливого значення набуває вивчення фольклору, що забезпечує переосмислення культурно-історичного спадку, у позашкільних навчальних закладах як соціально-педагогічних системах, спрямованих на виявлення й розвиток природних здібностей та обдарувань дітей та учнівської молоді, їх гармонійний розвиток.

На сьогодні аксіоматичним вважається твердження про те, що здібності й обдарування закладені в кожній дитині. У сучасній системі безперервної освіти освітньо-виховна та навчально-творча діяльність позашкільних навчальних закладів спрямована на інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток дітей та учнівської молоді у вільний від навчання час, їх підготовку до майбутньої соціальної і професійної життєдіяльності. У зв'язку з цим актуального значення набуває проблема організації роботи, що забезпечує виховання особистості з високими патріотичними рисами; формування її соціально-громадського досвіду, умінь і навичок розв'язання завдань навчальної, творчої, пошукової, науково-дослідницької діяльності.

Зазначене вище враховується в процесі організації роботи дитячих творчих об'єднань у позашкільних навчальних закладах. Зміст теоретичної і практичної частини навчальних завдань забезпечує залучення вихованців до самостійного здобуття знань, умінь і навичок, формує вміння аналізувати й систематизувати результати дослідження.

Аналіз стану висвітлення проблеми формування дослідницьких здібностей дитини в психолого-педагогічній літературі (Л. І. Божович, І. А. Зязюн, О. І. Киричук, Г. С. Костюк, Г. П. Пустовіт, В. О. Онищук, О. Я. Савченко, В. О. Сухомлинський, Т. І. Сущенко, А. Й. Сиротенко та ін.), досвід практичної діяльності дає підстави стверджувати про те, що навчання дітей та учнівської молоді здійснювати дослідницьку діяльність формує ціннісні якості особистості – упевненість у своїх силах, вимогливість до себе, цілеспрямованість, наполегливість, уміння довести справу до кінця, працелюбність, спостережливість, упевненість.

Організація навчальної, творчої, пізнавальної діяльності вихованців у позашкільному мікросоціумі можлива за умови урахування їхнього індивідуального творчого потенціалу, рівня пізнавальних інтересів і здібностей, потреби у творчій самореалізації.

Такий підхід забезпечує формування умінь і навичок працювати з науковими джерелами; збирати дані (володіння емпіричними методами: спостереження, анкетування, бесіди, інтерв'ю, опитування тощо); аналізувати, систематизувати й узагальнювати результати; робити висновки; публічно висвітлювати та захищати результати наукового дослідження.

На передній план у розв'язанні таких проблем висувається самостійна дослідницька робота школярів, що відбувається в межах Малої академії наук України (МАН), головна мета якої – виявлення та підтримка обдарованих дітей та учнівської молоді, підготовка майбутньої наукової зміни. Тому одним із пріоритетних завдань гуртка визначено підвищення мотивації вихованців до навчально-дослідницької діяльності, що активізує їх особистісну позицію в освітньо-виховному процесі.

Власний досвід та аналіз результатів наукових досліджень із зазначеної проблеми сприяв організації роботи фольклорного гуртка, у основу якої покладено принципи:

- академічності – індивідуалізований підхід до роботи з обдарованими дітьми, поглиблення знань з окремих предметів, виявлення схильностей та інтересів вихованців для формування в них навичок самостійної науково-дослідницької діяльності; стимулювання вихованців до такої діяльності
- соціальної відповідальності – залучення до активної взаємодії із соціальним середовищем для усвідомлення значущості освіти для соціального розвитку;
- партнерства – оптимізація суб'єкт-суб'єктних відносин для використання знань і реалізації творчих ідей;
- емоційний – стимулювання позитивних емоцій юного дослідника; усвідомлення правил комунікативних взаємодій, здатності до аналізу власної поведінки та вміння проектувати власні дії під час інтеракції; вироблення позитивного життєвого стилю; формування соціального досвіду, форм і моделей поведінки.

Вищезазначені принципи спрямовують зміст навчально-виховної роботи в гуртку на упровадження інноваційних педагогічних технологій у навчально-виховний процес, що забезпечують формування у вихованців здібностей до науково-дослідницької діяльності. Активізація навчання з використанням проблемних, дослідницьких, творчих методів, поступова передача вихованцям ініціативи в організації самостійної дослідницької діяльності, установа ділових партнерських стосунків між педагогом і вихованцем навчають творчій винахідливості, домінуванню власної дослідницької практики над репродуктивним засвоєнням знань.

За таких умов гурток є соціально-педагогічним середовищем, де реалізуються індивідуальні потреби вихованців у навчальній, творчій дослідницькій діяльності. Зазначене вище посилює відповідальність педагога, ставить перед ним вимогу створення психолого-педагогічних умов самовизначення, самовдосконалення та самореалізації вихованців.

Досвід роботи дає підстави зробити висновок про те, що формування позитивної мотивації до науково-дослідницької діяльності вихованців забезпечується за умови розвивального впливу позашкільного соціуму, із яким вихованці вступають в активний пізнавальний контакт, що набуває продуктивної взаємодії.

Така взаємодія стає потребою вихованців, коли в них виявляється *дослідницька позиція* – найбільш цілісне особисте утворення, пов'язане з усвідомленням себе суб'єктом навчально-виховного процесу.

Дослідницька діяльність впливає на ставлення вихованців до навчання в гуртку, стимулює їх пізнавальну активність. Педагог організовує діяльність так, щоб забезпечити створення ситуації успіху для розвитку вмінь і навичок розв'язання завдань дослідницької роботи. Зазначене формує теоретичне мислення, сприяє оволодінню методами наукового пізнання, спонукає до інтелектуальної діяльності та виявлення дослідницької ініціативи.

Визначальні можливості для дослідницької діяльності є залучення вихованців до навчання в наукових секціях Малої академії наук України, організація роботи яких спрямована не лише на залучення обдарованої молоді до науково-дослідницької, експериментальної, творчої діяльності, а й удосконалення науково-методичного та інформаційного забезпечення, спрямованого на розвиток дослідницьких здібностей учнів-слухачів.

Основною метою організації такої роботи учнів є формування необхідних знань, умінь і навичок; розвиток мотивації, творчої самостійності. Готовність до дослідницької діяльності є особистісною якістю, що включає мотиваційно-ціннісне ставлення до наукових пошуків, оволодіння дослідницькими вміннями та загальними методами дослідницької діяльності. Тому зміст і форми організаційно-виховної роботи в гуртку спрямовані на системне формування дослідницьких умінь і навичок у процесі виконання навчально-дослідницьких завдань, стимулювання пізнавального інтересу до змісту навчально-дослідницької діяльності, умотивування до самостійного виконання її завдань, забезпечення оптимальної пізнавальної активності та самостійності, ефективного використання різних джерел інформації, розвиток комунікативних навичок.

Формування дослідницьких знань, навичок і вмінь відбувається в процесі навчально-виховної та пізнавально-творчої роботи в гуртку, а саме: підготовки дослідження; узагальнення результатів

дослідження; практичне застосування результатів дослідження; підбиття підсумків дослідження; планування нових досліджень; виконання творчих завдань, що передбачають інтегрування знань, спонукають до висування нових ідей і пошуку засобів їх реалізації; надання ініціативи в плануванні власної навчально-пізнавальної діяльності.

Організація роботи із залучення вихованців гуртка до дослідницької діяльності передбачає використання різних форм і методів початкової, пізнавальної, творчої роботи, а саме:

- операційних – робота з літературою, колективні й індивідуальні практичні завдання, тренінги;
- інформаційних – бесіда, лекція, розповідь, консультація, демонстрація, доповідь, пояснення, звіт, огляд, ілюстрація, повідомлення, відео, інструктаж, аналіз, екскурсії, інтерв'ю, зустрічі з цікавими людьми;
- творчих – аналіз конкретних ситуацій, мозковий штурм, ділова гра, панельна дискусія, метод контрольних запитань, творчий діалог, круглий стіл;
- контролю та зворотного зв'язку – анкетування, вікторина, щоденник польових досліджень, реферат, доповідь, конференція, захист науково-дослідницьких робіт,

Шляхи формування мотивації: створення ситуації, що авансує успіх, робота на майбутні цілі, прагнення до мети, увага до змісту, заохочення, формування навчальних вимог, групова робота, самостійне досягнення результату, критика та самокритика, складання планів, аналіз випадків із практики, людська цінність знання.

Зміст освітньо-виховної та навчально-творчої роботи в гуртку спрямовано на створення ситуації успіху, заохочення в досягненні результату, емоційне піднесення, збагачення досвідом навчальної та дослідницької діяльності.

Бажання вихованців фольклорного гуртка більш детально вивчати рідний край, особливості його фольклорної спадщини формують пізнавальні, соціальні, комунікативні мотиви – прагнення до придбання нового досвіду, оволодіння методами наукового дослідження, бажання співпрацювати з науковими керівниками, ровесниками. Тому завданням керівника гуртка є формування у вихованців умотивованої участі в дослідницькій діяльності, під час якої здійснюється розв'язання визначеної проблеми.

На початковому етапі залучення вихованців до науково-дослідницької діяльності використовуються відомості, ідеї, методи, що визначаються за допомогою педагога. Згодом поле їх діяльності розширюється, учні збирають відомості про об'єкт дослідження з різних джерел, обирають метод дослідження із запропонованих педагогом. Самостійне накопичення фактів, уявлень, знань, набуття нового досвіду дослідницької діяльності, формулювання особистої думки щодо предмета дослідження, прагнення до самоствердження і самоорганізації виявляють ступінь готовності вихованців до дослідницької діяльності. Їх ставлення до процесу дослідження, оволодіння дослідницькими вміннями та навичками, активне бажання й усвідомлене прагнення досягнення мети дослідницької діяльності сприймається вихованцями не лише як засіб розширення знань про об'єкт дослідження, а й можливість самовизначення та самореалізації.

Основним компонентом дослідницької діяльності вважаються необхідні для розв'язання дослідницьких завдань дослідницькі вміння, а саме:

- робота з різними джерелами інформації;
- систематизація спостережень, довідкових даних;
- прагнення досягти поставленої мети;
- виявлення активності та ініціативності;
- здатність до творчої праці;
- рівень відповідальності за отримані результати.

Початковим етапом оволодіння дослідницькими вміннями є робота з різними інформаційними джерелами. Потім вихованці вивчають більш складні методи і прийоми дослідницької роботи: аналіз літератури, висування ідей, логічного пояснення своїх дій тощо.

Готовність вихованців до дослідницької діяльності виявляється у сформованості гностичних, організаційних, комунікативних і дослідницьких умінь; переконання в необхідності наукового пізнання, використання на практиці знань про методи дослідження.

Науково-дослідницька діяльність вихованців фольклорного гуртка передбачає виявлення проблеми фольклористичного змісту, збір та систематизацію інформації, формулювання завдання дослідження, пошук ефективних шляхів їх розв'язання, вияв

оригінальності в підходах і способах вирішення з урахуванням особливостей дослідження фольклору.

Важливим для вихованців є самомотивація до здійснення дослідження – творчого процесу. Вихованці мають бажання навчитися творчим пошуковим методам, прийомам роботи з літературою, нестандартним діям для досягнення мети, самостійного аналізу результатів дослідження. Самостійність знаходження, узагальнення й систематизування інформації відповідно до завдань дослідження, опанування універсальними методами дослідження, пошук оригінальних рішень і самоконтроль визначають високий ступінь готовності до дослідницької діяльності:

- усвідомлена участь як в індивідуальній, так і колективній дослідницькій діяльності;
- опанування її загальними методами (визначення проблеми дослідження, формулювання мети і завдань дослідження, систематизація й узагальнення отриманих даних, аргументація висновків відповідно до мети і завдань);
- готовність до створення нових цінностей (оволодіння способами і правилами пізнання, самостійність у судженнях, критичне осмислення отриманих результатів, готовність до прийняття творчих рішень і відповідальність за них).

Оволодіння комплексом знань, дослідницьких умінь і навичок для подальшого їх успішного використання під час навчання у вищих навчальних закладах, майбутній професійній діяльності виховує соціально компетентну особистість, здатну приймати відповідальні рішення в різноманітних життєвих ситуаціях. Високий рівень мотивації до дослідницької діяльності – прагнення до самостійного дослідження – виявляється в самостійному виборі теми дослідницької роботи, участі в дослідницьких проектах, конкурсах науково-дослідницьких робіт, виступах з доповідями про результати досліджень на наукових конференціях, інших заходах різних організаційних рівнів.

Визначальні можливості для формування вмінь і навичок здійснювати таку роботу є залучення вихованців до навчання в наукових секціях Малої академії наук України, організація роботи яких спрямована на не лише залучення обдарованої молоді до науково-дослідницької, експериментальної, творчої діяльності, а й удосконалення науково-методичного та інформаційного забезпечення, спрямованого на розвиток дослідницьких здібностей учнів-слухачів. Навчання вихованців гуртка в Сумському територіальному відділенні Малої академії наук України є важливим чинником організації їхньої науково-дослідницької діяльності, що сприяє розвитку творчої особистості, розширенню знань, підвищенню пізнавального інтересу до пошукового навчання для успішного розв'язання завдань науково-дослідницьких робіт.

Чіткість та ефективність організації науково-дослідницької діяльності вихованців забезпечується упорядкованістю її етапів. Робота починається з ознайомлення вихованців з проблемами теорії і практики фольклористики; методами наукових досліджень, що використовуються для розв'язання дослідницьких завдань. Важливим є навчити вихованців працювати з інформаційними джерелами з фольклористики (науково-дослідницькими роботами, звітами, збірниками наукових праць, довідниками, Інтернет - виданнями тощо), аналізувати й критично оцінювати інформацію за темою, виділяти важливіші ідеї, виявляти підходи до розв'язання проблем за напрямом.

Зміст занять гуртка передбачає ознайомлення з фольклористикою як наукою, її історією, творчістю найбільш відомих збирачів фольклору (М. Драгоманов, Г. Квітка-Основ'яненко, Леся Українка, М. Рильський, О. Бріцина, З. Лановик, М. Лановик та ін.).

У процесі дослідження народної пісні проводяться польові дослідження (збирацька або експедиційна робота), що передбачає використання таких методів, як опитування (інтерв'ю-пошук, інтерв'ю-розвідка, інтерв'ю у формі бесіди) інформантів (співаків і знавців народної пісні).

Кожен тип інтерв'ю відповідає окремому етапу роботи збирачів з носіями і тому має свої особливості, мету і завдання. Для отримання необхідної інформації використовується метод інтерв'ю – питання-відповідь.

ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ГУРТКА

Мета і завдання діяльності: виховання соціально активної особистості; формування у вихованців науково-дослідницьких умінь, високих патріотичних і громадянських рис; створення умов для самореалізації та професійного самовизначення в процесі навчально-творчої діяльності фольклорного спрямування.

Принципи: науковості та історизму, народності та культуровідповідності, інноваційності в поєднанні з традиційністю, диференціації та інтеграції знань, безперервності та варіативності навчання, суб'єктності, єдності особистісно-діяльнісного (індивідуалізованого) та суспільно-державного підходів до виховання і навчання дітей та учнівської молоді

УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕТИ І ЗАВДАНЬ

Соціально-педагогічні

- педагогічне управління діяльністю вихованців, її спрямування на суб'єкт-суб'єктну взаємодію;
- використання соціально-культурної й освітньо-виховної бази позашкільного навчально-виховного соціуму;
- формування внутрішньої мотивації до профільної діяльності для розширення соціального досвіду

Організаційно-педагогічні

- організаційно-методичне та програмно-методичне забезпечення;
- використання ІК середовища;
- реалізація особистісно орієнтованого, компетентнісного підходів;
- реалізація можливостей педагогічної взаємодії;
- співпраця із загальноосвітніми, вищими навчальними закладами, громадськими організаціями, музеями, архівами тощо

Психолого-педагогічні

- застосування сучасних загальних педагогічних: особистісно орієнтованого виховання, інноваційних технологій (інтерактивного навчання, тренінгових, розвивальних, ІКТ тощо) і психологічних (проективних, дослідження пізнавальної сфери, вивчення здібностей, обдарованості) методик

НАВЧАЛЬНО-ТВОРЧА ТА НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИХОВАНЦІВ

ВИДИ ТА ФОРМИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА

Науково-методична

- ознайомлення з інноваційними психолого-педагогічними технологіями; формами і методами роботи з дітьми та учнівською молоддю, їх використання в роботі гуртка

Просвітницько-пропагандистська

- батьківський лекторій;
- індивідуальні бесіди, консультації для батьків;
- висвітлення результатів на науково-практичних семінарах, конференціях, конкурсах, фестивалях, у ЗМІ тощо

Навчально-виховна

- організація навчально-виховних і дозвілевих заходів із формування особистісних якостей вихованців, підвищення рівня їх національно-патріотичного виховання

Рис. 1. Функціональна модель гуртка

Підготовка юних дослідників до проведення інтерв'ю здійснюється заздалегідь. Психолог закладу проводить тренінги з психології людських відносин, під час яких вихованці оволодівають формами спілкування, що передбачає доброзичливе ставлення, уміння налагодити контакт у спілкуванні, порядність, відвертість, допитливість, сумлінне ставлення, ерудицію і компетентність.

Польові дослідження є головним джерелом накопичення матеріалів для пізнання історії і теорії народної традиційної культури, що й обумовлює актуальність і практичне значення польових досліджень.

Вихованці не лише записують відомості та спостереження в щоденниках, а й здійснюють аудіо і відеозаписи.

Польова робота набуває великого значення, адже юні дослідники розуміють, що вони залучаються до збереження культурного спадку народу, імен обдарованих виконавців народних пісень (наприклад, «Особливості горюньської пісні», «Горюньські календарно-обрядові пісні», «Виконавиці горюньських пісень», «Лукерія Кошелева – берегиня горюньської пісні» тощо).

Організація науково-дослідницької діяльності вихованців з дослідження фольклору горюнів має як теоретичне, так і практичне значення. Науково-дослідницькі роботи вихованців спрямовані на виявлення особливостей побутування пісенної культури населення Путивльщини, зокрема автохтонного населення – субетносу горюнів. Загальна мета сприяла визначенню таких завдань дослідницьких робіт, як характеристика стану усної пісенної культури в деяких селах Путивльського району та її інформаторів, висвітлення форм побутування народних пісенних традицій, визначення жанрової структури пісень, виявлення типології пісень календарно-обрядового циклу.

Результати досліджень вихованців за темами: «Горюни: історія походження та особливості культури», «Звичаї та обряди Путивльщини, пов'язані із народженням дитини», «Купальські традиції у фольклорі горюнів», «Фольклорно-краєзнавчі особливості обрядових пісень горюнів», «Весільна обрядовість Путивльщини: особливості структури, номінація та функціонування», «Пісні Путивльщини: флоросимволи жіночих і чоловічих образів», «Функціональна та семантична єдність весільних обрядів (на матеріалі обрядово-пісенної традиції с. Линове Путивльського району Сумської області) та ін.) використовуються в роботі краєзнавчих гуртків загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів.

Наступним етапом роботи є систематизація зібраних даних, що передбачає організацію педагогом процесу формування у вихованців практичних навичок і вмій здійснювати аналіз даних, логічно і чітко описувати результати роботи, відкоригувати помилки у викладенні дослідження, сформулювати висновки. На цьому етапі організаційно-методичне керівництво науково-дослідницькою діяльністю вихованців є системою педагогічних дій, що передбачає організацію поточного контролю регулювання, аналізу й оцінку науково-дослідницької діяльності дітей. Для більш ефективної діяльності вихованців на такому етапі педагогом здійснюється залучення наукових консультантів (учених, фахівців). Співпраця з ними допомагає зрозуміти значущість роботи, сприяє підвищенню рівня науково-дослідницьких робіт, умотивовує подальшу науково-дослідницьку діяльність, забезпечує особистісне самовизначення, самоствердження, самореалізацію.

Підготовка до висвітлення результатів дослідження відбувається здебільшого під час індивідуальних занять і консультацій, попереднього захисту науково-дослідницьких робіт на заняттях. Попередній захист допомагає вихованцям адаптуватися до аудиторії, зорієнтуватися з логічними відповідями на питання з проблеми дослідження; зрозуміти процедуру захисту, виявити ступінь підготовки до конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт.

Під час захисту науково-дослідницьких робіт формується креативна культура вихованців, уміння і навички публічної презентації результатів роботи, використання сучасних інформаційних технологій.

Для захисту вихованці обирають класичну чи творчу модель. Класична модель оснований на усному виступі з презентацією основних аспектів наукового дослідження: актуальність, новизна дослідження; характеристика основних наукових підходів до розв'язання проблеми; основні висновки за змістом проблеми.

Творча модель захисту передбачає оформлення стенду з документами та ілюстративними матеріалами, їх коментар; демонстрація слайдів, відео- й аудіозаписів; оригінальну презентацію основної частини роботи; висновки.

Зазначена модель дозволяє інтенсифікувати доповідь про результати науково-дослідницької роботи, підвищити якість захисту, зосередити увагу на найбільш важливих характеристиках дослідження.

Це зумовлює підвищення фахового рівня педагогів шляхом залучення їх до участі в постійно діючому науково-практичному семінарі з актуальних психолого-педагогічних проблем, над якими працюють педагоги позашкільного навчального закладу; науково-практичних конференціях, педагогічних радах, круглих столах, дискусіях, профільних методичних об'єднаннях; стажуванні педагогів при вищих навчальних закладах.

Отже, удосконалення системи роботи фольклорних гуртків, створення в них психолого-педагогічних умов для організації науково-дослідницької роботи, що відповідає сучасним запитам і потребам дітей та учнівської молоді як майбутнього наукового потенціалу України, зумовлює необхідність розроблення комплексу науково-методичних і навчальних матеріалів для формування системи навчально-виховної роботи за зазначеним напрямом роботи, що ґрунтується на

принципах творчої та практичної спрямованості позашкільного освітньо-виховного соціуму, і забезпечує творче зростання всіх його суб'єктів, викликає в них прагнення до пошуку, дослідження, успіху, бажання вдосконалюватися, йти до вершин творчості.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та досвід роботи педагогів, які координують організацію науково-дослідницької роботи учнів, вихованців загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, дають змогу стверджувати про те, що її зміст потребує переосмислення традиційних педагогічних підходів до роботи з дітьми та учнівською молоддю.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бріцина О. Сучасні аспекти методики збирання народної прози // Народна творчість та етнографія. – 2003. – № 3. – С. 24 – 34
2. Ковбасенко Л.І. Стимулювання творчої активності членів МАН України засобами науково-дослідницької діяльності. / Теоретико-методичні основи виховання творчої особистості учнів в умовах позашкільних навчальних закладів: Зб. матеріалів наук.-практ. конф. Кол. авт. К.: 2006. – 231 с.
3. Кульчицька О. І. Специфіка дитячої обдарованості / О. І. Кульчицька // Обдарована дитина. – 2001. – № 1. – С. 3–10
4. Лавринчук В. О., Поліщук М. Т. Особливості організації науково-дослідницької роботи учнів в рамках МАН / Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції (присвяченої 80-річчю від дня народження І. С. Винокура) – Кам'янець – Подільський : Абетка, 2010 . С. 603–611.
5. Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість: Підручник. – К. : Знання-Прес, 2001. – 591 с.
6. Панов В.М. Обдаровані діти: виявлення – навчання – розвиток // Педагогіка. – К. : 2001. – №4. – С. 23–27.
7. Тихенко Л. В., Ніколаєнко С.М. Розвиток творчих здібностей учнівської молоді в освітньо-виховній системі «Мала академія наук України» : навчально-методичний посібник / Л. Тихенко, С. Ніколаєнко. – Суми : Університетська книга, 2007. – 120 с.
8. Український фольклор: методологія дослідження, динаміка функціонування : колективна монографія / за ред. М.К. Дмитренка. – К : Паливода А. В., 1014. – 251 с.
9. Чабанова-Ісхаак Г. Е. Зі сторінок історії запису музичного фольклору // Збірник наукових і науково-методичних праць кафедри фольклору та етнографії. – К. : КДІК, 1995. – С.116–124.
10. Чабанова-Ісхаак Г. Е. Щодо структури соціологічних досліджень у фольклористиці // Теоретичні та практичні питання культурології. Зб. ст. Ч. II. – К. : МО України, 1997. – С.150–152.

РОБОТА НАД ВОКАЛОМ

Робота над підвищенням рівня вокальних даних у вихованців є важливою складовою діяльності фольклорно-вокального дитячого колективу. Її основою є педагогічні доробки І. Підласого, В. Сластьоніна, М. Фіцули, М. Ярмаченка. Аналіз наукових досліджень із проблем навчання вокалу К. Витвицького, Л. Дмитрієва, В. Ємельянова сприяв визначенню засобів, форм і методів, що забезпечують розвиток вокально-виконавських здібностей. Розв'язання зазначеної проблеми можливе за умови забезпечення формування стійкого інтересу до навчання вокального мистецтва та виразного співу; удосконалення слуху і голосу, почуття ритму та артистичних навичок, чинниками якої є сценічна витримка, саморегуляція, реакція на увагу слухачів.

Зазначене може бути реалізованим у процесі залучення вихованців до створення концертних номерів, участі в колективних мистецьких заходах.

У сучасній педагогіці музичного виховання впроваджується ідея формування музичної культури вихованців у контексті цілісного виховання особистості в процесі її залучення включення до музичної діяльності. Генетична співучість українського народу, величезна

пісенна спадщина, визнана однією з найкращих у світі, українська мова як чинник природної постановки співацького голосу є важливими засобами музичного виховання на заняттях гуртка в позашкільному закладі.

Спів є одним з активних видів музично-практичної діяльності вихованців на заняттях, що вимагає від педагога високого рівня знань і вмінь.

В умовах масового музичного полікультурного простору спів виконує кілька функцій.

По-перше, вивчаючи та виконуючи вокальні твори, діти ознайомлюються з різноплановими музичними творами, тим самим розширюють свої уявлення про зміст музики, її зв'язки з навколишнім життям, складають уявлення про музичні жанри, їх інтонаційно-образні особливості, прийоми розвитку, формоутворення, співвідношення музики і слова у вокальних творах, освоюють традиції народного фольклору і музичну мову творів професійних композиторів. Отже, спів розширює світогляд вихованців, формує їхнє позитивне відношення до музичного мистецтва, дозволяє засвоювати закономірності музики в процесі її безпосереднього виконання, стимулює розвиток інтересу до музики і до музичних занять, дає можливість брати участь у колективному музикуванні.

По-друге, спів на заняттях сприяє розвитку слуху і голосу вихованців; формує співацькі вміння і навички, необхідні для виразного, емоційного і осмисленого виконання.

По-третє, як один із доступних видів виконавської діяльності дітей спів розвиває загально-навчальні навички й уміння, необхідні для успішного навчання взагалі – пам'ять, мовлення, слух, емоційне ставлення до різних явищ життя; уміння і навички колективної діяльності тощо.

По-четверте, зміст співацького репертуару спрямований на розвиток у дитини позитивного відношення до навколишнього світу, розуміння емоційного й етичного значення кожного музичного твору.

По-п'яте, спів позитивно впливає на фізичний стан дитини. Він розвиває дихальну та серцево-судинну систему, зміцнює здоров'я.

Згідно з програмою вихованці мають оволодіти основними вокальними навичками: набутти правильної співацької постави, уміти правильно дихати, мати чітку дикцію. Ці навички засвоюються комплексно, кожна з них удосконалюється разом з іншими під час розучування пісень і виконання вокальних вправ. Для отримання результатів у формуванні вокальних навичок велике значення має створення загальних умов успішного їх формування, урахування психолого-педагогічних і методичних засад організації навчально-виховного процесу в дитячому творчому об'єднанні.

Основні вокальні навички. До поняття «вокальні навички» входять такі компоненти: співацьке дихання, звукоутворення, артикуляція та інтонація.

Співацьке дихання потребує набуття навичок безшумного вдиху, що відповідає характеру і темпу пісні. Правильне дихання під час співу є однією з умов хорошого вокального звуку. Обов'язковою умовою правильного співацького дихання є збереження під час вдиху «установки вдиху» без різких і великих рухів грудної клітки під час вдиху і видиху. Постановку співацького дихання активізує відривистий спів (*non legato*).

Педагог звертає увагу дітей на те, щоб вони вдихали спокійно, безшумно, розподіляли вдих до кінця слова або невеликої фрази.

Звук – одна з головних виконавських якостей, а його змістовне наповнення є наслідком систематичної праці. Навичка вільного ненапруженого звукоутворення має велике значення, бо напружений, форсований звук справляє неприємне враження. З вихованцями молодшого шкільного віку краще співати в низхідному русі, без великих «стрибків», у зоні звуків, у спокійному темпі й ритмі.

Поступово слід переходити до мелодії, де низхідний рух чергується з висхідним. Щоб забезпечити згладжування регістру, непомітний перехід від грудного регістру до змішаного слід працювати над вирівнюванням звучання голосів на всьому діапазоні.

Артикуляція під час співу значно відрізняється від звичайної мови, бо більш активна. Під час співу більш енергійно працюють внутрішні артикуляційні органи (язик, глотка, м'яке піднебіння). Робота артикуляційних органів під час співу уповільнюється за рахунок розтягування голосних.

Правильна вимова тексту має велике значення для якості співу. Навичок правильної артикуляції можна набути спочатку на зручних звуках діапазону в помірному темпі та спокійному ритмі. Головне правило вокальної артикуляції – швидке та чітке формування приголосних і максимальне протягування голосних.

Уміння точно відтворювати висоту звуків, правильно інтонувати – одна з важливих умов співу. Інтонація залежить від музичного слуху, уваги, рівня володіння співацькими навичками. Основні методи роботи над інтонацією:

- попередній аналіз пісні, виділення складних за інтонацією місць;
- робота над окремими фразами, спів із назвами нот;
- чергувати спів групою з індивідуальним;
- спів із закритим ротом;
- спів у середньому темпі;
- розучування складних інтонаційних місць у більш зручній тональності.

Необхідно створити умови для формування основ вокальної культури. Важливо, щоб вихованці з раннього дитинства ставилися до музики не лише як до засобу веселощів, а і як до важливого явища духовної культури.

Суспільство прагне зберегти і передати наступним поколінням духовні цінності, у тому числі і музичну спадщину.

На основі переживання, усвідомлення кращих музичних творів дитина зближується з естетичним сприйняттям. Вона духовно розвивається в процесі пізнання культурної спадщини. Педагог має активізувати залучення вихованців до ознайомлення з витоками музичної культури. Зазначене залежить від комплексу педагогічних умов, професійно-творчої майстерності педагога, зацікавленості батьків вихованців, запитів суспільства, а також від рівня вокальних можливостей вихованців.

Для їх розвитку педагог має приділити увагу дитячому діапазону. Діапазон, у якому найоптимальніше звучить голос початківця, невеликий: mi^1 – sol^1 , fa^1 – la^1 . Тому матеріалом для співу на перших заняттях є нескладні вправи. Обмежені за діапазоном, але яскраві за музичним образом мініатюри. У вихованців молодшого шкільного віку найбільш природно голос звучить у діапазоні mi^1 – si^1 . Цей діапазон сприятливий перш за все для слухового сприйняття. Він визначається можливостями голосових зв'язок, які ще тонкі та короткі, тому на заняттях слід вимагати не напруженого, легкого звучання.

Зазначене враховується під час визначення репертуару. У вихованців цього віку відбувається становлення характерних якостей співацького голосу. Їх тембр нерівний, особливо під час співання голосних звуків.

У молодшому шкільному віці дитина залишається зосередженою протягом 15 хвилин, у старшому – 30. Тому під час співу не можна перевантажувати увагу вихованців. Варто влаштовувати перерви, чергувати співання з прослуховуванням музичних творів, бесідами про відомих митців музичного мистецтва тощо.

Музичне середовище створює умови для розвитку вихованців: музичні твори, які вони чули в ранньому дитинстві, залишаються у їхній пам'яті на все життя. Діти мають навчатися співати з ранніх років. Це необхідно як для розвитку голосового апарата, так і для розвитку та зміцнення природних вокальних даних дитини. Таку роботу слід здійснювати регулярно, але з урахуванням її вокального розвитку. Дитячий спів буде корисним, принесе виконавцям і слухачам насолоду, якщо правильно передаватиметься мелодія, виконання пісні буде виразним і красивим.

Тренувати голос – розвивати діапазон, силу, тембр, легкість звучання. Вправи для голосу проводяться на початку заняття з допомогою вокалізації, головним чином, на

середньому регістрі. Педагог слідкує за чистотою звучання, його легкістю. Під час їх виконання керівник гуртка звертає увагу дітей на те, щоб вимова звуків була чіткою і якісною.

Особлива увага приділяється дітям, які мають хороші вокальні дані. Однак їх не слід перевантажувати участю в концертах. Керівник гуртка має стежити за профілактичними заходами з охорони голосу дітей, а також за загальним станом їх здоров'я, прислухатися до їх скарг під час занять.

Етапи вокальної роботи. Традиційно в практичній роботі керівника гуртка на занятті існує кілька взаємопов'язаних між собою видів вокально-хорової роботи. Це – розспівування, використання музичної грамоти під час розучування одно-, двоголосних пісень, виконання головних тем класичних творів, що пропонуються для прослуховування в записах, розучування пісень.

Розспівування готує голосовий апарат до вокально-хорової роботи. Не досить ефективним і доцільним видом розспівування є виконання сухих технічних вправ, запозичених із практики підготовки фахівців-вокалістів.

Вони знижують емоційний настрій вихованців, часто втомлюють, формалізують процес навчання співу.

Невеликі народні пісні-поспівки, мелодії з класичних творів, фрагменти із сучасних пісень можна використати для розспівування на занятті.

Головна задача педагога – визначити послідовність формування співацьких навичок у процесі розспівування, підбирати музичний матеріал для виспівування. Дуже важливо, коли керівник гуртка на заняттях використовує наочність (малюнки, таблиці, нотний запис) і підкріплює рухову активність вихованців.

З цією метою на заняттях застосовуються різні методи включення елементів музичної грамоти в процес вокально-хорової роботи.

На першому етапі роботи з дітьми активно використовується донотна графіка, що відображає насамперед звуковисотні й ритмічні особливості мелодій, які розучуються. Поступово графічний запис мелодій знаходить межі нотного запису. Від заняття до заняття розширяється об'єм знань музичної грамоти, що сприяє осмисленому сприйняттю і виконанню музики. Дітям пояснюють значення таких елементів нотного листа, як «нотний стан», «скрипковий ключ», «ноти» і їх тривалість, «такт» і «тактова межа» у розмірах, «ліга», «динаміка», позначення темпу тощо.

Зауважимо, що на заняттях музики нотна грамота допомагає вивченню закономірностей музичного мистецтва. Тому ознайомлення з музичною грамотою не має бути самоціллю, а тільки засобом пізнання музики.

На першому етапі музичної освіти бажано використати різноманітні методи і прийоми співу з орієнтацією на нотний запис уже знайомих на слух мелодій. У практичній роботі керівника гуртка широко використовуються елементи таких приватних методик розвитку слуху і голосу, як «Хорове сольфеджіо» М. Струве, методики відносної сольмізації П. Вейса, П. Огороднова.

Робота над піснею має кілька етапів. На підготовчому етапі керівник музики визначає репертуар на навчальний рік з урахуванням тем програми.

Педагог-музикант аналізує їх образність, доступність змісту, послідовність формування вокально-хорових умінь і навичок, визначає конкретні методи і прийоми роботи над творами.

На підготовчому етапі розучування твору педагогом демонструється виразне виконання мелодії і акомпанементу, диригується кожна вокальна лінія з підграванням її на фортепіано, виявляються мелодичні і метроритмічні труднощі та шляхи їх подолання, складається виконавський план пісні (характер звуковедення, штрихи, агогіка, динаміка, введення солістів тощо).

Необхідно також підготувати виразну і коротку розповідь про композитора і поета, сформулювати питання до вихованців,

визначити характер виконавського трактування твору.

Наступний етап – показ пісні на занятті, бесіда про її зміст. Від того наскільки вільно та виразно буде виконана пісня педагогом залежить зацікавлення дітей у виконанні твору. Питання і завдання, спрямовані на осмислення змісту пісні, також впливають на бажання вихованців розучувати твір

Основний етап роботи над піснею – репетиції, на які відводяться необхідна кількість занять.

Слова і мелодія пісні швидше запам'ятовуються, коли розучуються фрази, потім багато разів повторюються. Нові завдання коректують звучання. Доцільно починати розучування пісні, написаної в куплетній формі, із приспіву. Вихованці швидко запам'ятовують мелодію приспіву і слова пісні, що повторюються, а заспів може виконуватися педагогом. Якщо пісня написана не в куплетній формі, її розучують фразами, звертають увагу на зміни і повтори, незвичайні інтонації і ритми, паузи і логічні кульмінації в кожній побудові. Чистоті інтонування мелодії і ритмічності точності виконання сприяє спів без супроводу, лише з підтримкою мелодії на фортепіано або голосом педагога. Такий ігровий прийом, як спів фразами «вголос» і «про себе» сприяє формуванню слухової уважності, точності інтонування першого звуку в кожній новій фразі. Якщо в процесі роботи над піснею педагог вбачає необхідність вирівнювати звучання голосних звуків, усунути «строкатість» звучання, то використовуються прийоми співу мелодії пісні на який-небудь склад (голосну) – «вокалізом».

Вибір складу буде залежати від того, яку якість звуку необхідно отримати під час виконання пісні. Потрібно акцентувати увагу на тому, що робота над піснею обов'язково включає в себе розв'язання завдань виразності звучання. Було б помилкою вважати, що робота над виразністю і емоційністю виконання – це наступний етап вокально-хоровий роботи. Навички і уміння формуються більш успішно, якщо вони є емоційно забарвлені. Варто із самого початку роботи над піснею знайти виразний звук; прагнути до того, щоб фразування було логічно виправданим, осмисленим вимові тексту; підкреслювати жанрові ознаки виконання, вибрати потрібні штрихи, динаміку, тембр звучання голосів, темпові відхилення.

Заключний етап роботи над піснею передбачає виконання вивченого твору цілком, від початку до кінця, «як на концерті».

Такому виконанню може передувати робота з повторення найбільш складних фрагментів пісні, слів, одночасних вступів на початку кожного куплету після фортепіанних програвшів. Якщо пісня виконується без супроводу, то варто заспівати з дітьми «налаштування» у потрібній тональності.

Під час виконання пісні педагог може допомагати дітям диригентськими жестами, неголосно підказувати слова кожного нового куплету, активно артикулювати текст, але не співати разом із дітьми.

Виконання пісні завершується коротким аналізом виконаного – висловлюванням думки про те, наскільки виразно прозвучала пісня, що сподо-

балося у виконанні, як виправити помилки і недоліки звучання.

Основними завданнями педагога під час навчання співу є:

- збагачення емоційно-образної реакції вихованців гуртка;
- формування вміння передати характер пісні;
- удосконалення навичок співу без супроводу і під акомпанемент;
- формування навичок двоголосного співу (канон, підголоски, нетерцове «епізодичне» двоголосся);
- розширення вокального діапазону мелодій;
- удосконалення навичок широкого дихання, правильного звукоутворення, активної дикції, ансамблю й ладу;
- формування навичок співу як хором, так і соло;
- збагачення пісенного репертуару.

Розучування і виконання народних пісень дає можливість ознайомити вихованців як із народними наспівами, так і з їх обробками, зробленими професійними композиторами.

Особливості змісту й інтонаційно-образного ладу народних пісень дозволяють використати їх на заняттях для «розспівування», формувати навички співу а capella, розучувати їх «з голосу», інсценізувати пісні, супроводжувати спів танцювальними рухами, грою на простих народних інструментах.

Традиції багатоголосся народного співу, його імпровізаційність і варіативність надають можливість розвивати навички двоголосного співу, виконання пісень із використанням таких елементів, як «підголосок», «контрастне» двоголосся, «канон» тощо.

РОБОТА НАД АВТЕНТИЧНИМ СПІВОМ

Істинно художнім і природним підґрунтям для виховання дитини є фольклор того народу, до якого вона належить. Народна пісня формує вдачу, чутливу до краси душі, ознайомлює зі звичаями та традиціями.

Народна пісня – складова буття, вияв душі кожної людини незалежно від місця її народження і проживання.

Уродженці степу відрізняються широтою душі й відкритим характером, горяни – темпераментні, децю утаємничені, а край із помірним кліматом і змішаним ландшафтом формує спокійних, толерантних, урівноважених людей.

Які ж особливості характеру невеликого автохтонного населення – субетносу горюнів, їх народної пісні, що зберегли горюнську ідентичність в умовах поширення космополітичної масової культури.

Необхідність осмислення сутності й унікальності світогляду горюнів, їх художньої серцевини зумовлює організацію роботи фольклорного гуртка Путивльського центру позашкільної освіти. Особливого значення набуває проблема відповідності живому звучанню народної пісенності.

Керівник гуртка як педагог-музикант має розуміти важливість збереження для нащадків пісенного фольклору, його регіональних особливостей.

Тому в гуртку як дитячому творчому об'єднанні, що працює за трьома навчальними рівнями (початковим – «Сонечко», основним – «Дзвіночок», вищим – «Юний дослідник»), діє фольклорний колектив «Джерельце», діяльність якого спрямована на відродження та популяризацію самотутньої пісенної спадщини горюнів – невеличкого слов'янського субетносу, який мешкає на території Путивльського району.

Горюнська культура походить від давньоруського населення, що сформувалося з переселенців внутрішніх районів Росії в XVI столітті, відрізняється від звичаїв і традицій інших частин України.

Зібрати, зберегти, вивчити і донести до слухачів зразки пісенної творчості горюнів – мета фольклорного колективу гуртка. Його завданнями є детальне вивчення такої частини народних традицій, як обрядові дії в пісенно-музичному супроводі, що здійснюються з нагоди основних етапів життя людини, і які в минулому сприймалися горюнами не лише як традиція, бо кожному їх елементові надавалося важливого утилітарного чи магічно-ритуального значення.

У змісті роботи гуртка для більш глибокого розуміння особливостей виникнення та розвитку традицій і звичаїв українського народу, субетносів використовуються наукові роботи таких дослідників, як З. Васіна, Р. Мусіна Ф. Климчук, О. Курочкін, М. Халанський.

Матеріали їх досліджень відтворюють життя українського народу в різних регіонах, ознайомлюють із духовною і матеріальною культурою українців, що забезпечує більш детальне відтворення вихованцями гуртка звичаїв, традицій, пісенного фольклору. Тому зміст роботи фольклорного колективу спрямований на досягнення максимальної відповідності їх виконання горюнських пісень оригінальному.

Автентичний спів як особливий вид вокального виконавства ґрунтується на самотутній народнопісенній традиції та має такі ознаки:

- взаємозв'язок із побутовою мовою (діалектом);
- специфічне звуковидобування;

- перевага одно регістрового (грудного) звучання голосу над головним;
- комплекс специфічних народно співацьких прийомів і засобів («з'їзди», «під'їзди» до звука, glissando, словообрив, «гукання» тощо).

Ознайомлення з носіями горюньської культури починається з роботи з джерелами про автохтонне населення.

Наступний етап – оволодіння виконавською манерою горюнів відбувається у розв'язання завдань фольклорної експедиції.

Робота над автентичним співом організовується за такими етапами:

- ознайомлення з історією села під час роботи з архівними та музейними джерелами, співпраці із сільськими бібліотеками, педагогами загальноосвітніх, позашкільних, вищих навчальних закладів, працівниками клубів, учасниками художньої самодіяльності, які сприяють організації експедиції;
- опанування вихованцями методами запису фольклорного матеріалу (технічними засобами запису
- уміння користуватися диктофоном, фотоапаратом, відеокамерою;
- ведення польового щоденника, у якому фіксуються дані про виконавців, особливості діалекту тощо);
- збір фольклорного матеріалу – відвідування сіл, що є поселеннями горюнів (Линове, Юр'єве, Нова Слобода, Каліщі, Волокитине, Ширяєве), спілкування з виконавцями автентичних фольклорних пісень;
- розшифрування зібраного матеріалу – із зібраних пісень відбираються ті, що мають художню й історичну цінність, записуються нотами для абсолютно точного відтворення мелодійних, ритмічних, інтонаційних особливостей співу та діалекту.

Робота з розучування пісенного матеріалу передбачає:

розспів, під час якого відбувається налагодження та координація слуху, голосу, дихання й артикуляції, учасники ансамблю досягають злитого звучання;

- роботу з аудіо-, відеоматеріалами, зібраними у фольклорних експедиціях (увага гуртківців звертається на специфічні особливості звукового матеріалу – характерне темброве забарвлення, закономірності голосоведення і фактури, особливі виконавські прийоми; під час роботи з аудіо-, відеоматеріалами увага вихованців загострюється на специфічних особливостях обрядового чи іншого дійства, характері взаємодії народних виконавців між собою; особливостях міміки, дикції, пластики, хореографічного руху);
- роботу над поетичними текстами, під час якої ретельно опрацьовуються характерні особливості місцевої говірки – лексика, фонетика, інтонаційна виразність;
- ансамблевий спів, під час якого достовірно відтворюються особливості фольклорного джерела.

На кожному занятті здійснюється робота над двома-трьома зразками пісенного фольклору, що підбираються з урахуванням вікових особливостей дітей, їх вокальних можливостей. Спільні репетиції вихованців різних рівнів дозволяють молодшим перейняти досвід старших, краще оволодіти спільним репертуаром.

Виконавська діяльність – участь у конкурсах, фестивалях, вступі на концертах – вершина роботи над автентичним співом, коли юні виконавці-фольклористи можуть донести до слухачів усю красу та незвичність горюньського співу.

До речі, спів багатоголосся а capella як найбільш складний вид виконавства є надзвичайно важливим і цікавим. У ньому найбільше розкриваються краса й багатство голосу.

За роки творчої діяльності народний фольклорний колектив «Джерельце» неодноразово був переможцем міжнародних, всеукраїнських, обласних, районних вокальних фестивалів і конкурсів.

Досвід роботи дає підстави стверджувати, що засобами фольклору вихованці отримують позитивну культурну установку – знати, любити, цінувати культуру своїх предків, зберігати

власну національну ідентичність, з повагою ставитися до культури інших народів.

У процесі пізнавально-творчої діяльності вихованці набувають навичок життя в колективі, здатності переживати почуття колективної радості, виробляють власний стиль поведінки. Утвердження індивідуальності вихованця; розвиток його фантазії, мислення, уяви, естетичного смаку, вокальних навичок сприятимуть успішній реалізації творчих здібностей, формуванню навичок пізнавальної та дослідницької роботи.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Гутковська І. Напрями дослідження етнічності в українській етнології / Ірина Гутковська // Карпати: людина, етнос, цивілізація / Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2010. – № 2. – С. 4– 19.
2. Кирчів Р. Ф. Етнічна територія України. Українське народознавство: Навч. посібник / За ред. С. П. Павлюка, Р. Ф. Кирчіва, Г. Й. Горинь. Львів, 1994
3. Мигович, І. Русини в Україні: тест на європейськість [Текст] : зб. праць / Іван Мигович. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2012. – 232 с. –
4. Обушний М. І. Етнос і нація: проблеми ідентичності / М. І. Обушний. – К. : Укр. центр духовної культури, 1998. – 204 с.
5. Садовенко С. Розвиток музичних здібностей засобами українського фольклору [Текст] : навч.-метод. посіб. / Світлана Садовенко. – К. : Шк. світ, 2008. – 128 с.

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ГУРТКУ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО НАПРЯМУ

Серед великої кількості засобів, що сприяють усебічному вихованню дітей та учнівської молоді, розвитку їхніх творчих здібностей, суттєве місце посідає декоративно-ужиткове мистецтво, яке розкриває перед дітьми безмежний світ краси та мудрості; навчає культури праці, спільного розв'язання навчально-творчих завдань. Залучення вихованців до створення виробів декоративно-ужиткового мистецтва сприяє вихованню естетичних почуттів. Твори мистецтва відіграють важливу роль у розвитку творчих здібностей особистості, її уяви, ініціативи та самостійності. Декоративно-ужиткове мистецтво навчає розуміти самотність, художню цінність, поетичність, фантазію, образне мислення, мудру простоту поглядів і почуттів автора. Робота над декоративно-ужитковими виробами передбачає більш детальне вивчення самотньої культури українського народу, його звичаїв, культури праці за законами краси.

Пріоритетом роботи творчого об'єднання «Креативне рукоділля» Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю є виховання творчої особистості в процесі навчально-виховної роботи в гуртку за декоративно-ужитковим профілем.

На підставі пріоритетів метою творчої діяльності визначено особистісно орієнтоване навчання, упровадження інноваційних форм і методів навчально-виховної роботи для забезпечення реалізації мети і завдань позашкільної освіти.

Науково-методична база сформована завдяки цілеспрямованій роботі педагогів соціально-реабілітаційного відділу, досягнень вітчизняної психолого-педагогічної науки. Такий підхід дозволяє здійснювати навчально-виховний процес в гуртку на основі сучасних особистісно орієнтованих методик, спрямовує діяльність керівника гуртка на постійне підвищення науково-методичної компетентності й професійної майстерності, систематичне поповнення власного методико-педагогічного портфоліо.

На сьогодні педагогом розроблено науково-методичне забезпечення, що сприяє організації процесу формування творчої особистості під час освітньо-виховної діяльності в гуртку художньо-естетичного напрямку (рис. 1).

ТВОРЧЕ ОБ'ЄДНАННЯ «КРЕАТИВНЕ РУКОДІЛЛЯ» СУМСЬКОГО ОБЛАСНОГО ЦЕНТРУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА РОБОТИ З ТАЛАНОВИТОЮ МОЛОДДЮ

Залучення вихованців до творчої діяльності відповідно до їх інтересів і запитів

- ◇ організація навчально-виховного процесу відповідно до трьох навчально-організаційних рівнів;
- ◇ психолого-педагогічний супровід навчально-виховного процесу;
- ◇ співпраця з батьками, загальноосвітніми, вищими навчальними закладами щодо забезпечення умов для розвитку творчих здібностей вихованців.

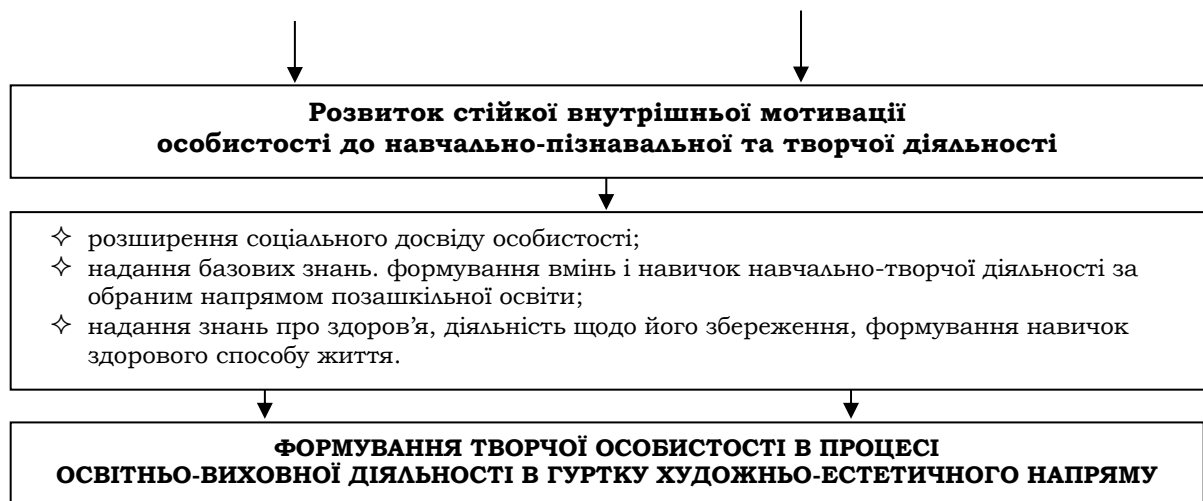

Рис. 1. Організація процесу формування творчої особистості під час навчально-виховної діяльності в гуртку

Робота творчого об'єднання «Креативне рукоділля» організована за навчальною програмою з позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку «Креативне рукоділля» (автори – О. М. Пелепець, С. О. Несвіт). Її зміст передбачає застосування інноваційних педагогічних технологій, сприяє реалізації її мети і завдань, розвитку творчих компетентностей вихованців. Про ефективність навчання за програмою свідчить висока результативність участі вихованців у конкурсах, виставках, фестивалях за напрямами позашкільної освіти різних організаційних рівнів.

У процесі навчально-творчої, освітньо-пізнавальної діяльності вихованцями гуртків поглиблено вивчаються традиції українського мистецтва, його витоки, види і формується толерантне ставлення до культур інших народів, розвивається творчий потенціал вихованців, що сприяє формуванню вмінь і навичок використання набутих знань у життєдіяльності. Педагогом ураховується особистісна спрямованість навчання, можливість самостійного вибору дітьми видів і форм художньої творчості; широке поле для педагогічного пошуку, застосування оптимальних прийомів, методів і технологій для забезпечення ефективності процесу виховання та навчання.

Основною формою роботи гуртка є заняття. Навчальні методики передбачають використання різних форм навчально-творчої діяльності вихованців: індивідуальної, кооперативної (у групах, підгрупах, парах), колективної. Вибір педагогом методичних прийомів організації роботи вихованців та напрямку дослідження здійснюється з урахуванням індивідуальних можливостей вихованців. Серед форм організації підготовки гуртківців до роботи, активізації пізнавальної діяльності – різновиди опанування інформацією; прийоми формування візуальних умінь і навичок, що включає конспектування, розроблення ескізів і схем виробів. У роботі застосовується репродуктивний метод, за допомогою якого вихованці оволодівають прийомами самостійного здобуття знань (робота зі спеціальною літературою). У процесі розв'язання практичних завдань є евристичний метод, спрямований на залучення вихованців до самостійного опрацювання власних задумів, пошуку шляхів їх вирішення та практичного втілення. З метою поглиблення інтересу гуртківців до пізнавальної та творчої діяльності, формування у них знань, умінь, навичок виконання практичних завдань застосовуються дослідницькі прийоми і методи (робота з літературою, природними матеріалами для виявлення їх властивостей, способів використання для створення виробу).

Досвід власної практичної діяльності дозволяє стверджувати, що оволодіння вихованцями такими формами і методами практичної діяльності забезпечує поглиблення знань про декоративно-ужиткове мистецтво, його значення для формування творчої особистості, навчання вихованців визначати закономірності створення та раціонального використання результатів їх практичної діяльності в повсякденному житті.

Ефективність педагогічного процесу забезпечується впровадженням таких інтерактивних технологій навчання: засідання експертної групи для аналізу творчих робіт вихованців; концентричні кола, що забезпечує залучення всіх вихованців до обговорення проблем підбору матеріалу для виготовлення виробу, композиційного рішення, визначення послідовності роботи над художнім виробом; коло думок, що сприяє індивідуальному самовиявленню вихованців творчому використанню знань для розв'язання навчально-творчих завдань.

Робота творчого об'єднання основана на суб'єкт-суб'єктній діяльності педагога і вихованців, що сприяє не лише розвитку у вихованців творчого підходу до розв'язання навчально-пізнавальних завдань, а й забезпечує формування в них умінь і навичок творчої взаємодії для прийняття спільних соціально важливих рішень, формування цілісної картини світу.

У систему роботи творчого об'єднання педагог упроваджує форми та методи роботи, спрямовані на формування практичних компетентностей вихованців під час навчально-творчої діяльності за декоративно-ужитковим профілем. Реалізація такого завдання забезпечується залученням вихованців до самостійної пізнавальної діяльності за окремими темами. Самостійна робота на окремих етапах заняття (вибір теми, розроблення ескізів, технологічна послідовність виготовлення виробів, оформлення готових робіт тощо) стимулює активність, навчає планувати та конкретизувати завдання своєї пізнавально-творчої діяльності; забезпечує оволодіння вміннями та навичками самоорганізації, саморегулювання; самоаналізу результатів діяльності. Зазначене є також ефективними засобами формування творчої особистості.

Позитивна атмосфера супроводжує роботу творчого об'єднання «Креативне рукоділля». У процесі креативного рукоділля: вишивання, бісероплетіння, сучасні техніки декорування предметів відбувається реалізація творчих задумів вихованців і їхніх батьків, а також спілкування батьків, дітей, педагогів, що забезпечує не лише обмін інформацією, а й позитивно впливає на поведінку та діяльність суб'єктів навчально-виховного процесу.

У творчому об'єднанні створена власна система співпраці з батьками. Індивідуальні й групові бесіди керівника гуртка з батьками вихованців, консультації психолога, участь батьків у виховних заходах у гуртку сприяють формуванню в батьків вихованців знань з основ педагогіки, навчають не лише розуміти запити і потреби дітей, а й бути витриманими, спокійними, тактовними в складних ситуаціях спілкування з дітьми. Для формування згуртованого батьківського колективу важливим є не лише проведення батьківських зборів та індивідуальних бесід з батьками, а й спільних із дітьми майстер-класів, відкритих і підсумкових занять, конкурсно-розважальних заходів, днів здоров'я, родинних свят за народним календарем, чергування під час проведення конкурсів і фестивалів, надання допомоги в оформленні виставок, здійснення спільних екскурсійних поїздок тощо.

Цікавими та корисними для батьків є зустрічі за круглим столом, зустрічі творчих поколінь. За такого підходу батьки більш активно цікавляться організаційно-технологічними особливостями навчально-творчої та виховної роботи гуртка.

Творчі майстерні в системі роботи гуртка відіграють особливу роль. Потреба в них зумовлюється необхідністю забезпечення більш тісної творчої співпраці вихованців, їх батьків і педагога. Така форма навчально-виховної роботи сприяє підвищенню авторитету батьків, оскільки забезпечує не лише розуміння батьками складності обраних дітьми видів діяльності, а й демонструє дітям творчі можливості їхніх батьків. Проведення педагогом творчих майстерень сприяє створенню й підтримці нових традицій у гуртку – спільних творчих вечорів, творчих справ тощо.

Ефективними є нетрадиційні форми роботи, що активно використовуються в роботі, а саме: зустрічі творчих поколінь, що супроводжуються роздумами над проблемами родинного виховання: «У родинному колі», «Дерево родоводу»; сімейні зустрічі та свята за народним календарем як своєрідна форма вивчення народних традицій та засобів народної педагогіки: «З бабусиної скрині», «Традиції моєї сім'ї»; дні добрих справ як форма спільної трудової діяльності дітей, їхніх батьків, педагогів, запрошених гостей, участь в акціях «Діти – дітям», «Життя без сміття»; дні здоров'я як засіб активного сімейного відпочинку та формування навичок здорового способу життя «У здоровому тілі – здоровий дух», «Здоровим жити здорово».

У роботі творчого об'єднання застосовуються прогулянки, екскурсії в музеї, на виставки, участь у школі народних ремесел, зустрічі з народними майстрами – форми та методи навчально-виховної роботи, що сприяють підвищенню творчої активності вихованців, формуванню естетичної й екологічної культури

Упродовж 2012–2015 років вихованці творчого об'єднання досягли вагомих результатів, неодноразово отримували призові місця як на обласних, так і на всеукраїнських масових заходах для дітей та учнівської молоді.

Вихованці беруть участь у соціально-освітніх проектах, започаткованих Сумським обласним центром позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю, обласною державною телерадіокомпанією. Розв'язання завдань проектів сприяє не лише формуванню естетичного ставлення до дійсності, самовизначенню й самореалізації, а й навчає творчому підходу до продукування власних ідей, виявлення шляхів для їх розв'язання, застосування здобутих знань, умінь і навичок у повсякденному житті.

Професійно-творча діяльність керівника гуртка передбачає роботу над підвищенням його професійно-творчого рівня, що забезпечується участю в роботі методичних об'єднань керівників гуртків позашкільних навчальних закладів міста та області «Організаційно-професійні основи успішної виставкової діяльності», «Соціалізація вихованців у процесі навчально-творчої діяльності декоративно-ужиткового спрямування», обласних і всеукраїнських семінарах «Оригамі навколо нас», «Зрима пісня», конкурсах «Чарівні барви Сумщини», «Український сувенір», фестивалях «Перлини нашої душі», «Веселка творчості» тощо.

Участь у конкурсах, семінарах, проектах є важливим етапом у становленні педагога, розвитку його професійно-творчої компетентності, оскільки під час підготовки та участі в методико-педагогічних заходах різних організаційних рівнів забезпечується можливість спілкування з колегами-професіоналами, науковими співробітниками; обмін досвідом роботи, виявлення досягнень для їх використання в освітньо-виховній діяльності в позашкільних навчальних закладах.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція національно-патріотичного виховання молоді. osrvm.org.ua/kontseptsiya-natsionalno-patrioty
2. Бех І. Д. Виховання особистості. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. : наукове видання. / І. Д. Бех – К.: Либідь, 2003. – Кн. 1. – 280 с.
3. Биковська О. В. Позашкільна освіта: теоретико-методичні основи : монографія / О.В.Биковська. – К. : ІВЦ АЛКОН, 2008. – 336 с.
4. Вербицький В. В. Про стан і перспективи розвитку позашкільної освіти. Позашкільна освіта: історичні поступи та здобутки : зб. матер. Всеукр. пед. конф., Київ, 2–3 грудня 2008 р. / В. В. Вербицький // [за заг. ред. В. В. Вербицького] – К.: АБЕРС, 2008. – 308 с.
5. Закон України «Про позашкільну освіту». // Освіта України. Нормативно-правові документи. – К.: Міленіум, 2001. – С. 229–250.
6. Ковбасенко А. І., Науменко Р. А. Освітня політика держави щодо творчого розвитку талановитої та обдарованої молоді засобами позашкільної освіти. / А.І.Ковбасенко, Р.А.Науменко / Теоретико-методичні основи виховання творчої особистості учнів в умовах позашкільних навчальних закладів. – Київ, 2006. – ч. І. – 232 с.
8. Литовченко О. В. Соціальне становлення особистості у позашкільних навчальних закладах як проблема соціально педагогічної науки [Електронний ресурс] / О. В. Литовченко // Народна освіта. – 2010. – Вип. 3. – Режим доступу : <http://www.narodnaosvita.kiev.ua>.
9. Лодатко Є. О. Педагогічні моделі, педагогічне моделювання і педагогічні вимірювання. / Є. О. Лодатко // Вища освіта України: Теоретичний та науково-методичний часопис. У 2-х т. – Вип 3. – 2011. – Т. 1. – С. 339–344.
10. Мачуський В. В., Гаврилюк В. Ю. Формування творчої активності старшокласників у клубах позашкільних навчальних закладів : навч.-метод. посібн. / В. В. Мачуський, В. Ю. Гаврилюк – Біла Церква: КОІПОПК, 2006. – 216 с.
11. Позашкільна освіта : теоретичні і практичні аспекти розвитку : у 3 кн. : монографія / за заг. ред. к. п. н. А. В. Тихенко. – Суми : Університетська книга, 2013. – Кн. 1. – 270 с.
12. Приходченко К. І. Формування творчого освітньо-виховного середовища в загальноосвітніх закладах гуманітарного спрямування: навч. посібник / К. І. Приходченко; Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2007. – 158с
13. Пустовіт Г. Тихенко А.В. Позашкільна освіта: дидактичні основи методів навчально-виховної роботи : монографія. – Суми : Університетська книга, 2008. – Кн. 2. – 272 с.
14. Сущенко Т. І. Позашкільна педагогіка: теорія, історія практика : наук.-метод. посібник / Т. І. Сущенко. – К. : ТОВ «Праймдрук», 2011. – 299 с.

16. Тихенко Л. В. Можливості позашкільного мікросоціуму: завдання, пошук, знахідки. (З досвіду роботи Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю) / Л. В. Тихенко // Рідна школа. – 2006 – № 11. – С. 30–32.
17. Тихенко Л. В. Формування і розвиток позашкільного навчально-виховного мікросоціуму: практичний аспект. / Л. В. Тихенко / Формування та розвиток творчих здібностей дітей та учнівської молоді в креативному освітньому мікросоціумі : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф., Суми, 17–18.09.2008 року, (частина I) Кол. авт. – Суми: ВАТ «Сумська обласна друкарня», 2008. – 405 с.

ІІІ. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ В ПОЗАШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

МАТЕРІАЛИ З ДОСВІДУ РОБОТИ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕКТИВУ СУМСЬКОГО ОЦПО ТА РТМ

ДО ВЕРШИНИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ

Методичний проект

Актуальність проекту. Одним із засобів підвищення професійного рівня педагога, формування творчої особистості, якій притаманне почуття власної гідності, свідоме ставлення до посадових обов'язків, здатність до саморозвитку, самовдосконалення і самовираження, активної участі у формуванні інноваційного освітнього простору та системи ПО є участь педагогів у методико-педагогічних конкурсах різного організаційного рівня. У зв'язку з цим методична робота має бути спрямована на розвиток професійної компетентності, виявлення творчого потенціалу педагогічного колективу, вироблення інноваційного стилю діяльності, роботу в нових умовах, залучення до науково-дослідницької діяльності з метою підвищення якості позашкільної освіти. Методична робота як цілісна система взаємопов'язаних дій і заходів, спрямованих на розвиток ініціативи і творчості педагога, підвищення результативності навчально-виховного процесу, досягнення оптимальних результатів у навчанні та вихованні дітей та учнівської молоді в ПНЗ потребує перегляду традиційних підходів до її організації, подолання негативних явищ в освітньому просторі, виявлення більш ефективних шляхів, форм і методів виховання.

Нормативна база проекту: Конституція України, Закон України «Про освіту», Закон України «Про позашкільну освіту», Положення про науково-методичну раду, нормативні документи МОН України.

Тип проекту: практично-орієнтований, колективний, короткотривалий.

Терміни реалізації: протягом року.

Учасники проекту: педагоги позашкільних навчальних закладів області.

Організатор проекту: Сумський обласний центр позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю.

Координатор проекту: методичний відділ Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю.

Мета проекту – удосконалення системи методичного супроводу процесу формування й реалізації творчого потенціалу педагогів ПНЗ області.

Завдання проекту:

- виявлення шляхів підвищення професійної компетентності педагогів;
- створення психолого-педагогічних умов для розвитку професійно-творчого потенціалу педагогів;
- формування системи підготовки педагогів до участі в методико-педагогічних конкурсах;
- висвітлення результатів методико-педагогічної діяльності педагогів ПНЗ області.

Форми та методи роботи

1. Організація роботи з науково-методичного супроводу

Діагностування, анкетування педагогів для виявлення рівня їх професійно-творчої майстерності.

Відвідування занять і виховних заходів для виявлення можливостей впливу на формування професійної компетентності педагогів.

Організація, підготовка та проведення методико-педагогічних заходів із формування професійної компетентності педагогів.

Розроблення методичних рекомендацій для педагогів щодо підготовки опису роботи, конспектів занять, виховних заходів.

Підготовка до видання методичних матеріалів із досвіду роботи педагогів ПНЗ області.

2. Організація роботи з навчально-методичного супроводу

Виявлення методико-педагогічного інструментарію (педагогічні інновації, інтенсивні навчальні технології) для розвитку професійних умінь педагога.

Організація та здійснення контролю й оцінювання конструктивної, організаторської, комунікативної і гностичної функцій педагога в навчальному процесі.

Розроблення індивідуальних навчально-виховних проектів як засобів підвищення рівня професійно-творчої майстерності.

Проведення методико-педагогічних заходів: проблемно-орієнтованих семінарів, педагогічних читань, творчих звітів, консультацій для педагогів.

Організація індивідуальних і групових консультацій педагогів.

Реалізація програми тьюторського (методист-консультант) супроводу педагогів.

3. Організація роботи з інформаційно-методичного супроводу

Ознайомлення з досягненнями сучасної психолого-педагогічної науки.

Організація та самоорганізація діяльності педагога з підвищення професійного рівня.

Робота з електронною базою даних про інноваційні педагогічні технології, підходи, методи та форми роботи з вихованцями ПНЗ.

Презентація досвіду педагогів-переможців конкурсів.

ЕТАПИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ

I. Організаційний етап.

1. Організація моніторингових досліджень для виявлення професійно-творчого рівня педагогів:

- відвідування занять і заходів педагогів;
- анкетування, тестування, співбесіди, спостереження.

2. Розроблення програми методичного супроводу:

- виявлення методико-педагогічного інструментарію (педагогічних інновацій, навчальних технологій) для розвитку професійних умінь педагога;
- організація, підготовка та проведення методико-педагогічних заходів із формування професійної компетентності педагогів;
- розроблення методичних рекомендацій для педагогів щодо підготовки опису роботи, конспектів занять, виховних заходів

3. Розроблення алгоритму роботи педагога:

- ознайомлення з досягненнями сучасної психолого-педагогічної науки;
- опрацювання матеріалів електронної бази даних про інноваційні педагогічні технології, підходи, методи та форми роботи з вихованцями, що використовуються педагогами ПНЗ області для
- ознайомлення з досвідом роботи педагогів-переможців методико-педагогічних конкурсів;
- розроблення мультимедійної презентації з теми: «Розроблення матеріалів до професійно-творчого портфоліо педагога».

II. Практичний етап.

1. Організація методико-педагогічних заходів: проблемно-орієнтовані семінари, засідання профільних методичних об'єднань, педагогічні читання, диспути, кейс-метод, тьюторіал, презентаційні заходи.

2. Індивідуальні, групові консультації для формування професійної компетентності педагогів.

3. Розроблення педагогами матеріалів до участі в конкурсних заходах методико-педагогічного спрямування.

III. Заключний етап.

1. Підбиття підсумків реалізації проекту:

- аналіз результатів реалізації проекту
- визначення пріоритетів на перспективу.

2. Узагальнення, поширення кращого педагогічного досвіду.

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Реалізація проекту має забезпечити досягнення таких результатів:

- оновлення змісту методичної діяльності ПНЗ області;

- створення в області ефективної системи роботи з підвищення рівня професійно-творчої майстерності педагогів ПНЗ;
- розроблення функціональної моделі методичного супроводу підготовки педагогів до участі в методико-педагогічних конкурсних заходах;
- висвітлення результатів творчих досягнень педагогів у ЗМІ, на сайті Сумського ОЦПО та РТМ, фахових виданнях;
- публікація матеріалів педагогів-переможців методико-педагогічних конкурсів у методичному збірнику «До вершини педагогічної творчості».

РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЕКТУ

Ефективність реалізації Проекту визначається наявністю ресурсного забезпечення, зокрема:

- кадрового: педагоги ПНЗ області
- матеріально-технічного: використання матеріально-технічної бази позашкільних навчальних закладів;
- фінансового: залучення коштів для видання збірника «До вершини педагогічної творчості».

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ ДЛЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ

Методичний проект

Актуальність проекту. Нагальна потреба ХХІ століття – сталий (збалансований) розвиток як загальна концепція щодо необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь у безпечному і здоровому довкіллі.

Освіта є базовим елементом трансформації суспільства до сталого розвитку, що передбачає розроблення сучасного підходу до організації навчально-виховного процесу, який включає інформування про основні завдання сталого розвитку; формування світогляду, що базується на засадах сталості; переорієнтацію навчання з передачі знань на практичне розв'язання локальних проблем; формування культурного світобачення кожної людини і суспільства в цілому.

В Україні освіта для сталого розвитку розвивається на базі екологічної освіти, у якій суттєву роль відіграють позашкільні навчальні заклади. Тому сучасний підхід до організації навчального процесу в ПНЗ передбачає перехід до економічно та соціально орієнтованої моделі навчання, у основі якої – міждисциплінарні знання, що ґрунтуються на комплексному підході до розвитку суспільства, економіки та навколишнього природного середовища. У цьому контексті важливим є побудова навчально-пізнавального процесу на засадах інтерактивної полісуб'єктної взаємодії вихованців і постійного зворотного зв'язку; зосередженість навчально-пізнавальної діяльності вихованців на особистому ставленні і власних рішеннях кожного щодо власного способу життя і поведінки, пов'язаних з планетарними потребами людства; розроблення змісту гурткових занять, виховних заходів відповідно до актуальних і доступних для розуміння вихованців проблем ресурсозбереження і стабільної життєдіяльності.

Однією з умов успішної реалізації завдань освіти для збалансованого розвитку є використання інтерактивних технологій в навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів. Формування готовності педагогів до здійснення інноваційної освітньої діяльності, зокрема використання інтерактивних технологій, є усвідомленою необхідністю реалізації стратегічних державних завдань щодо реформування змісту навчально-виховної роботи з дітьми та учнівською молоддю. Проект обумовлений недостатнім розробленням технологічного підходу щодо підготовки педагогів до застосування нововведень, організації їхньої науково-методичної та самоосвітньої роботи.

Мета – реалізація принципів освіти для збалансованого розвитку засобами інноваційних педагогічних технологій у позашкільних навчальних закладах.

Завдання проекту:

- інформаційне забезпечення педагогів щодо сучасних проблем освіти для сталого розвитку;
- залучення педагогів до участі в розв'язанні методико-педагогічних проблем з організації роботи щодо реалізації завдань освіти для сталого розвитку;
- розроблення методичних рекомендацій, розробок, презентацій щодо розв'язання завдань освіти для збалансованого розвитку засобами інтерактивних технологій.

Розробники та керівники проекту: методисти з питань організації роботи еколого-натуралістичного відділу Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю.

Учасники проекту: педагогічний колектив Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю.

Терміни реалізації проекту: протягом року.

Етапи реалізації проекту

I. Підготовчо-організаційний:

- аналіз результатів педагогічного процесу для виявлення загальних та окремих аспектів науково-методичної роботи за проблемою;
- розроблення методичного проекту;
- підготовка інформаційного, інструктивного та методико-технологічного забезпечення проекту для ознайомлення керівників гуртків.

II. Реалізація проекту:

- розроблення рекомендацій щодо застосування інтерактивних технологій в освіті для збалансованого розвитку;
- організація роботи творчих груп;
- проведення конкурсу методичних розробок занять, виховних заходів, мультимедійних презентацій.

III. Узагальнювальний:

- визначення результатів реалізації завдань проекту;
- узагальнення та висвітлення результатів роботи за проектом.

Заходи з реалізації завдань

- круглий стіл «Освіта для сталого збалансованого розвитку в дії»;
- педагогічна лабораторія «Інтерактивні технології навчання в світі для збалансованого розвитку: теорія і практика впровадження»;
- робота творчих груп:
 - «Участь в міжнародній програмі „GLOBE“»;
 - «Навчально-методичний комплекс „Зелений пакет“»;
 - «Формування екологічної свідомості в дітей дошкільного віку»;
 - «Виховання активної громадянської позиції в природоохоронній роботі»;
- майстер-класи «Непотрібним речам – друге життя»;
- майстер-класи «Дослідження в природі»;
- конкурс мультимедійних презентацій, методичних розробок за проблемою проекту.

Очікувані результати

- ✧ Підвищення рівня навчально-виховної роботи в закладі з розв'язання завдань освіти для збалансованого розвитку засобами інтерактивних технологій.
- ✧ Розроблення методичних рекомендацій, розробок, презентацій тощо.
- ✧ Презентація результативності впровадження інтерактивних технологій навчання під час педагогічних методико-педагогічних заходів різних організаційних рівнів; у фахових виданнях.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання / І. Д. Бех – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Василюшина Н. М. Етичний аспект формування базових моральних цінностей у дітей Вербицький В. В. Організаційно-методичні засади еколого-натуралістичної роботи позашкільних навчальних закладів (2003-2008 роки) / В. В. Вербицький // Рідна школа – 2006, №8 – С. 4-8.
3. Вербицький В. В. Позашкільна освіта у вимірі ХХІ століття. Позашкільна освіта: історичні поступки та здобутки : зб. матер. Всеукр. пед. конф., Київ, 2-3 грудня 2008 р. / В. В. Вербицький / [за заг. ред. В. В. Вербицького] – К.: АБЕРС, 2008. – 308 с.

IV. ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ПОЗАШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

ХІМІЯ

Навчальна програма з позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Освіта XXI століття має на меті формування відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти й саморозвитку, уміє використовувати набуті знання та вміння для творчого розв'язання проблем, піклується про майбутнє своєї країни. У позашкільному навчальному закладі вивчення хімії зорієнтовано не лише на засвоєння її основних понять, теорій і законів, а й на розвиток особистості, навчання бережливого ставлення до природи, виховання елементів екологічної культури, створення умов для самовизначення й самореалізації, формування ставлення до хімії як до можливої галузі майбутньої професійної діяльності.

Актуальність навчальної програми пов'язана з необхідністю створення психолого-педагогічних умов для навчання дітей та учнівської молоді реалістичного ставлення до навколишнього світу, розкриттю таємниць природи в процесі її пізнання на молекулярному рівні.

Навчальна програма розроблена відповідно до вимог чинного законодавства в галузі освіти та реалізується в гуртку еколого-натуралістичного напрямку.

Мета програми – розвиток творчих здібностей вихованців, екологічного стилю їх мислення і поведінки; свідомого вибору майбутньої професії, пов'язаної з використанням хімічних знань.

Основні **завдання** програми:

- формування загальнопредметних компетентностей на основі засвоєння вихованцями поглиблених і розширених знань про закони хімії, доступні узагальнення світоглядного характеру;
- ознайомлення з гуманістичною спрямованістю хімічної науки, її роллю в розв'язанні глобальних проблем людства;
- створення психолого-педагогічних умов для розвитку навчально-пізнавальних інтересів вихованців;
- формування готовності до свідомого вибору і оволодіння майбутньою професією, пов'язаною з хімічною галуззю;
- сприяння соціалізації вихованців у процесі навчальної, пізнавальної, творчої діяльності в позашкільному мікросоціумі.

Навчальну програму побудовано лінійним способом з урахуванням таких принципів: науковості, що реалізується включенням у її зміст інформації, яка відповідає сучасному рівню досягнень хімічної науки; доступності, що досягається поєднанням фрагментів матеріалу з урахуванням поступового засвоєння окремих положень, операцій аналізу, синтезу, індукції, дедукції й узагальнення; системності й послідовності, що передбачає систематизацію знань і вмінь, їх упорядкування на основі об'єктивних зв'язків у науках хімічного циклу; наочності, що реалізується на демонструванні спрямованого на інтенсифікацію пізнавального процесу ілюстративного матеріалу; зв'язку теорії з практикою, що досягається орієнтацією теоретичних основ програми на практику виробничої діяльності людства й забезпечення безпечної життєдіяльності.

Навчальна програма розрахована на два роки навчання вихованців старшого шкільного віку:

- 1-й рік – основний рівень – 144 год. на рік; 4 год. на тиждень;
- 2-й рік – вищий рівень – 216 год. на рік; 6 год. на тиждень.

Зміст сконцентровано навколо трьох блоків знань: про речовину, хімічну реакцію та хіміко-технологічні процеси. Теоретичною основою зазначених блоків є відповідні системи знань. Логіка розвитку змісту блоків визначена в цілому діалектикою їх розвитку в науці, а також врахуванням особливостей формування відповідних знань у вихованців.

Зміст програми передбачає висвітлення питань екологічних проблем людства й шляхів їх розв'язання; формування відповідних валеологічних знань і вмінь як першооснови повноцінного життя й творчої діяльності особистості. Засоби контролю ефективного навчання за програмою: використання практичних методів (методів аудиту, рівноправного навчання, спроб і помилок тощо) під час виконання тестових завдань, термінологічних диктантів, розв'язання задач, виконання завдань самоконтролю.

Основний рівень, перший рік навчання
Навчально-тематичний план

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
Вступ	4	2	6
Розділ 1. Хімія як наука	4	4	8
1.1. З історії хімічних відкриттів	2	2	4
1.2. Сучасні тенденції розвитку	2	2	4
Розділ 2. Загальна хімія	28	10	38
2.1. Основні хімічні поняття	4	2	6
2.2. Будова атома	4	-	4
2.3. Хімічний зв'язок	4	2	6
2.4. Комплексні (координаційні) сполуки	4	-	4
2.5. Хімічна реакція	4	2	6
2.6. Періодичний закон і періодична система хімічних елементів	4	-	4
Д.1. Менделєєва			
2.7. Речовини, суміші речовин, розчини	4	4	8
Розділ 3. Неорганічна хімія	52	10	62
3.1. Основні класи неорганічних сполук	4	2	6
3.2. Метали	2	-	2
3.3. Метали головних підгруп, їх сполуки	4	2	6
3.4. Метали 4-го періоду VIIIВ групи	4	-	4
3.5. Неметали	2	-	2
3.6. Галогени	4	-	4
3.7. Елементи VIA групи	2	-	2
3.8. Кисень й озон	2	-	2
3.9. Сульфур	4	2	6
3.10. Селен, Телур, Полоній	2	-	2
3.11. Елементи VA групи,	4	2	6
3.12. Фосфор та його сполуки	4	-	4
3.13. Арсен, Стибій, Бісмут	2	-	2
3.14. Елементи IVA групи	6	2	8
3.15. Силіцій	4	-	4
3.16. Германий, Станум, Плюмбум	2	-	2
Розділ 4. Неорганічна агрохімія	14	8	22
4.1. Агрохімія як наука	2	-	2
4.2. Агрохімічна лабораторія	2	2	4
4.3. Агрохімічні властивості ґрунтів	2	2	4
4.4. Мінеральне живлення рослин	2	2	4
4.5. Мінеральні добрива	6	2	8
Розділ 5. Науково-дослідницька та навчально-творча діяльність учнів	4	4	8
5.1. Науково-дослідницька діяльність	2	2	4
5.2. Організаційно-масові заходи	-	2	2
Підсумок	2	-	2
Разом	106	38	144

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (6 год.)

Теоретична частина. Мета і завдання роботи гуртка першого року навчання. Ознайомлення з планом роботи на навчальний рік. Правила поведінки в закладі. Вступний інструктаж й інструктаж на робочому місці з безпеки життєдіяльності.

Практична частина. Екскурсія до хімічної лабораторії.

Розділ 1. Хімія як наука (8 год.)

1.1. З історії хімічних відкриттів (4 год.)

Теоретична частина. Хімія як наука. Етапи її розвитку. Система елементів Емпедакла. Алхіміки. Вплив знань з хімії на суспільний розвиток.

Практична частина. Робота з літературою. Складання тез. Виконання завдань проекту. Презентація проекту.

1.2. Сучасні тенденції розвитку (4 год.)

Теоретична частина. Галузевий поділ сучасної хімії. Основні напрями розвитку хімії у XXI столітті. Управління хімічними реакціями. Переробка мінеральної сировини. Полімерні наносистеми, гібридні матеріали, композити.

Практична частина. Екскурсія до підприємства хімічної промисловості.

Розділ 2. Загальна хімія (38 год.)

2.1. Основні хімічні поняття (6 год.)

Теоретична частина. Речовина (матерія, молекула, йон). Прості (гомоядерні) та складні (гетероядерні) речовини. Хімічні символи, їх назви. Хімічні формули. Валентність. Алотропія. Абсолютна та відносна атомна маса, молекулярна маса. Формульна маса. Кількість речовини. Молярна маса. Закон Авогадро. Молярний об'єм газу. Об'ємні співвідношення газів у реакціях. Розрахунки за формулами для обчислення кількості речовини.

Практична частина. Дослідження фізичних і хімічних явищ. Розв'язування задач. Виконання термінологічних диктантів й тестових завдань за матеріалом підрозділу.

2.2. Будова атома (4 год.)

Теоретична частина. Атом, його склад. Нуклон, протонне число, нуклонне число. Нукліди й ізотопи. Радіоактивність. Електрон. Енергетичні рівні.

Практична частина. Розв'язування задач. Виконання тестових завдань.

2.3. Хімічний зв'язок (6 год.)

Теоретична частина. Електронегативність елемента. Атомний радіус. Ковалентний зв'язок. Гібридизація електронних орбіталей. σ (σ) і π -зв'язок. Йонний, металічний і водневий зв'язки. Кристалічні й аморфні речовини. Окиснення, його ступінь. Окисники і відновники. Окисники, продукти їх відновлення.

Практична частина. Розв'язування задач на визначення ступенів окиснення хімічного елемента, виведення формули бінарної сполуки. Виконання термінологічних диктантів, тестових завдань.

2.4. Комплексні (координаційні) сполуки (4 год.)

Теоретична частина. Комплексні сполуки, їх класи та номенклатура. Координаційна теорія А. Вернера. Просторова будова комплексних сполук, ізомерія. Хімічний зв'язок у комплексних сполуках. Комплексоутворення в хімії і біології, його значення. Біонеорганічна хімія.

Практична частина. Робота з літературою. Виконання тестових завдань.

2.5. Хімічна реакція (6 год.)

Теоретична частина. Хімічні реакції, їх типи, схеми. Хімічні рівняння. Атомно-молекулярне вчення (закони збереження маси речовин, сталості складу речовин). Тепловий ефект реакції. Швидкість хімічних реакцій. Каталізатори. Оборотність хімічних реакцій. Хімічна рівновага.

Практична частина. Розв'язування задач (за термохімічними рівняннями). Складання рівнянь окисно-відновних реакцій з застосуванням методу електронного балансу. Визначення швидкості хімічних реакцій.

2.6. Періодичний закон

і періодична система хімічних елементів Д.І. Менделєєва (4 год.)

Теоретична частина. Періодичний закон і періодична система хімічних елементів Д.І. Менделєєва. Структура періодичної системи. Основні закономірності зміни властивостей елементів. Значення періодичного закону.

2.7. Речовини, суміші речовин, розчини (8 год.)

Теоретична частина. Речовини й суміші. Типи, назви, склад, методи розділення сумішей. Розчинник і розчинність речовини. Концентрація розчину. Розчини, їх густина. Водневий зв'язок. Сольвати, гідрати, кристалогідрати. Електролітична дисоціація. Механізми електролітичної дисоціації у водному розчині. Теорія електролітичної дисоціації. Константа дисоціації. Водневий показник. Забарвлення індикаторів. Реакції в розчинах електролітів. Гідроліз солей. Ряд електрохімічних потенціалів металів. Електроліз.

Практична частина. Визначення розчинів. Обчислення масової частки сполуки в розчині. Ступінь електролітичної дисоціації. Складання молекулярних і йонно-молекулярних рівнянь. Розв'язування задач.

Розділ 3. Неорганічна хімія (62 год.)

3.1. Основні класи неорганічних сполук (6 год.)

Теоретична частина. Неорганічна хімія. Оксиди, основи, кислоти, солі, їх класифікація та фізичні й хімічні властивості. Амфотерні сполуки. Хімічні властивості й добування амфотерних оксидів. Амфотерні гідроксиди. Хімічні властивості, добування амфотерних гідроксидів.

Практична частина. Складання молекулярних, йонно-молекулярних рівнянь реакцій. Виконання тестових завдань.

3.2. Метали (2 год.)

Теоретична частина. Метали. Електронна будова атомів металічних елементів. Фізичні властивості металів. Хімічні властивості металів. Корозія металів (хімічна, електрохімічна). Захист металів від корозії. Загальні способи добування металів. Сплави на основі заліза (чавун, сталь). Виробництва чавуну, сталі.

3.3. Метали головних підгруп, їх сполуки (6 год.)

Теоретична частина. Хімічні елементи головної підгрупи I групи, їх характеристика. Натрій і Калій, їх фізичні і хімічні властивості. Оксиди і гідроксиди Натрію та Калію, їх хімічні властивості, застосування.

Металічні елементи головної підгрупи II групи, їх характеристика. Магній, його властивості, поширеність у природі. Магній оксид. Магній гідроксид.

Кальцій, його властивості, поширеність у природі. Солі Кальцію. Застосування Кальцію та його сполук. Твердість води.

Алюміній, його фізичні й хімічні властивості. Алюміній оксид, його добування. Властивості алюміній оксиду. Алюміній гідроксид, його хімічні властивості. Солі Алюмінію (середні, кислі, основні й подвійні). Використання Алюмінію та його сполук.

Практична частина. Опрацювання літератури за темою, презентація результатів роботи. Виконання тестових завдань за матеріалами підрозділу.

3.4. Метали 4-го періоду VIIIВ групи (4 год.)

Теоретична частина. Елементи VIIIВ групи, їх характеристика, поширення. Фізичні й хімічні властивості заліза, його добування. Сполуки Феруму (II і III). Використання заліза, сполук Феруму.

Практична частина. Виконання тестових завдань, розв'язування задач.

3.5. Неметали (2 год.)

Теоретична частина. Загальна характеристика неметалів. Гідроген, його поширеність у природі. Водень, його властивості, добування, застосування.

Вода, її властивості, очищення. Значення води. Дигідроген пероксид, його властивості, застосування.

Практична частина. Розв'язування задач.

3.6. Галогени (4 год.)

Теоретична частина. Галогени, їх характеристика. Хлор, його властивості. Поширеність хлору в природі. Добування хлору. Гідрогенхлорид (хлороводень), його властивості й добування. Хлоридна кислота, її солі.

Застосування хлору, хлоридної кислоти, хлоридів.

Практична частина. Виконання тестових завдань за матеріалом підрозділу.

3.7. Елементи VIA групи (2 год.)

Теоретична частина. Елементи VIA групи, їх характеристика. Оксиген, його поширеність у природі.

Практична частина. Виконання тестових завдань за матеріалом підрозділу.

3.8. Кисень й озон (2 год.)

Теоретична частина. Кисень, його властивості й добування. Значення кисню в природі та його застосування. Озон, його властивості, поширеність у природі. Добування озону. Застосування озону.

Практична частина. Розв'язування задач.

3.9. Сульфур (6 год.)

Теоретична частина. Сульфур, ступені його окиснення в сполуках. Сірка. Алотропні видозміни сірки. Поширеність сірки в природі, її добування. Хімічні властивості сірки. Використання сірки. Сірководень (дигідрогенсульфід), його поширеність в природі. Добування й використання сірководню. Сульфідна, сульфідна, сульфатна кислоти, їх властивості, використання. Сульфідні, сульфідні, сульфатні, їх властивості, використання.

Практична частина. Розв'язування задач. Виконання тестових завдань за матеріалом підрозділу.

3.10. Селен, Телур, Полоній (2 год.)

Теоретична частина. Селен, Телур й Полоній, їх фізичні та хімічні властивості. Водневі й кисневі сполуки селену і телуру; добування та властивості. Практичне застосування простих речовин та їх сполук елементів VIA групи.

Практична частина. Виконання тестових завдань за матеріалом підрозділу.

3.11. Елементи VA групи (6 год.)

Теоретична частина. Елементи VA групи, їх загальна характеристика. Нітроген, його поширеність у природі, значення. Азот, його фізичні й хімічні властивості, добування, застосування. Амоніак, його фізичні й хімічні властивості, добування, застосування. Солі амоніаку, їх фізичні й хімічні властивості, застосування. Нітроген (IV) оксид, його добування, хімічні властивості, застосування. Нітратна кислота, її фізичні й хімічні властивості, добування, застосування. Нітрати, їх хімічні властивості, застосування.

Практична частина. Розв'язування задач. Виконання тестових завдань за матеріалом підрозділу.

3.12. Фосфор (4 год.)

Теоретична частина. Фосфор, його поширеність у природі, добування, фізичні й хімічні властивості, застосування. Фосфор (V) оксид, його хімічні властивості, застосування. Ортофосфатна кислота, її добування, хімічні властивості, застосування. Солі ортофосфатної кислоти, їх хімічні властивості, застосування.

Практична частина. Розв'язування задач. Виконання тестових завдань за матеріалом підрозділу.

3.13. Арсен, Стибій, Бісмут (2 год.)

Теоретична частина. Арсен, Стибій, Бісмут, їх фізичні й хімічні властивості. Фізіологічна дія миш'яку та його сполук.

3.14. Елементи IVA групи (8 год.)

Теоретична частина. Елементи IVA групи, їх загальна характеристика. Карбон. Фізичні властивості простих речовин. Хімічні властивості й застосування вуглецю. Оксиди Карбону, їх добування й хімічні властивості, застосування карбон (IV) оксиду. Карбонатна кислота, її добування. Солі карбонатної кислоти, їх хімічні властивості, застосування.

Практична частина. Розв'язування задач. Виконання тестових завдань за матеріалом підрозділу.

3.15. Силіцій (4 год.)

Теоретична частина. Силіцій, його поширеність у природі. Фізичні властивості простих речовин Силіцію. Кремній, його добування хімічні властивості, застосування. Силіцій (IV) оксид, його хімічні властивості, застосування. Силікатна кислота. Силікати, їх хімічні властивості. Скло, кераміка, цемент, бетон.

Практична частина. Розв'язування задач. Виконання тестових завдань за матеріалом підрозділу.

3.16. Германій, Станум, Плюмбум (2 год.)

Теоретична частина. Германій, Станум, Плюмбум, їх фізичні й хімічні властивості. Добування простих речовин. Оксиди й гідроксиди, їх хімічні властивості. Відновні властивості сполук Станум (II). Застосування олова, свинцю та їх сполук у господарській діяльності людини. Проблема забруднення навколишнього середовища важкими металами.

Практична частина. Робота з літературою. Виконання тестових завдань за матеріалом підрозділу.

Розділ 4. Неорганічна агрохімія (22 год.)

4.1. Агрохімія як наука (2 год.)

Теоретична частина. Агрохімія як наука. Мета й завдання агрохімії. Роль М. Д. Прянишникова у розвитку хімізації землеробства. Основні напрями хімізації сільського господарства. Роль агрохімії у вирішенні продовольчої проблеми людства. Агрохімічна служба України.

4.2. Агрохімічна лабораторія (4 год.)

Теоретична частина. Матеріали й обладнання агрохімічної лабораторії. Організація робочого місця. Техніка виконання з речовинами лабораторних операцій: подрібнення, розчинення, фільтрування і прожарювання. Хімічні реактиви для проведення аналізів в агрохімії. Приготування розчинів. Правила техніки безпеки під час роботи в лабораторії.

Практична частина. Екскурсія до агрохімічної лабораторії.

4.3. Агрохімічні властивості ґрунтів (4 год.)

Теоретична частина. Ґрунт, його фізичні й хімічні властивості. Мінеральні речовини ґрунту та їх перетворення. Механічний склад ґрунту. Поняття про кислотність ґрунту. Методика визначення показника рН водної витяжки ґрунту.

Практична частина. Колориметричне визначення кислотності ґрунту приладом Алямовського.

4.4. Мінеральне живлення рослин (4 год.)

Теоретична частина. Загальні відомості про хімічний склад і живлення рослин. Роль хімічних елементів у живленні рослин. Види надходження поживних елементів у рослини. Візуальне та хімічне діагностування нестачі поживних речовин в рослин.

Практична частина. Візуальне діагностування нестачі поживних речовин у рослин закритого й відкритого ґрунтів. Визначення забезпеченості рослин нітрогеном методом Магницького.

4.5. Мінеральні добрива (8 год.)

Теоретична частина. Значення мінеральних добрив у вирішенні проблеми нестачі продовольства. Класифікація мінеральних добрив за походженням, складом й кількістю поживних речовин. Калійні, нітратні, фосфорні добрива, їх різновиди, добування та норми внесення. Правила техніки безпеки під час використання мінеральних добрив. Раціональне використання мінеральних добрив з метою збереження довкілля.

Практична частина. Розв'язування задач. Обчислення вмісту поживних елементів у добривах. Розрахунки необхідних доз добрив при кореневому та позакореневому підживленні рослин.

Розділ 5. Науково-дослідницька та навчально-творча діяльність учнів (8 год.)

5.1. Науково-дослідницька діяльність (4 год.)

Теоретична частина. Предмет і сутність науки. Науковий стиль. Типові стилістичні помилки. Основні психологічні риси науковця. Види наукової діяльності. Науково-дослідницька робота учнів. Вимоги до оформлення науково-дослідницьких робіт.

Організація наукового дослідження. Вибір теми дослідження. Визначення об'єкта, предмета й мети та завдань дослідження. Розроблення структури дослідження.

Загальні та спеціальні методи дослідження в хімічній галузі.

Літературні, інші інформаційні джерела. Ознайомлення з науковою літературою. Робота зі словниками, енциклопедіями й довідниками. Використання ресурсів мережі Internet. Опрацювання літературних джерел, оформлення списку використаних джерел.

Ведення журналів дослідження. Основи статистичної обробки отриманих даних. Оформлення таблиць та ілюстрацій (рисуноків, фотографій, графіків і діаграм).

Висвітлення результатів дослідження. Підготовка текстів доповіді, тез, ілюстративного матеріалу.

Культура мовлення. Правила ведення дискусії.

Оформлення статті для публікації в спеціалізованому журналі.

Практична частина. Складання індивідуальних планів роботи. Опрацювання інформаційного матеріалу із застосуванням ресурсів мережі Internet, фондів бібліотек. Визначення мети, завдань дослідження. Розроблення алгоритму виконання дослідження. Підготовка звіту про дослідницьку роботу, мультимедійної презентації. Складання плану захисту науково-дослідницької роботи й виголошення доповіді. Обговорення виступів, аналіз недоліків у роботі, визначення способів їх усунення.

5.2. Організаційно-масові заходи (2 год.)

Практична частина. Екскурсії до бібліотек міста, вищих навчальних закладів. Підготовка до участі в конкурсах, конференціях, захисту науково-дослідницьких робіт. Підготовка й проведення вікторин, свят, тематичних вечорів.

5.3. Підсумок (2 год.)

Теоретична частина. Підбиття підсумків роботи гуртка за навчальний рік. Презентація науково-дослідницьких робіт.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- сутність понять: фізичні тіла, речовини, матеріали, фізичні й хімічні явища, фізичні й хімічні властивості речовин, чисті речовини і суміші, прості й складні речовини, атоми, молекули, йони;
- формули бінарних сполук;
- основні хімічні закони (збереження маси речовин, сталості складу речовин та ін.);
- зміст хімічних формул, рівнянь хімічних реакцій;

- фізичні й хімічні властивості металічних і неметалічних елементів та їх сполук; роль окремих хімічних елементів у живленні рослин;
- класифікацію мінеральних добрив;
- особливості проведення дослідницьких робіт з хімії;
- особливості роботи з різними інформаційними джерелами;
- правила ведення дискусії.

Вихованці мають уміти:

- логічно й послідовно висловлюватися з теми відповідно до навчальної ситуації, у зв'язку зі змістом побаченого, почутого чи прочитаного, оцінюючи факти та події;
- використовувати додатковий матеріал для самостійної пошукової роботи (довідники, енциклопедії, словники, інформаційний ресурс мережі Internet);
- відрізнити тексти наукового стилю від інших стилів;
- визначати тему, об'єкт і предмет, мету та завдання дослідження, аргументувати обрану методику пошукової роботи;
- створювати мультимедійні презентації;
- розв'язувати хімічні задачі, пов'язані зі здобуттям чи перетворенням різноманітних неорганічних сполук;
- складати рівняння хімічних реакцій;
- працювати з лабораторним посудом, хімічним обладнанням та реактивами, дотримуючись правил техніки безпеки;
- на основі попередніх розрахунків добувати неорганічні речовини та виділяти їх з суміші.

У вихованців мають бути сформовані компетенції:

- ведення конструктивної дискусії, виголошення повідомлення про результати науково-дослідницької роботи;
- ухвалення самостійних рішень для розв'язання завдань навчально-дослідницької діяльності.

Вищий рівень, другий рік навчання

Навчально-тематичний план

Розділ, тема	Кількість годин		
	теоретичних	практичних	усього
Вступ	3	3	6
Розділ 1. Органічна хімія	6	6	12
1.1. Історія розвитку хімії сполук Карбону	3	3	6
1.2. Сучасні напрями розвитку органічної хімії	3	3	6
Розділ 2. Теоретичні основи органічної хімії	9	-	9
2.1. Органічна хімія – наука з вивчення сполук Карбону	6	-	6
2.2. Типи реакцій	3	-	3
Розділ 3. Вуглеводні	18	3	21
3.1. Алкани	3	-	3
3.2. Циклоалкани	3	-	3
3.3. Аалкени, алкадієни	3	-	3
3.4. Алкіни	3	-	3
3.5. Арени	3	-	3
3.6. Природні джерела вуглеводнів, їх переробка	3	3	6
Розділ 4. Оксигеновмісні органічні сполуки	18	3	21
4.1. Спирти	3	-	3
4.2. Феноли	3	-	3
4.3. Альдегіди	3	-	3
4.4. Карбонові кислоти	3	-	3
4.5. Естери та жири	3	-	3
4.6. Вуглеводи	3	3	6

Розділ 5. Нітрогеновмісні органічні сполуки	12	3	15
5.1. Нітросполуки й аміни	3	-	3
5.2. Амінокислоти	3	-	3
5.3. Білки	3	-	3
5.4. Нуклеїнові кислоти	3	3	6
Розділ 6. Синтетичні високомолекулярні сполуки	15	3	18
6.1. Основні поняття хімії високомолекулярних сполук	3	-	3
6.2. Способи синтезу й властивості високомолекулярних сполук	3	-	3
6.3. Основні типи полімерних матеріалів	9	3	12
Розділ 7. Основи хімічної технології	45	33	78
7.1. Хімічні технології	3	3	6
7.2. Сировина й енергетика хімічної промисловості	3	6	9
7.3. Виробництво сульфатної кислоти	3	3	6
7.4. Виробництво амоніаку	3	3	6
7.5. Виробництво нітратної кислоти	3	3	6
7.6. Технологія виробництва силкатів	3	3	6
7.7. Електрохімічні виробництва	3	6	9
7.8. Металургія	6	-	6
7.9. Хімічна переробка палива	9	3	12
7.10. Промисловий органічний синтез	9	3	12
Розділ 8. Екологія і хімія	9	3	12
8.1. Екологія атмосфери	3	-	3
8.2. Екологія гідросфери	3	-	3
8.3. Екологія літосфери	3	3	6
Розділ 9. Науково-дослідницька та навчально-творча діяльність учнів	6	18	24
9.1. Науково-дослідницька діяльність	3	15	18
9.2. Організаційно-масові заходи	-	3	3
9.3. Підсумок	3	-	3
Разом	141	75	216

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступ (6 год.)

Теоретична частина. Мета і завдання роботи гуртка другого року навчання. Ознайомлення з планом роботи на навчальний рік. Інструктаж на робочому місці з безпеки життєдіяльності.

Практична частина. Екскурсія до хімічних лабораторій вищих навчальних закладів. Прийоми поводження з хімічним обладнанням, лабораторним посудом і реактивами, які застосовуються для добування й перетворення органічних сполук.

Розділ 1. Органічна хімія (12 год.)

1.1. Історія розвитку хімії сполук Карбону (6 год.)

Теоретична частина. Предмет і завдання органічної хімії. Історія становлення і розвитку органічної хімії. Внесок у розвиток органічної хімії вчених.

Практична частина. Робота з літературою. Оформлення бібліографії. Складання тез. Виконання завдань проекту. Презентація проекту.

1.2. Сучасні напрями розвитку органічної хімії (6 год.)

Теоретична частина. Хімія гетероциклічних сполук. Хімія антибіотиків. Хімія гормонів. Хімія високомолекулярних сполук. Хімія вітамінів. Хімія елементоорганічних сполук.

Практична частина. Робота з літературою. Оформлення бібліографії. Складання тез. Виконання завдань проекту. Презентація проекту. Підготовка та проведення дискусії.

Розділ 2. Теоретичні основи органічної хімії (9 год.)

2.1. Органічна хімія – наука з вивчення сполук Карбону (6 год.)

Теоретична частина. Найважливіші елементи-органогени, природні й синтетичні органічні сполуки. Основні положення теорії хімічної будови органічних сполук О. М. Бутлерова. Класифікація, формули органічних речовин. Хімічні зв'язки в молекулах органічних сполук. Гомологічний ряд, функціональна група, ізомерія органічних сполук.

Практична частина. Виконання тестових завдань за матеріалом підрозділу.

2.2. Типи реакцій (3 год.)

Теоретична частина. Класифікація типів реакцій в органічній хімії: за результатом хімічної реакції та за механізмом розривання зв'язку.

Практична частина. Виконання тестових завдань за матеріалом підрозділу.

Розділ 3. Вуглеводні (21 год.)

3.1. Алкани (3 год.)

Теоретична частина. Алкани. Ізомерія алканів. Правила утворення систематичних назв алканів розгалуженої будови (за міжнародною номенклатурою IUPAC). Тривіальні назви алканів розгалуженої будови й відповідних алкілів. Хімічні властивості, добування алканів. Галогенопохідні алканів. Застосування алканів та їх похідних.

3.2. Циклоалкани (3 год.)

Теоретична частина. Циклоалкани. Номенклатура, ізомерія, гібридизація електронних орбіталей атомів Карбону, хімічні зв'язки циклоалканів. Хімічні властивості, добування циклоалканів.

3.3. Алкени, алкадієни (3 год.)

Теоретична частина. Алкени, алкадієни, їх загальна характеристика. Номенклатура, гомологічний ряд, ізомерія, фізичні й хімічні властивості, добування, застосування алкенів, алкадієнів. Реакції якісного виявлення алкенів.

3.4. Алкіни (3 год.)

Теоретична частина. Алкіни. Номенклатура, гомологічний ряд, ізомерія, фізичні й хімічні властивості, добування, застосування алкінів.

3.5. Арени (3 год.)

Теоретична частина. Арени, їх загальна характеристика. Номенклатура, гомологічний ряд, ізомерія, фізичні й хімічні властивості, добування, застосування аренів.

3.6. Природні джерела вуглеводнів, їх переробка (6 год.)

Теоретична частина. Природний газ, кам'яне вугілля, нафта. Первинна та вторинна переробка нафтопродуктів. Добування рідкого пального з вугілля й альтернативних джерел.

Практична частина. Виконання тестових завдань за матеріалом розділу.

Розділ 4. Оксигеновмісні органічні сполуки (21 год.)

4.1. Спирти (3 год.)

Теоретична частина. Спирти, їх класифікація. Гомологічний ряд, номенклатура, фізичні й хімічні властивості, добування, застосування насичених одноатомних спиртів. Фізіологічна дія насичених одноатомних спиртів. Хімічні властивості, добування, застосування гліцеролу.

4.2. Феноли (3 год.)

Теоретична частина. Феноли. Фізичні й хімічні властивості, добування, застосування фенолів.

4.3. Альдегіди (3 год.)

Теоретична частина. Альдегіди, їх класифікація. Гомологічний ряд, будова, ізомерія, номенклатура, фізичні й хімічні властивості, добування, застосування альдегідів.

4.4. Карбонові кислоти (3 год.)

Теоретична частина. Карбонові кислоти, їх класифікація. Гомологічний ряд, хімічні зв'язки, номенклатура, ізомерія, фізичні й хімічні властивості, добування, застосування насичених монокарбонових кислот.

4.5. Естери та жири (3 год.)

Теоретична частина. Естери. Номенклатура, ізомерія, поширення в природі, фізичні й хімічні властивості, добування, застосування естерів. Класифікація, хімічні властивості, добування, застосування жирів. Мила й синтетичні мийні засоби.

4.6. Вуглеводи (6 год.)

Теоретична частина. Вуглеводи. Класифікація, ізомерія вуглеводів. Хімічні властивості, добування, застосування вуглеводів.

Практична частина. Виконання тестових завдань за матеріалом розділу.

Розділ 5. Нітрогеновмісні органічні сполуки (15 год.)

5.1. Нітросполуки й аміни (3 год.)

Теоретична частина. Нітросполуки. Добування, фізичні й хімічні властивості, застосування нітросполук. Аміни, їх класифікація. Номенклатура, будова, ізомерія, добування, фізичні й хімічні властивості, застосування амінів.

5.2. Амінокислоти (3 год.)

Теоретична частина. Амінокислоти, їх класифікація. Біполярна будова молекули амінокислоти. Історичні й систематичні назви протеїногенних α -амінокислот. Фізичні й хімічні властивості, добування, застосування амінокислот.

5.3. Білки (3 год.)

Теоретична частина. Білки, їх класифікація, значення. Номенклатура, будова молекул, рівні структурної організації, хімічні властивості, застосування білків.

5.4. Нуклеїнові кислоти (6 год.)

Теоретична частина. Нуклеїнові кислоти, їх класифікація, будова молекул. Роль нуклеїнових кислот у процесах біосинтезу білка й передачі спадкових ознак.

Практична частина. Виконання тестових завдань за матеріалом розділу.

Розділ 6. Високомолекулярні сполуки (18 год.)

6.1. Основні поняття хімії високомолекулярних сполук (3 год.)

Теоретична частина. Речовини: мономери та полімери. Елементарна (структурна) ланка. Ступінь полімеризації. Молекулярна маса полімеру. Класифікація високомолекулярних сполук.

6.2. Способи синтезу й властивості високомолекулярних сполук (3 год.)

Теоретична частина. Полімеризація, співполімеризація, поліконденсація, співконденсація. Властивості полімерів.

6.3. Основні типи полімерних матеріалів (12 год.)

Теоретична частина. Пластичні маси (пластмаси). Термопласти й реактопласти. Газонаповнені пластики.

Каучуки і гуми, їх склад, експлуатаційні характеристики.

Природні, штучні, синтетичні волокна.

Лаки і фарби, їх склад, застосування.

Клеї, їх класифікація, застосування. Іонообмінні смоли, їх класифікація, застосування. Композити, їх складові. Гібридні композиційні матеріали.

Практична частина. Робота з літературою. Оформлення бібліографії. Складання тез. Виконання завдань проекту. Презентація проекту. Виконання тестових завдань за матеріалом підрозділу.

Розділ 7. Основи хімічної технології (78 год.)

7.1. Хімічні технології (6 год.)

Теоретична частина. Хімічна технологія як наука, її зв'язок з іншими науками. Історія розвитку хімічної промисловості. Поняття про хіміко-технологічний процес, умови його проведення, класифікацію процесів. Техніко-економічні показники хіміко-технологічного процесу. Поняття про матеріальний баланс, продукт виробництва, види хімічних продуктів, їх класифікацію, якість й практичний вихід продукту.

Практична частина. Розв'язування задач (обчислення виходу продукту реакції).

7.2. Сировина й енергетика хімічної промисловості (9 год.)

Теоретична частина. Поняття про хімічну сировину, її види та запаси. Підготовка сировини до переробки, її комплексне використання.

Вода в хімічній промисловості. Підготовка промислової води. Обсяги споживання води в промисловості. Повітря в хімічній промисловості.

Енергетика хімічної промисловості, джерела і форми енергії, що використовуються у виробництві хімічних продуктів. Рациональне використання й економія енергії.

Практична частина. Робота з літературою. Оформлення бібліографії. Складання тез. Виконання завдань проекту з енергозбереження «Моє енергетичне рішення». Презентація проекту.

5.3. Виробництво сульфатної кислоти (6 год.)

Теоретична частина. Застосування сульфатної кислоти, її значення для суспільного виробництва. Сировина сульфатно-кислотного виробництва, її види. Принципи вибору сировини. Закономірності керування реакцією. Будова і принципи роботи випалювальних печей, контактного апарату, абсорберів. Зберігання й транспортування сульфатної кислоти. Поняття про очисні споруди: електрофільтри, циклони, промивні башти тощо.

Перспективи розвитку виробництва сульфатної кислоти. Захист довкілля від забруднення оксидами Сульфуру.

Практична частина. Розв'язування задач. Практична робота «Каталітичне окиснення сульфур IV) оксиду в лабораторних умовах».

7.4. Виробництво амоніаку (6 год.)

Теоретична частина. Значення Нітрогену для живої природи. Методи фіксації азоту з повітря. Сировина для синтезу амоніаку. Фізико-хімічні основи синтезу.

Промисловий спосіб синтезу амоніаку. Конструкція колони синтезу й основні принципи її роботи. Зберігання і транспортування амоніаку. Перспективи розвитку виробництва амоніаку, важливі напрями його вдосконалення.

Практична частина. Розв'язування задач.

7.5. Виробництво нітратної кислоти (6 год.)

Теоретична частина. Фізико-хімічна характеристика реакцій, покладених в основу виробництва нітратної кислоти. Сировина.

Технологічна схема виробництва розбавленої нітратної кислоти. Будова і робота контактного апарату. Добування концентрованої нітратної кислоти. Зберігання та транспортування нітратної кислоти. Основні напрями вдосконалення виробництва нітратної кислоти.

Практична частина. Розв'язування задач.

7.6. Технологія виробництва силікатів (6 год.)

Теоретична частина. Загальні відомості про силікатну промисловість. Виробництво кераміки, скла. Мінеральні в'язучі матеріали: вапно, цемент, бетон. Основні напрями вдосконалення виробництва силікатів.

Практична частина.

Ознайомлення із зразками природних силікатів. Практична робота «Механічна обробка силікатного скла».

7.7. Електрохімічні виробництва (9 год.)

Теоретична частина. Загальні відомості про електрохімічні процеси. Теоретичні основи електролізу. Добування хлору, натрій гідроксиду, водню.

Основні напрями розвитку електрохімічних виробництв.

Практична частина. Розв'язування задач. Практична робота «Електроліз водного розчину натрій хлориду».

7.8. Металургія (6 год.)

Теоретична частина. Поняття про металургію та її сировину. Класифікація металів. Сплави заліза: чавун і сталь. Поняття про леговані сталі. Загальні способи добування металів. Виробництво чавуну: сировина, хімічна основа процесу. Будова та робота доменної печі й повітрянагрівачів. Продукти доменного виробництва й проблема охорони природи.

Виробництво сталі в мартенівських печах, кисневих конвертерах і електропечах. Пряме добування заліза з руд, переваги технології бездоменної металургії.

Виробництво алюмінію, види сировини. Електроліз алюміній оксиду.

Практична частина. Розв'язування задач.

7.9. Хімічна переробка палива (12 год.)

Теоретична частина. Загальні відомості про паливо. Поняття про теплоту згорання. Охорона довкілля від продуктів згорання палива. Переробка твердого палива. Коксування вугілля, продукти коксування. Будова й робота коксових печей. Поняття про процес напівкоксування. Газифікація й гідрогенізація твердого палива. Добування генераторного газу. Робота газогенераторів. Поняття про підземну газифікацію вугілля. Гідрогенізація твердого палива. Переробка рідкого палива. Перегонка нафти. Будова й робота трубчастой печі й ректифікаційної колони.

Хімічні способи переробки нафти, види крекінгу: термічний, каталітичний, піроліз, риформінг. Газоподібне паливо. Природний газ. Проблема водневої енергетики.

Практична частина. Виконання тестових завдань за матеріалом підрозділу. Практична робота «Ознайомлення з різними видами палива та зразками нафтопродуктів».

7.10. Промисловий органічний синтез (12 год.)

Теоретична частина. Виникнення і розвиток промисловості органічного синтезу. Сировина, основні процеси, значення промисловості органічного синтезу.

Фізико-хімічні основи, оптимальні умови, технологічні схеми і реактори синтезів вінілхлориду, етанолу, ацетальдегіду, мила, поліетилену.

Біохімічні виробництва. Поняття про біотехнологію. Виробництво кормового білка біохімічним способом.

Практична частина. Екскурсія на підприємство з біохімічним виробництвом.

Розділ 8. Екологія і хімія (12 год.)

8.1. Екологія атмосфери (3 год.)

Теоретична частина. Атмосфера, її структура, функції. Основні газові компоненти атмосфери. Парниковий ефект: причина та наслідки. Викиди в атмосферу летких речовин. Руйнування озонового шару атмосфери оксидами Нітрогену та фреонами (хлорфторметанами). Фотохімічний смог, кислотні дощі та кислотні сніги: причини виникнення та негативний вплив на організм людини і довкілля. Методи боротьби із забрудненням атмосфери.

Практична частина. Робота з літературою. Оформлення бібліографії. Складання тез. Виконання завдань проекту. Презентація проекту.

8.2. Екологія гідросфери (3 год.)

Теоретична частина. Гідросфера, її функції. Головні джерела води для населення України. Стан підземних вод України. Споживання прісної води. Види забруднення води. Очищення стічних вод. Проблема зберігання токсичних стічних вод хімічних підприємств. Охорона вод Світового океану.

Практична частина. Робота з літературою. Оформлення бібліографії. Складання тез. Виконання завдань проекту. Презентація проекту.

8.3. Екологія літосфери (6 год.)

Теоретична частина. Літосфера, її функції. Основні хімічні забруднювачі літосфери. Ґрунти та їх охорона. Охорона земних надр. Використання в господарстві вторинних ресурсів та заміників дефіцитних ресурсів.

Практична частина. Робота з літературою. Оформлення бібліографії. Складання тез. Виконання завдань проекту. Презентація проекту.

Розділ 9. Науково-дослідницька та навчально-творча діяльність вихованців (24 год.)

9.1. Науково-дослідницька діяльність (18 год.)

Теоретична частина. Перспективні напрями хімічних досліджень. Інформаційні джерела. Аналітична діяльність у процесі розв'язання завдань науково-дослідницької роботи. Бібліографічний опис наукових джерел. Наукові терміни, слова іншомовного походження. Ілюстративний матеріал. Додатки.

Практична частина. Робота з науковими джерелами. Оброблення даних із застосуванням ресурсів мережі Internet. Робота над змістом основної частини наукового дослідження. Складання списку використаних джерел. Редагування тексту дослідницької роботи. Підготовка мультимедійної презентації для захисту науково-дослідницької роботи. Складання тексту доповіді про результати дослідження.

9.2. Організаційно-масові заходи (3 год.)

Теоретична частина. Екскурсії до бібліотек міста, вищих навчальних закладів. Підготовка до участі в конкурсах і конференціях, захисту науково-дослідницьких робіт. Підготовка й проведення вікторин, свят і тематичних вечорів.

9.3. Підсумок (3 год.)

Практична частина. Підбиття підсумків роботи гуртка за навчальний рік. Презентація науково-дослідницьких робіт з використанням мультимедійних засобів. Рекомендації до подальшої науково-дослідницької діяльності.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- основний теоретичний матеріал за темами розділів;
- основні засади науково-дослідницької діяльності;
- особливості проведення дослідницьких робіт з хімії;
- особливості роботи з різними інформаційними джерелами;
- вимоги до оформлення наочних матеріалів;
- правила оформлення бібліографії;
- вимоги до оформлення наочних матеріалів;
- ознаки наукового стилю;
- вимоги до оформлення науково-дослідницької роботи учня – члена МАН України;
- правила ведення дискусії й виголошення повідомлення.

Вихованці мають уміти:

- раціонально організувати робочий час, відведений для здійснення системної науково-дослідницької діяльності;
- користуватися різноманітними інформаційними джерелами;

- визначати тему, об'єкт і предмет, мету та завдання дослідження, аргументувати обрану методику проведення пошукової роботи;
- здійснювати результативну аналітичну діяльність у процесі розв'язання завдань науково-дослідницької роботи;
- презентувати й захищати результати науково-дослідницької роботи;
- розв'язувати хімічні задачі, пов'язані з добуванням, перетворенням неорганічних і органічних сполук;
- працювати з лабораторним посудом, хімічним обладнанням та реактивами;
- дотримуватися правил техніки безпеки;
- виконувати тестові завдання за тематичними розділами програми.

У вихованців мають бути сформовані компетенції:

- ведення конструктивної дискусії,
- здійснення науково-дослідницьких пошуків і творчих підходів до розв'язання науково-дослідницьких завдань.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ ТА ОБЛАДНАННЯ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ ГУРТКА

№ з/п	Засоби навчання та обладнання	Кількість
1.	Колекція «Алюміній»	1 компл.
2.	Колекція «Волокна»	1 компл.
3.	Колекція «Кам'яне вугілля і продукти його переробки»	1 компл.
4.	Колекція «Каучуки»	1 компл.
5.	Колекція «Метали і сплави»	1 компл.
6.	Колекція «Нафта і продукти її переробки»	1 компл.
7.	Колекція «Скло і вироби зі скла»	1 компл.
8.	Колекція «Пластмаси»	1 компл.
9.	Колекція «Паливо»	1 компл.
10.	Колекція «Чавун і сталь»	1 компл.
11.	Колекція «Добрива»	1 компл.
12.	Колекція «Сировина і найважливіші продукти хімічних виробництв»	1 компл.
13.	Колекція «Естери»	1 компл.
14.	Колекція «Амінокислоти»	1 компл.
15.	Колекція «Карбонові кислоти»	1 компл.
16.	Колекція «Неорганічні кислоти»	1 компл.
17.	Колекція «Оксиди»	1 компл.
18.	Колекція «Основи»	1 компл.
19.	Колекція «Солі»	1 компл.
20.	Колекція «Шкала твердості»	1 компл.
21.	Кристалічні ґратки (алмазу, графіту, заліза, магнію, міді, натрій хлориду, йоду, льоду)	1 компл.
22.	Макети заводських апаратів хімічних виробництв і металургії (сульфатної кислоти, синтезу амоніаку, виробництва алюмінію, конвертора, доменної печі, переробки нафти)	1 компл.
23.	Моделі атомів зі стержнями для складання моделей молекул	15 наб.
24.	Моделі атомів для складання об'ємних моделей молекул	1 наб.
25.	Моделі атомів	1 наб.
26.	Апарат для дистиляції води	1 компл.
27.	Терези технічні з важками або терези електронні	1 компл.
28.	Холодильники	1 компл.
29.	Термометри: лабораторний та електронний	1+1 шт.
30.	Електронагрівач	1 шт.
31.	Спиртівка	1 шт.
32.	Шафа сушильна	1 шт.
33.	Піч муфельна	1 шт.
34.	Дошка для сушіння посуду	1 шт.
35.	Штатив хімічний лабораторний	15 шт.
36.	Штатив для демонстраційних пробірок	2 шт.
37.	Штатив для пробірок	15 шт.
38.	Екран захисний	1 шт.
39.	Екран фоновий	1 шт.
40.	Тримач для пробірок	15 шт.

41.	Гумове приладдя: пробки різних розмірів з отворами та без них, шланги різних діаметрів, груші	За потребою
42.	Затискачі комбіновані: гвинтовий та пружинний	5+5 шт.
43.	Підставка для переливання реактивів	2 шт.
44.	Рукавички гумові хімічно стійкі	15 пар
45.	Паличка скляна	60 шт.
46.	Промивалка пластмасова 500 мл	15 шт.
47.	Вузли, деталі та приладдя для монтажу приладів та установок	За потребою
48.	Ложементи (укладки) для хімічного посуду й реактивів	За потребою
49.	Халати лабораторні бавовняні	15 шт.
50.	Шпателі, щипці тигельні, ложки-дозатори	За потребою
51.	Посуд лабораторний в асортименті	За потребою
52.	Хімічні реактиви в кількостях та асортименті, необхідних для виконання практичних робіт	За потребою
53.	Комп'ютер	1 комп.
54.	Проектор мультимедійний	1 комп.
55.	Багатофункціональний пристрій (копір, принтер, сканер)	1 комп.
56.	Накопичувач USB Flash	1 шт.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Англо-українсько-російський словник з хімії: У двох книгах. Кн. 2 / За ред. проф. Корнілова М. Ю.– К.: Либідь, 1994. – 288 с.
2. Ахметов Н. С. Общая и неорганическая химия / Н. С. Ахметов. – М.: Высшая школа, 2002. – 743 с.
3. Басов В. П. Хімія: Навчальний посібник для самопідготовки до іспитів / В. П. Басов, В. М. Родіонов, О. Г. Юрченко. – Друге видання, перер. і доп. – Львів, К.: Новий Світ-2000, Каравела, 2002.– 282 с.
4. Гранкіна Т. М. Самостійні та контрольні роботи: Загальна хімія [Текст] / Т. М. Гранкіна. – Х.: Видавнича група «Основа», 2011. – 78 с. – (Бібліотека журналу «Хімія». Вип. 9 (105)).
5. Загальна та неорганічна хімія: Практикум; Навчальний посібник / М. С. Слободяник, Н. В. Улько, К. М. Бойко, В. М. Самойленко; за ред. М. С. Слободяник. – К.: Либідь, 2004. – 335 с.
6. Задорожний К. М. Активні форми та методи навчання хімії [Текст] / К. М. Задорожний. – Х.: Видавнича група «Основа», 2008. – 141 с. – (Бібліотека журналу «Хімія». Вип. 12 (72)).
7. Задорожний К. М. Методика розв'язування та практика використання хімічних задач під час викладання хімії [Текст] / К. М. Задорожний. – Х.: Видавнича група «Основа», 2010. – 126 с.: іл., табл. – (Бібліотека журналу «Хімія». Вип. 9 (93)).
8. Задорожний К. М. Хімія: Підготовка до іспиту [Текст] / К. М. Задорожний. – Х.: Видавнича група «Основа»: «Триада+», 2007. – 128 с. – (Бібліотека журналу «Хімія». Вип. 12).
9. Сиса Л. В. Неорганічна хімія в розрахункових задачах для комп'ютерного контролю знань [Текст] : навч. посіб. / Л. В. Сиса, В. М. Сомов. – Львів: Оріяна-Нова, 2003. – 288 с.
10. Хомченко Г. П. Посібник з хімії для вступників до вищих навчальних закладів / Г. П. Хомченко. – К: А.С.К., 2005. – 480 с.

V. ІЗ ДОСВІДУ РОБОТИ ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕКТИВІВ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ОБЛАСТІ

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ У ТВОРЧИХ ОБ'ЄДНАННЯХ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ОБЛАСТІ

Сучасне суспільство, що має достатньо високий рівень розвитку, створило загрози для його подальшого існування. Екологічний стан є відображенням планетарних проблем, що виникли через неправильне використання природних ресурсів.

Гуманітаризація та гуманізація освіти забезпечують формування особистості, яка здатна робити моральний вибір з урахуванням соціального й духовного досвіду людства та нести відповідальність за нього. Пошук нових форм і методів екологічної освіти і виховання сприяє ефективному вихованню дітей та учнівської молоді, діяльність яких спрямовано на пошук шляхів розв'язання екологічної кризи, подолання споживацького ставлення людини до природи. Однією з популярних серед дітей форм є квести (від англійського quest – «пошук»). Це цікаві групові інтелектуально-логічні ігри-подорожі, що передбачають розв'язання завдань учасниками під час пересування на визначеній картою-схемою території. Усі квести об'єднуються такими спільними рисами: група виконує різноманітні завдання, шукає підказки й інструкції, користується спеціальною картою-маршрутом або схемою. Упродовж гри учасники розшукують кодові позначки, що приведуть їх до місця, де знаходиться захований «скарб»-приз. Перемагає команда, яка першою дістається фінального пункту.

Мета квесту – розшифрувати й знайти місце на визначеній території (у парку, на вулицях міста, подвір'ї закладу, музеї тощо), отримати підказку (інструкцію, код) для виконання наступного завдання. Це гра передбачає застосування фізичних і розумових зусиль, вияву командного духу, активності, комунікабельності, креативності, координованості дій усіх учасників.

Під час розроблення гри слід урахувувати вікові особливості й інтелектуальні можливості дітей. Завдання мають бути неочікувані й непрості. Тема гри повідомляється завчасно, щоб учасники мали змогу заздалегідь підготуватися.

Зазвичай квести еколого-натуралістичного спрямування проводяться на свіжому повітрі, у парках, прибережних зонах, що сприяє створенню позитивної атмосфери спілкування людини з природою.

ПОДОРОЖ ЛІСОМ

Екологічний квест

Мета: формування в дітей та учнівської молоді активної природоохоронної поведінки

Цільова група: вихованці ПНЗ.

Вік: 12–14 років.

Кількість гравців: 15 осіб (три команди).

Час і місце проведення: ділянка дендропарку.

Термін проведення: дві – три години.

Умови участі:

- чітке виконання завдань згідно з маршрутним листом;
- виконання завдань на кожному етапі оцінюється від 0 до 5 балів;
- переможець визначається за загальною сумою балів, змістовністю відповідей на запитання, чіткістю й організованістю дій під час виконання завдань.

Дії інструктора: забезпечує дотримання технології проведення квесту, підбиває підсумки.

Кожна команда отримує маршрутний лист (дод. А).

На кожній станції учасники мають виконати завдання.

ЗАВДАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО КВЕСТУ

СТАНЦІЯ 1. Ліс у термінах і поняттях

1. Ліси України сформовано такими видами деревних порід:
 - А. Сосна звичайна, ялина звичайна, бук східний, ялина східна, дуб звичайний.
 - Б. Сосна, дуб, ялина, бук, ясен, береза, вільха, граб, ялиця, акація, гледичія.
 - В. Понад 30 видів, серед яких домінують дуб, бук, сосна, ялина, ясен, береза, вільха, граб, ялиця.
 - Г. Ялина звичайна, сосна звичайна, липа серцелиста, береза повисла, клен гостролистий, дуб звичайний.
2. Визначте відповідність між термінами і поняттями та їх визначеннями

	<i>Ліс (як біогеоценоз)</i>	процес вивалювання дерев із корінням
	<i>Вітровал</i>	показник продуктивності насаджень визначеної породи
	<i>Вітролом</i>	сукупність дерев, що є основним компонентом ділянки лісу (однорідні породи дерев, чагарникова рослинність, ґрунтовий покрив)
	<i>Деревостан</i>	кущі, зрідка деревні породи, що ростуть під пологом лісу і не здатні утворювати деревостан у даних умовах місцезростання
	<i>Санітарна вирубка</i>	ламання стовбурів, гілок (верхівок) дерев
	<i>Бонітет</i>	вирубання дерев у деревостанах, що мають незадовільний санітарний стан (пошкоджені вітровалами, буреломами тощо) мають бути видалені
	<i>Підлісок</i>	збирання і транспортування дерев від місця заготівлі до лісовозних доріг
	<i>Заплавні ліси</i>	ступінь впливу людини на рослинний покрив під час відвідування населенням місць відпочинку (витоптування, ущільнення ґрунту і його забруднення, знищення фітомаси)
	<i>Трелювання лісу</i>	сукупність на визначеній ділянці земної поверхні однорідних, взаємодіючих і пов'язаних обміном речовин й енергії природних компонентів (гірські породи, ґрунти, гідрологічні умови, рослини, тварини, мікроорганізми)
	<i>Рекреаційне навантаження</i>	ліси на берегах прісноводних водойм, у долинах річок, що періодично заливаються водою (під час повеней, паводків)

3. Назвати види грибів, що ростуть у хвойних лісах.
4. Із яких відділень складається лісовий розсадник?
5. Які побічні види користування лісом ви знаєте?

СТАНЦІЯ 2. Рослини лісу

1. До Червоної книги України (редакція 2009 року) занесено види рослин, що ростуть у лісах (варіанти відповідей):
 - А. Зелениця сплюснута, баранець звичайний, цибуля ведмежа, лілія лісова, сон чорніючий.
 - Б. Верба сітчаста, тис ягідний, плаун річний, ряст Маршала, сон широколистий.
 - В. Конвалія травнева, плаун булавовидний, валеріана дводомна, проліска дволиста, лілія лісова.
 - Г. Тис ягідний, ряст Маршала, береза темна, плаун річний, верба сітчаста.
2. До Червоної книги України (редакція 2009 року) занесені види тварин, які мешкають у лісах (варіанти відповідей):
 - А. Зубр, лось, борсук звичайний, жовна чорна, махаон.
 - Б. Водяна полівка мала, синиця чорна, білка звичайна, ведмідь бурий.
 - В. Зубр, ведмідь бурий, сичик-горобець, тетерук, рись звичайна.
 - Г. Олень благородний, тхір лісовий, сова вухата, ящірка зелена, мишівка лісова.
3. У яких національних природних парках, що знаходяться у Сумській області, охороняються ділянки лісових масивів?

4. У якому році оновлено «Перелік видів рослин, тварин і грибів, що підлягають особливій охороні на території Сумської області» (варіанти відповідей):
- А. 2009
 - Б. 2010
 - В. 2011
 - Г. 2014
5. У якому році прийнято Лісовий кодекс України:
- А. 1993
 - Б. 1994
 - В. 2000
 - Г. 2004

СТАНЦІЯ 3. Тварини лісу

1. Птахи лісу – це ...

- А. Деревні птахи, що лазять по деревах. Годуються і влаштовують гнізда на деревах, мають короткі, але сильні ноги, долотоподібний тонкий і довгий або заломлений усередину дзьоб. За характером живлення можуть бути і зерноїдними і комахоїдними.
- Б. Гніздяться на деревах або в чагарниках, а здобич ловлять у повітрі.
- В. Група лісових птахів, що гніздяться лише на землі. Їжу здобувають і на землі і на деревах.
- Г. Птахи, які живуть у просторах, обмежених деревами і чагарниками. Вони пристосовані до швидкого злету і посадки на гілках, літання між деревами: короткі й тупі крила, довгий хвіст. Це представники таких рядів, як Дятлові, Горобцеподібні, Денні хижі птахи, Зозулі, Дрімлюги, Сови, Сиворакші, Курячі.

2. Розподілити види комах-шкідників лісу за групами:

Совки, короїди, хрущі, вовчки, ковалики, жолудева плодожерка, пагонов'юни, вусачі, шишкова вогнівка, жолудевий довгоносик, хвилівки, листоїди, клопи, листовійки, склівки.

Шкідники плодів і насіння	_____
Шкідники коренів	_____
Шкідники молодих насаджень	_____
Хвоє- і листогризучі шкідники	_____
Стовбурні шкідники	_____

3. Яка оптимальна кількість мурашників має бути на 1 га соснового лісу?

4. Які екологічні функції виконують мурашки в лісі?

5. Визначити типові для зони мішаних лісів України види звірів.

СТАНЦІЯ 4. Охорона лісу

Найбільше лихо для лісів – пожежі. Пожежі небезпечні не лише тим, що гинуть дерева, звірі, птахи, комахи. Часто жертвами вогняної стихії стають люди, сільськогосподарські об'єкти, населені пункти.

Серед причин виникнення лісових пожеж головним вважається антропогенний фактор (згідно зі статистичними даними з вини населення щорічно виникає 96–98% лісових пожеж).

Запропонуйте план заходів із профілактики лісових пожеж, правила поведінки під час лісової пожежі.

СТАНЦІЯ 5. Практичне завдання

Виміряти висоту й діаметр стовбура позначеного дерева за допомогою приладів

Висота дерева _____

Діаметр стовбура дерева _____

Виміряти висоту й діаметр стовбура позначеного дерева за допомогою приладів

Висота дерева _____

Діаметр стовбура дерева _____

СТАНЦІЯ 6. П'ять хвилин слави

Кожна команда робить плакат-звернення щодо природоохоронної діяльності в лісах.

Додаток А

МАРШРУТНИЙ ЛИСТ

Команда _____

Назва станції	Кількість балів	Підпис інструктора
1. Ліс у термінах і поняттях		
2. Рослини лісу		
3. Тварини лісу		
4. Охорона лісу		
5. Практичне завдання		
6. П'ять хвилин слави		

ПРАВИЛЬНІ ВІДПОВІДІ

Запитання	Відповідь
До Червоної книги України (редакція 2009 року) занесено види рослин, що ростуть у лісах	Зелениця сплюснута, баранець звичайний, цибуля ведмежа, лілія лісова, сон чорніючий.
До Червоної книги України (редакція 2009 року) занесені види тварин, які мешкають у лісах	Зубр, ведмідь бурий, сичик-горобець, тетерук, рись звичайна.
Національні природні парки, Сумської області, де охороняються ділянки лісових масивів	НПП «Деснянсько-Старогутський», «Гетьманський».
Рік оновлення документа «Перелік видів рослин, тварин і грибів, що підлягають особливій охороні на території Сумської області»	2011
Рік прийняття Лісового кодексу України	1994
Ліси України сформовано такими видами деревних порід	Понад 30 видів, серед яких домінують дуб, бук, сосна, ялина, ясен, береза, вільха, граб, ялиця.
Види грибів, що ростуть у хвойних лісах	У молодих насадженнях сосен віком 5–20 років ростуть маслюки. Під дорослими соснами вони ростуть рідко, малими групами. Однак, у таких лісах багато білих грибів, але вони не ростуть у густому бору через нестачу світла. У сосновому лісі багато їстівних грибів (моховики, синці, козяки, дубовики, зеленушки, сиріжки, лисички). У ялиновому лісі ростуть печериці лісові, сиріжки, рижики, білі, польські, моховики, лисички, дощовики. І в ялиновому, і в сосновому лісі на деревах і пеньках можна знайти опеньки, але більш часто вони ростуть на вирубках.
Відділення лісового розсадника	Посівне, шкілка, маточна плантація, дендрологічне
Побічні види користування лісом	Сінокосіння; випасання худоби; збирання ягід, плодів, грибів, лікарської сировини; заготівля березового соку та новорічних ялинок
Птахи лісу	Птахи населяють території, засаджені деревами і чагарниками. Птахи пристосовані до швидкого злету і точної посадки на гілки, легко літати між гілками дерев, бо мають короткі й округлі за формою крила, довгий хвіст.

	Представники рядів: Дятлові, Горобцеподібні, Денні хижі птахи, Зозулі, Дрімлюги, Сиви, Сиворакиші, Курячі.
Оптимальна кількість мурашників на 1 га лісу	Науковцями розраховано оптимальну кількість мурашників на одиницю площі лісу: – у сосновому – 4 активні мурашники діаметром 1,3–1,5 м; – у діврові – 6–7 мурашників таких же розмірів. Кількість мурашників менших розмірів може бути набагато більша і в сосновому лісі, і в діврові.
Екологічні функції мурашок у лісі	Мурахи – це всеїдні універсальні хижаки і падацьшики. Їх кількість не залежить від наявності або відсутності шкідників. Мурахи запилюють квіти, сприяють розповсюдженню насіння рослин та підвищенню родючості ґрунту (розпушують, аерують ґрунт на глибину 50–70 см, збагачують органічними речовинами, азотом, фосфором, магнієм і калієм). Мурашники рудих лісових мурах – «фабрики родючості» (трава, чагарники і дерева, що ростуть поблизу мурашника, швидко розростаються).
Типові види звірів для мішаних лісів України	Для зони мішаних лісів України найбільш типові такі види звірів: лось, косуля, свиня дика, олень благородний, білка, куниця лісова, борсук, соня лісова; трапляються бурій ведмідь, рись, заєць-біляк. У лісах також водяться полівка лісова, лісова і польова миші, бурозубки звичайна і мала, кутора, кріт. Досить багато є лисиць і вовків.
Відповідність між термінами і поняттями та їх визначеннями	
Ліс (як біогеоценоз)	сукупність на визначеній ділянці земної поверхні однорідних, взаємодіючих і пов'язаних обміном речовин й енергії природних компонентів (гірські породи, ґрунти, гідрологічні умови, рослини, тварини, мікроорганізми)
Вітровал	процес вивалювання дерев з корінням
Вітролом	ламання стовбурів, гілок (верхівок) дерев
Деревостан	сукупність дерев, що є основним компонентом ділянки лісу (однорідні породи дерев, чагарникова рослинність, ґрунтовий покрив)
Санітарна вирубка	вирубання дерев у деревостанах, що мають незадовільний санітарний стан (пошкоджені вітровалами, буреломами тощо)
Бонітет	показник продуктивності насаджень визначеної породи
Підлісок	кущі, зрідка деревні породи, що ростуть під пологом лісу і не здатні утворювати деревостан у даних умовах місцезростання
Заплавні ліси	ліси на берегах прісноводних водойм, у долинах річок, що періодично заливаються водою (під час повеней, паводків)
Трелювання лісу	збирання і транспортування дерев від місця заготівлі до лісовозних доріг
Рекреаційне навантаження	ступінь впливу людини на рослинний покрив під час відвідування населенням місць відпочинку (витоптування, ущільнення ґрунту і його забруднення, знищення фітомаси)
Розподіл видів комах-шкідників лісу за групами	
Шкідники плодів і насіння	Жолудева плодожерка, шишкова вогнівка, жолудевий довгоносик
Шкідники коренів	Хрущі, вовчки, ковалики

Шкідники молодих насаджень	Пагонов'юни, клопи, листоїди
Хвоє- і листогризучі шкідники	Совки, хвилівки, листовійки
Стовбурні шкідники	Короїди, вусачі, склівки.
Правила поведінки під час лісової пожежі	<p>Під час пожежі необхідно остерігатися високої температури, задимленості, загазованості, вибухів, падіння дерев і будівель, провалів у вигорілий ґрунт. Небезпечно входити в зону задимлення, якщо видимість менше 10 м.</p> <p>Вибратися із задимленого приміщення можна лише плазуючи.</p> <p>Якщо загорівся одяг, треба лягти на землю, щоб збити полум'я; бігти не можна.</p> <p>Під час гасіння пожежі використовуються вогнегасники, вода, пісок, земля, простирадла, інші подібні засоби.</p> <p>Виходити із зони пожежі треба проти вітру.</p> <p>Під час гасіння лісових пожеж використовуються гілля листяних дерев (берези, ліщини), лопати тощо. Край пожежі захльостується гілками, засипається ґрунтом за допомогою лопати</p>

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я.П. Дідуха – К. : Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.
2. Книш М.П. Розуміючи – оберігай: тваринний світ Сумщини: навчально-методичний посібник / М.П. Книш, В.М. Грищенко. – Суми : Університетська книга, 2010. – 236 с.
3. Панченко С.М. Лесная растительность Национального природного парка «Деснянско-Старогутский» : монографія / С.М. Панченко ; под общ. ред. д.б.н., проф.. В.А. Соломахи. – Сумы : Университетская книга, 2013. – 312 с.
4. Вакулюк П.Г. Ліс і людина / П.Г. Вакулюк. – К. : Урожай, 1989. – 272 с.
5. Швиденко А. Й. Лісознавство. Підручник для вузів / А.Й. Швиденко, Б.Ф. Остапенко. – Чернівці : Зелена Буковина, 2001. – 354 с.

ДЕКОРАТИВНА КОМПОЗИЦІЯ У КВАДРАТІ

Заняття для вихованців декоративно-ужиткового гуртка

Вік дітей: середній шкільний

Мета: ознайомити дітей із різними способами створення декоративної композиції у квадраті; розвивати творчу уяву, уважність, образне мислення; виховувати естетичний смак.

Обладнання: казковий герой, квадратна скринька, ілюстрації декоративних композицій у квадраті, зразки витинанок, кольоровий папір, картон, клей ПВА, ножиці, простий олівець.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Організаційна частина.

II. Мотивація навчальної діяльності.

Педагог. Сьогодні до нас на заняття прийшов гість, який зробив дерев'яну скриньку, але не знає, як її прикрасити. Він знає, що ми навчаємося мистецтву витинання і вміємо прикрашати різні речі.

III. Повідомлення теми і мети заняття.

Педагог. Сьогодні на занятті створимо декоративну композицію у квадраті, якою можна прикрашати багато речей (*педагог демонструє зразки*).

IV. Актуалізація опорних знань.

Педагог. Але перед тим, як будемо створювати декоративну композицію у квадраті, треба згадати, що ми знаємо про декоративну композицію. Для цього розгадаємо кросворд (*дод. А*).

Розгадування кросворда

V. Вивчення нового матеріалу.

Декоративні орнаментальні витинанки у квадраті виконуємо на $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$ частині квадрата. Щоб із прямокутного аркуша паперу одержати квадрат, треба зігнути його в одному з кутів, відклавши меншу сторону прямокутника на більшій, лінія згину буде діагоналлю квадрата. Звертаємо увагу на те, щоб сторони аркуша точно збігалися.

Після цього згинаємо одержаний трикутник ще раз, відрізаємо зайвий папір. Таким чином, ми одержуємо $\frac{1}{4}$ квадрата. Якщо на ньому намалюємо узор і витнемо його, то він повториться у квадраті 4 рази. Якщо трикутник перегнути ще раз – одержимо $\frac{1}{8}$ квадрата, а витятий орнаментальний узор повториться 8 разів. Можна складати папір в інший спосіб: утворений квадратний аркуш паперу зігнути навпіл двічі – утвориться $\frac{1}{4}$ частина квадрата, а потім зігнути по діагоналі, щоб утворилася $\frac{1}{8}$ частина квадрата.

Виконуючи малюнок, потрібно визначити, яка частина узору буде зображенням, а яка – фоном чи простором. Фон чи простір слід видалити. Прості декоративні узори у квадраті багатьма народними майстрами і художниками виконуються без попереднього малюнка. Але для створення складної композиції є потреба в нанесенні її контуру олівцем.

Для виконання витинанки зі складними і дрібними елементами узору, крім ножиць, потрібні ніж, інші інструменти. Усі елементи витинанки у квадраті та інших форм мають бути добре продумані й підібрані. Орнаменти можуть бути геометричними, рослинними, зооморфними, змішаними і мають сприйматися як довершений художній твір.

Завдання 1. На картках зображені витинанки і малюнки шаблонів. Малюнки шаблонів розміщені на дошці, а картки – на столі. Педагог пропонує учням вибрати картку та знайти необхідний шаблон, за яким виготовилась обрана витинанка (*дод. Б*)

Завдання 2. Розгляньте зображення витинанок та їх елементи. Знайдіть, з якої витинанки кожний з елементів.

Завдання розміщені на окремих аркушах, роздаються кожному вихованцеві та виконуються самостійно (дод. В).

VI. Практична робота.

Пояснення послідовності створення витинанки у квадраті:

- нижній кут прямокутного аркуша паперу загнути до верхньої сторони;
- зайвий прямокутник відрізати;
- отриманий трикутник зігнути навпіл;
- на $\frac{1}{4}$ квадрата, що утворилася під час згинання, нанести малюнок орнаменту на зворотній частині кольорового паперу;
- нанесений орнамент, вирізати починаючи з прорізів, а потім по контуру;
- розгорнути витинанку і розгладити;
- підібрати картон для фону і наклеїти, видалити зайвий клей серветкою;
- готовий виріб покласти під прес.

(Педагог демонструє етапи виготовлення декоративної композиції у квадраті)

Інструктаж із техніки безпеки.

Ножиці не можна класти з розкритими лезами.

Ножиці не мають лежати праворуч.

Не заважати тим, хто працює з ножицями.

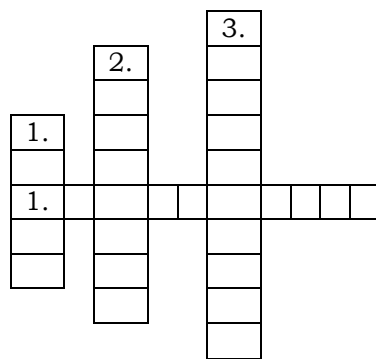
Не передавати ножиці кільцями вперед.

Самостійна робота вихованців над створенням витинанки-декоративної композиції у квадраті. Педагог пропонує кілька зразків шаблонів для виготовлення витинанки різної складності, вихованці роблять вибір самостійно, або за рекомендацією педагога у процесі практичної діяльності допомагає вихованцям (*дод. Д*).

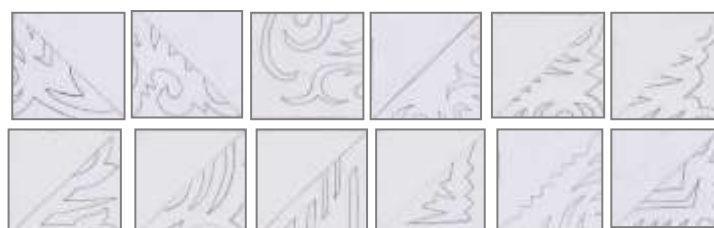
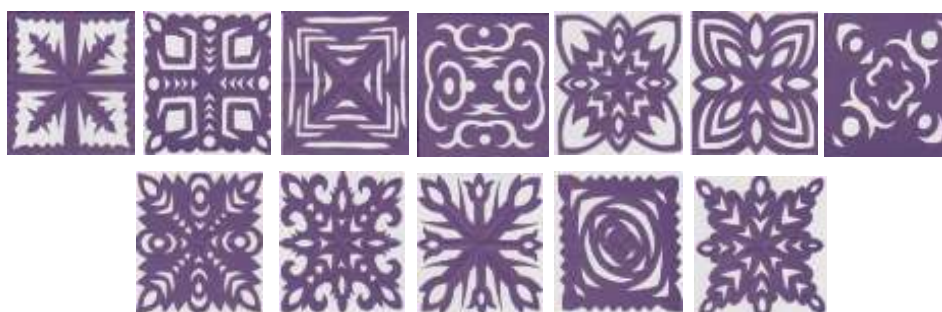
Прибирання робочих місць.

VII. Підсумок заняття

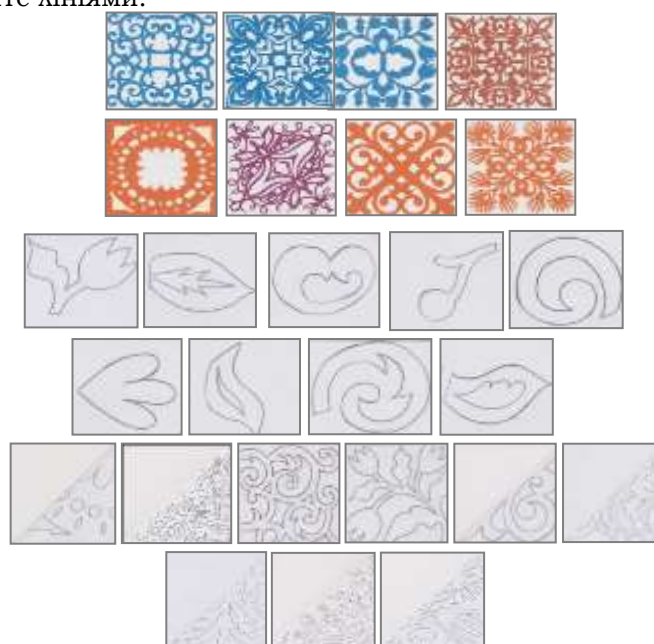
1. Колективний аналіз виконаних робіт: результати, помилки. Виділяють кращі роботи.
2. Рефлексія заняття (вихованці обговорюють результати роботи).

По горизонталі: 1. Слово, що означає творення, складання, розміщення (композиція).
 По вертикалі: 1. Слово, що означає «прикраса» (декор). 2. Декоративна композиція, що складається з елементів, що ритмічно повторюються(орнамент) 3. Процес видозміни малюнка, його спрощення, узагальнення (стилізація).

Розгляньте зображення витинанок та їх елементи. Знайдіть з якої витинанки кожний з елементів та з'єднайте лініями.

ДЕКОРАТИВНА КОМПОЗИЦІЯ В РОМБІ

Заняття для вихованців декоративно-ужиткового гуртка

Мета: навчати створювати декоративні композиції в ромбі, поглибити знання вихованців про значення символіки оберегів у народному мистецтві; розвивати творчі здібності, практичні навички з витинання; виховувати відчуття гармонії внутрішньої і зовнішньої краси навколишнього світу в процесі створення художнього образу засобами витинанки.

Обладнання: кольоровий папір, картон, клей ПВА, ножиці, простий олівець, зразки витинанок, малюнки орнаментів, інструкційні картки, шаблони, комп'ютерна техніка.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Організаційна частина.

II. Оголошення теми і мети заняття.

III. Вивчення нового матеріалу.

Ромб з'явився в пізньопалеолітичному мистецтві як свідоме відтворення малюнка мамонтової кістки в розрізі й узагальнювальний символ блага. У землеробів Європи ромбо-меандровий орнамент застосовувався як магічний знак – уособлення родючості. Ромбічний знак відображав землеробську ідею рослинної родючості. Спершу ромб з гачками в його кутах спочатку означав землеробський символ, потім – магічно-оберігальний, згодом став прикрасою.

У ті часи, коли витинанка була дуже популярною серед українців, у багатьох узорах можна було побачити зображення квадрата чи ромба. Найпрадавніше його значення – земний вогонь, згодом – достаток. Ромб розміщували в хаті на видному місці, щоб вселяв надію по те, що удача не обмине цю родину.

Демонстрація слайдів із зображенням орнаментів у ромбі. Показ презентації супроводжується обговоренням об'єктів декоративно-ужиткового мистецтва (дод. А).

Для виконання витинанки в ромбі потрібно аркуш паперу прямокутної форми зігнути навпіл по ширині і довжині, слідкуючи, аби протилежні сторони прямокутника точно співпадали між собою. В одержаному прямокутнику проводимо діагональ, якою з'єднуємо протилежні кути: при цьому одержуємо два трикутники – один з них буде $\frac{1}{4}$ ромба. Слід пам'ятати, що діагональ не повинна розділяти кут, до якого сходяться сторони згину. Зайвий папір відтинаємо, а на трикутнику малюємо олівцем $\frac{1}{4}$ узору ромба. Дуже важливо, малюючи частину узору, уявляти весь орнамент. Після виконання малюнка олівцем витинаємо його інструментами.

Вправа «Мозковий штурм». Подивіться уважно на декоративні композиції в ромбі і скажіть, що в них спільного і відмінного з декоративними композиціями у квадраті.

Педагог на дошці аналізує всі відповіді дітей.

Вправа «Знайди зайве». Серед розміщених на дошці витинанок, вихованці знаходять декоративні композиції, які не належать до категорії декоративних композицій у ромбі (дод. Б).

V. Практична робота.

1. Вихованці формують три групи. Кожна з груп отримує завдання.

I-а група: створити ескіз композиції з поданих елементів і вирізати витинанку за таким ескізом (дод. В).

II-а група: домалювати прорізи, декоративні елементи, вирізати витинанку за створеним ескізом (дод. Д).

III-а група: виготовити витинанки за 2–3 шаблонами (дод. Ж).

3. Інструктаж із техніки безпеки.

4. Самостійна робота вихованців над створенням витинанки в ромбі. У процесі практичної діяльності вихованців педагог їм індивідуальну допомогу.

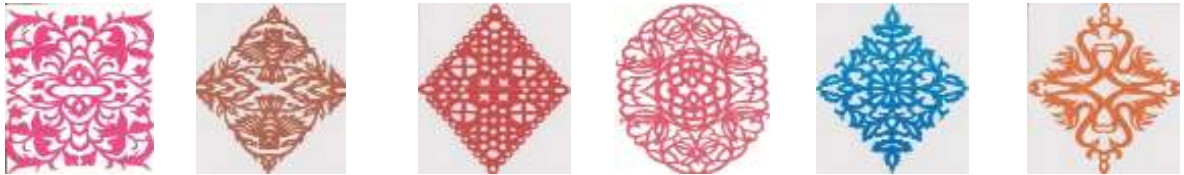
5. Прибирання робочих місць.

VI. Підсумок та рефлексія заняття

1. Колективний аналіз виконаних робіт: результати, помилки.

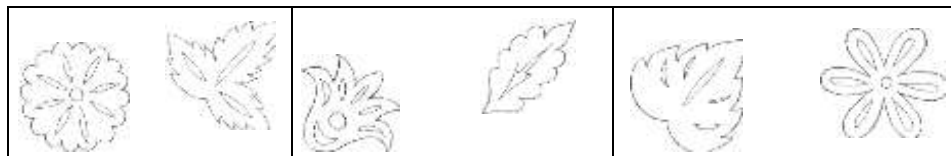
Додаток А

Презентація «Використання ромбу в декоративно-ужитковому мистецтві»
(електронний носій)

Інструкційна картка № 1

- 1) аркуш паперу прямокутної форми зігнути навпіл по ширині й довжині;
- 2) в одержаному прямокутнику проводимо діагональ, якою з'єднуємо протилежні кути;
- 3) зайвий папір відтинаємо (трикутник, що утворився під час проведення діагоналі з зовнішньої сторони);
- 4) на $\frac{1}{4}$ ромбу зі зворотної частини кольорового паперу з поданих елементів чи за власним задумом намалювати ескіз для витинанки;
- 5) нанесений орнамент вирізати, починаючи з прорізів, а потім – по контуру;
- 6) розгорнути витинанку й розгладити;
- 7) підібрати картон для фону і наклеїти, видалити зайвий клей серветкою;
- 8) готовий виріб покласти під прес.

Інструкційна картка 2

- Додаток Д
1. На контурній основі шаблону для декоративної композиції в ромбі домалювати прорізи, декоративні елементи тощо;
 2. Аркуш паперу прямокутної форми зігнути навпіл по ширині й довжині;
 3. В одержаному прямокутнику проводимо діагональ, якою з'єднуємо протилежні кути;
 4. Зайвий папір відтинаємо (трикутник, що утворився під час проведення діагоналі з зовнішньої сторони);
 5. Нанести малюнок орнаменту за допомогою створеного шаблону на $\frac{1}{4}$ ромбу зі зворотної частини кольорового паперу;
 6. Нанесений орнамент вирізати, починаючи з прорізів, а потім – по контуру;
 7. Розгорнути витинанку й розгладити;
 8. Підібрати картон для фону і наклеїти, видалити зайвий клей серветкою;
 9. Готовий виріб покласти під прес.

Інструкційна картка 3

1. Аркуш паперу прямокутної форми зігнути навпіл по ширині й довжині;
2. В одержаному прямокутнику проводимо діагональ, якою з'єднуємо протилежні кути;
3. Зайвий папір відтинаємо (трикутник, що утворився під час проведення діагоналі з зовнішньої сторони);
4. Нанести малюнок орнаменту за допомогою шаблону на $\frac{1}{4}$ ромбу зі зворотної частини кольорового паперу;
5. Нанесений орнамент вирізати, починаючи з прорізів, а потім – по контуру;
6. Розгорнути витинанку й розгладити;
7. Підібрати картон для фону і наклеїти, видалити зайвий клей серветкою;
8. Готовий виріб покласти під прес.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. М. Гурець «Сіверські фрески», Суми ВВП «Мрія», 2007 р.
2. В. Раєвський «Чорним по білому», ВВП «Мрія - 1», 1998 р.
3. В. Раєвський «На перехресті днів», Глухів, 2007 р.
4. Літературно-мистецьке об'єднання «Звенигора», «Глухів літературний», Суми, ВВП «Мрія – 1», ЛТД, 2005 р.
5. М Єроха «Глухів – моя доля», Суми, ВВП «Мрія – 1», ЛТД, 2005 р.
6. А. Деркач «Глухів – гетьманська столиця», Київ, «Павлін», 2000 р.
7. В. Белашов «Глухов – забытая столица гетьманской Украины», Киев, «Украина», 1992г.
8. Володимир Ткаченко «Православна Глухівщина», К., 2001 р.
9. Сумська обласна державна адміністрація, Сумська обласна рада «Зруйновані храми Сумщини», видавництво «Ярославна», Суми, 2007 р.

ЗБЕРЕЖЕННЯ ФОЛЬКЛОРНИХ СКАРБІВ РІДНОГО КРАЮ

Заняття для вихованців фольклорного гуртка

(Вік дітей: середній і старший шкільний)

Мета: визначити особливості етнографічної групи горюнів в Сумській області, характерні риси їхньої культури, розкрити специфіку фольклору горюнів, календарно-обрядових пісень літнього, зимового, весняного, осіннього циклів. Розвивати пізнавальну активність, уміння вести дискусію, аргументувати та відстоювати свою позицію. Виховувати національну самосвідомість, любов до свого народу, шанобливе ставлення до його культури, здатність зберегти свою національну ідентичність.

Обладнання та матеріали: мультимедійні презентації «Календарно-обрядові пісні зимового циклу», «Календарно-обрядові пісні весняного циклу», «Календарно-обрядові пісні літнього циклу», «Календарно-обрядові пісні осіннього циклу», екран, комп'ютер, проектор.

Форма: засідання «круглого столу».

Формування базових компетентностей:

пізнавальної: розширення знань про специфіку фольклору горюнів, особливості та характерні риси їхньої культури;

практичної: формування навиків роботи з фольклорним матеріалом, записами та розшифровкою фольклорного матеріалу, застосування отриманих знань на практиці;

творчої: розвиток етнографічних, музичних здібностей, логічного мислення, уяви, фантазії, здатності проявляти творчу ініціативу; формування стійкого інтересу до фольклорної спадщини України, задоволення потреби у творчій самореалізації та духовному самовдосконаленню;

соціальної: виховання поваги до народних духовних цінностей, дбайливого ставлення до національної минувшини; формування ціннісних орієнтацій, позитивних якостей емоційно-вольової сфери, доброзичливості й товариськості, вміння працювати в колективі.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Організаційна частина

Вправа «Очікування»

Педагог.

- Оберіть картку такого кольору, що відповідає вашому настрою.
- Напишіть своє прізвище і ваше очікування від нашої подальшої роботи.
- Прикріпіть вашу відповідь до дошки.

Вихованці формують групи по 4–5 осіб. Прізвище вихованця вказано на стилізованій квітці, що зроблена з аркушів-очікувань і розміщена на столі в «центрі» місця роботи мінігрупи.

Педагоги та гості займають місця експертів.

1. Представлення мінігруп.
2. Представлення експертів.

Педагог. Працюючи в мінігрупі, кожен має можливість виявити свою індивідуальність, рівень знань. А наші експерти зроблять оцінку вашої діяльності.

II. Основна частина

Педагог. Ми так далеко відійшли від основ нашого буття, що не помічаємо, як губимо себе. Ми поспішаємо до кращого майбутнього і часто забуваємо про прекрасне минуле. Єдині острівки нашої справжності – фольклорні джерела. Але часто ми байдужі до власного минулого. Хоча йти вперед, розвиватися як особистість можна лише тоді, коли пам'ятаєш, зберігаєш і примножуєш духовну спадщину. І якщо бодай один раз виявляєш байдужість, усі ці традиції ризикують зникнути. Німецький філософ Ясперс зазначав: «...традиції передаються, а отже, можуть бути і втрачені».

На сьогодні майже не залишилося автентичних носіїв фольклорної спадщини. Припинено активну практику збирання фольклору – пісень, переказів, легенд.

Більш детально поговоримо про народну пісню – один із найдавніших видів усної народної творчості, у якому поєднано елементи словесного й музичного мистецтва. Народні пісні відображають побут, традиції, звичаї, важливі події в історії народу, а також його духовний світ.

Історія народної пісні сягає прадавніх часів. У прадавні часи наші пращури наспівували, коли спільно виконували роботу або здійснювали обряди. Так виникли трудові й обрядові пісні. З плином часу з'явилися нові пісенні теми, що відображали переживання й роздуми людей у різних життєвих ситуаціях.

Цінність фольклорних пісень визначається не лише художньою довершеністю, а й глибиною відтворення народного світосприйняття та характеру. Недарма кажуть, що в найкращих фольклорних піснях лунає голос безсмертної душі народу.

Питання для обговорення: Яка роль і місце пісні в житті українського народу? Обґрунтуйте відповідь.

1. Розповідь з використанням презентації «Пісенна культура горюнів»

Пісенна культура горюнів є унікальною. Коли згадують про неї, одразу ж починають розповідати про лінівських «певуній». Ще в радянські часи на Московській студії грампластини «Мелодія» було випущено платівку з «горюньським» фольклором. Та співали, ще й не аби як в Новій Слободі.

У 1939 році працівники Путивльського краєзнавчого музею зібрали зразки горюньських обрядів і пісень. У збірнику, що й до цього часу зберігається в краєзнавчому музеї, можна знайти весільні, календарні землеробні пісні, поминальні плачі, а також жартівливі пісні, частівки, навіть дитячі дражнили, «считалки» та казки.

У 70–80-х роках ХХ ст. унікальну культурну спадщину горюнів почав пропагувати фольклорний ансамбль села Линове, до складу якого входили знавці місцевого пісенного фольклору. Кожна з його учасниць виконувала певну функцію. Заспівували Марфа Толстошеєва, Федора Подшивайлова. Верхній сколюючий підголосок вели Марія Самохіна та Лукер'я Кошелева. «Фундамент» пісні створювали низькі голоси Марія Афанасєва та Анна Самохіна. Інші співачки підтримували ці три групи, досконало володіючи мистецтвом імпровізації.

«Душею» колективу була Марфа Ареф'євна Толстошеєва. Вона мала чудовий голос, пам'ять, що зберігала величезну кількість текстів пісень, вогняний темперамент, енергію.

Перший виступ лінівського ансамблю, який приніс їм славу, відбувся в листопаді 1979 року в Москві у Всесоюзному будинку композиторів, де проходив музично - етнографічний концерт. З того часу колектив неодноразово брав участь у концертах, що проводилися в Києві, Сумах, став лауреатом обласного огляду художньої творчості.

Зараз, коли багатьох лінівських співачок з нами вже немає, пісенну естафету має прийняти молоде покоління.

Багато зразків самобутнього горюньського фольклору збереглося завдяки Анні Биваліній, Марії Войкиній, Анні Чумаковій, Аксинії Качуриної.

У пісенній спадщині є дуже багато особливостей, рис, що притаманні лише даному субетносу. Зокрема – це поліфонія – багатоголосся. Спів буває на сім голосів: глибокий, горловий. Сьогодні хранителькою і самобутньою виконавицею таких пісень, що дійшли до нас з далеких часів, є мешканка с. Линове, Лукерія Андріївна Кошелева. До нас дійшли пісні бабусь «Виноградъе красно-зеленое», «Масленица-кривошейка», «Давно я у батюшки была», «У нас на улице диво-диво», «Поле чистое», «Ёлка, ты ёлка зелененькая», «Ой, поля, полями», «Сизых мои да два голуба» тощо.

Горюньська культура відзначається своєрідною обрядовою творчістю. Традиції горнів, їхні звичаї зацікавлюють не лише етнографів і фольклористів, а й широке коло слухачів. У них і досі можна спостерігати багато обрядів, що стають корінням язичницьких вірувань сивої давнини.

Цінним є вивчення та збереження цих неповторних пісень задля того, щоб передати це мистецтво нащадкам, не дати йому зникнути.

Питання для обговорення:

- Чому важливо зберегти пісенну спадщину горюнів?

3. Презентація «Календарно – обрядові пісні зимового циклу»

Представлення пісенного матеріалу горюнів зимового циклу (виступ 1-ої мінігрупи)

З радістю горюни зустрічали й зимові свята, святки, - коли здійснювали огляд дворів, вітали господарів і бажали їм гарного врожаю. При цьому виконували календарні вітальні пісні, колядки та щедрівки, серед яких неабиякий інтерес у дослідників фольклору викликали щедрівки з приспівом «виноградъе красно-зеленое», які раніше вважали пісенним жанром Далекої Півночі.

До календарно-обрядових пісень зимового циклу належать:

«Щедрий вечор» (с. Юр'єве)
А в городе – городище.
Приспів: Щедрий вечор,
Добрий вечор!

«Ходит Илля» (с. Линове)
Ходит Илля на Василья,
Носит пугу житяную.
Куда не махнёт – усё жито растёт,

Там стояло
Красное древо.
Приспів: Щедрый вечор,
Добрый вечор!

А на том древе
Сизый орел сидит.
Приспів: Щедрый вечор,
Добрый вечор!
Сизокрылый,
Сизопёрый.
Приспів: Щедрый вечор,
Добрый вечор!

А Михайлушка
По двору ходит.
Приспів: Щедрый вечор,
Добрый вечор!
По двору ходит,
Ружьязаряжает.
Приспів: Щедрый вечор,
Добрый вечор!

Ружья заряжает,
В орёла стреляет.
Приспів: Щедрый вечор,
Добрый вечор!
-Не стреляй, не стреляй,
Михайлушка.
Приспів: Щедрый вечор,
Добрый вечор!

А я ж тебе
Пригожуся.
Приспів: Щедрый вечор,
Добрый вечор!

Жито, пшаница, усякаяпшаница.
У поле – зерно, у доме - добро.

«Ой там на водена Йардане»(с. Линове)

Ой там на воде на Йардане
Пречистая воду брала,
Ой своего Сынаснаряжала,
На престол клала,
На калину, на малину.
Прилетели три ангела,
Взяли ониризы на крыльшки
Да на свои,
Понесли да на небеса.
Все небеса растворилися,
Все святиида поклонилися.

«Виноградье красно-зелёное»(с. Линове)

Мы ходили, ходили по святейруте,
Виноградье красно-зелёное.
Мы шукали, шукали
Господинова двора,
Виноградье красно-зелёное.
Господиновый двор
На двенадцати верст,
Виноградье красно-зелёное.
Святел месяц Иванушка,
Виноградье красно-зелёное.
Красно солнышко Маринушка,
Виноградье красно-зелёное.
Ты будешь жаниться,
Мы будем дявиться,

Перегляд презентації «Календарно-обрядові пісні весняного циклу».

Представлення пісенного матеріалу горюнів весняного циклу (виступ 2-ої мінігрупи).

Проводи зими, Масляна – також улюблене свято горюнів, під час якого звучать особливі пісні, наприклад «Масленица-кривошейка».

Масленица-кривошейка «Ой кривошейка, кривошейка, кривошейка, ух!
Ой масленица-кривошейка Дажидались мы тебе же харашенько
Ой харашенько, харашенько, ух!

Перегляд презентації «Календарно-обрядові пісні літнього циклу».

Представлення пісенного матеріалу горюнів літнього циклу (виступ 3-ої мінігрупи).

Обрядом літнього циклу є «Рождение какушки», яким кожного року село зустрічає літо.

«Какушку» - зв'язку зелених гілок прикрашають квітами і смужками, танцюють з нею під пісню «У нас на улице диво диво» і «Какушка наша кустовата». У цю ж пору в давнину дівчача гойдалися на величезних гойдалках «релях», - співали особливі «рельні» пісні, що виконувалися завжди в дуеті.

«Какушка-рябина» (с. Нова Слобода)

Какушка-рябина, (2 р.)
Город городила,
Город городи...
Город городила (2 р.)
Капусту садила
Сама себе говори...
А в мова батюшки
Три садочка во дворе (2 р.)
Ще й колодец в воротях.

«Горошек мой»(с. Линове)

Горошек мой, горошек мой
Люблю тебе сеить
Ой лели али вай лели
Люблю тебе сеить
Посею горошку, посею горошку
При тертой дорожке
Ой лели али вай лели
При тертой дорожке

«Поле мое чистое» (с. Линове)

«В нас на улице диво-диво»
В нас на улице диво-диво
Ой ли - ля – ли диво – диво
Ой лялешунки
Чернобель – трава завродила
Ой ли - ля – ли завродила
Ой лялешунки
Завродив мой лен ис травую
Ой ли - ля – ли ис травую
Ой лялешунки
Ще й зеленаю с муравою
Ой ли - ля – ли с муравою
Ой лялешунки

Поле мое чистое
Поле невродивоё
Ой ляли ляли да
Ой лялешунки
Поле не вродиваё
«Ой на Ивана да й на Купала» (с. Ширяеве)
Ой на Ивана да й на Купала
Девки гуляли (2 р.)
Цветы собирали, в пучочки вязали –
Веночки сплетали.
Веночки сплетали
На речку бросали
Ой пльиви ж ты пльиви, мой веночек,
Да на той бережочек

Запитання для обговорення

- На вашу думку, що залишилося в нашому сучасному житті від тих давніх пісень і пов'язаних із ними обрядів?

Перегляд презентації «Календарно-обрядові пісні осіннього циклу».

Представлення пісенного матеріалу горюнів осіннього циклу (виступ 4 мінігрупи).

Весільний обряд у горюнів мав обов'язкові ритуали. Наприклад, після сватання обов'язково питали.

- Ну как, засватали?
- Засватали!
- А хлеб перемянили?
- Перемянили!

Після цього співали:

А у нашего свата
Хлеба соли многа,
Гарелки даволе,
Падносить - галосить.

А коли з потягом з - під вінця, кричали
Баяре, баяре!
А где вы бывали?
А што вы выдали?
Выдали да повядали
Серу уташку на озири.
Зустрічала свекруха невістку зі словами:
Вишанка - ягадка
Ат сонца красна,
Девушка Прасковья

А коли весільний каравай ділили, тут господарям не слід було відволікатись могли без горшків і мисок залишитись

«Как принёс каравай на стол, тут двери закутают .Берут бабі горшки и
За собою сямерых дятей держить »

Интерес викликають також зразки фольклору, що зберегли та донесли до нас багато поколінь новослобідців. Поруч зі слов'янською богинею краси і кохання Ладою згадується в піснях Лель – Бог страсті.

Ой муж на дворы едить.

Да куды дружка дети?

Да куды схоронити?

Лелюшки - Лелю!

Весільні піснігорюнів:«Ой и чей то терём», «Сизых моих да два голуба», «Ой, поля, полями»

« Ой и чей то терём»
(с. Линове)

Ой и чей то терём
Зорлоты верхи на нём ти
Травушка шелковья
Ой росы мои жемчужны
А што в том тереме
Да всё столики стоят
Травушка шелковья
Ой росы мои жемчужны
А за тем за столом
Да все гостюшки сидять

«Сизых моих да два голуба»
(с. Линове)

Сизых моих да два голуба (2 р.)
Палятитя в маю сторану
Палятитя в маю сторану (2 р.)
Накажитя маму батюш...
Накажитя маму батюшке
Накажитя маму роднаму
Сударыни моей матуш...
Что я й тута заваёвана (2 р.)
За дятину за дваровага

Травушка шелковья
Ой росы мои жемчужны
Да все званье,
Да всё милье
Травушка шелковья
Ой росы мои жемчужны

Отже, горюни є надзвичайно цікавою етнографічною групою, представники якої мешкають на території Сумщини. Вони мають власну культуру, зокрема талановиту фольклорну спадщину, що зацікавляє з кожним роком все більше й більше фольклористів і потребує подальшого поглибленого вивчення.

Питання для обговорення:

- Які ваші ідеї щодо організації роботи з дослідження та збереження фольклорної спадщини горюнів?
(Продовження роботи над вивченням пісень літнього циклу горюнів, зустріч із виконавицею народних пісень Л. Кошелевою, зустріч з бібліотекарями тощо)

III. Заключна частина

1. Виступ експертів *(Оцінювання роботи мінігруп, висловлення пропозицій і побажань)*.

2. Підсумок заняття

У наш час, коли йдеться про збереження національних традицій, відродження духовності й національної самосвідомості, особливої ваги набуває вивчення традиційних і сучасних форм народної творчості та їх безпосередній вплив на обрядову основу духовної спадщини українського народу.

Головною метою заняття – показати взаємовпливи фольклорної традиції та народної обрядовості з урахуванням специфічних особливостей нашого регіону.

Ми з вами переконалися, що фольклор живе і розвивається, він виявляє здатність відгукуватися на події, що зачіпають інтереси суспільства, збуджують уяву людей. Ні література, ні інші види мистецтва не здатні замінити усну творчість народу, яка завжди йшла і йтиме в авангарді художнього відображення життя. Народна творчість буде існувати, доки існуватиме усне спілкування, доки існуватиме суспільство.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Горюны: история, язык, культура/ Составитель Н. Кибрик. Сумы: ИПП «Мрия-1», 2005.- 120 с.
2. Етнополітична ситуація в області// Сумщина. Поступ у третє тисячоліття Інформаційно-аналітичний довідник. - Суми АС- Медіа, 2004.-164 с.
3. Історія міст і сіл Української РСР Сумська область. - К Інститут історії АН У РСР, 1973 - 248 с.
4. Климчук Ф.Д. К этноязыковой истории Днепровского Левобережья (в связи с проблемой этногенеза горюнов)// Горюны история, язык, культура/ Составитель Н.А. Кибрик.- Сумы: ИПП «Мрия-1», 2005.-138 с.
5. Лепюшкіна О.М. Говір горюнів - етнічної локальної групи населення Путивльщини// Путивльський краєзнавчий збірник. Випуск І Суми. МақДен, 2004. 138 с.
6. Мусіна Р.З. Походження субетносу путивльських горнів// Матеріали сумської наукової конференції: Збірник наукових праць. Випуск 7 - Суми СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2005 256 с.
7. Невская Е.А. Загадочные горюны, не похожий ни на кого народ живёт в окрестностях Софрониевского монастыря// Ваш шанс - 2005 30 03 с.23
8. Сторчака Н.І. Весілля в с. Нова Слобода. Путивльський район// Путивльський краєзнавчий збірник. Випуск 2. Суми- МақДен, 2005 194 с.
9. Терентьева В.М. Соціальна структура населення Путивльського повіту у ХVI-ХVII ст.// Третя сумська обласна наукова історико-краєзнавча конференція 7-8 грудня 1999 Суми, 1999 136 с.
10. Хвостенко Г.І. Загадкові горюни// Сумщина. 2001 -17.11. С.4
11. Чернов В.О. «Горюни» з «Ярославни»// Сумщина. - 21 10.2009 - №116(1967).-С.3

МАЙСТЕР-КЛАС З ВИГОТОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ЛЯЛЬОК

Тема: Виготовлення ляльки-пеленачки

Мета: навчити виготовляти ляльку-пеленачку.

Цільова аудиторія: вихованці гуртків.

Форма проведення: майстер-клас.

Тривалість: 45 хвилин.

Обладнання і матеріали: клаптики тканини різного кольору, ножиці, нитки, стрічки для оздоблення, мереживо.

ХІД РОБОТИ

I. Вступна бесіда.

Оголошення теми й мети проведення майстер-класу. Техніка безпеки під час роботи з ріжучими інструментами.

Лялька-мотанка – українська народна лялька, символ жіночої мудрості, родинний оберіг. З давніх давен у кожній родині лялька-мотанка виконувала роль оберега, була символом мудрості, символом матері - прародительниці та зв'язку між поколіннями, одна із найдревніших іграшок і сакральних (священних) істот нашого народу, якій уже тисячі й тисячі років.

Скільки існує людство, стільки років цій іграшці, що допомагала заспокоїти, нагодувати й оберігати дитину. Мати замотувала шматок хліба, частинку яблука чи груші, ягідку у тканину, прив'язувала до неї паличку і давала дитині як іграшку.

Лялька-мотанка була не лише забавкою для дитини, а й оберегом дому. Виготовляючи цей сакральний предмет, жінки вкладали в нього позитивні думки, побажання, передавали свою енергетику. Ляльку-мотанку передавала мати дочці, коли віддавала заміж, а дочка, у свою чергу – своїй дитині. Це ніби ниточка, що зв'язувала покоління.

Сьогодні ми виготовимо ляльку-пеленачку. Ця іграшка не складна у виготовленні, але вона може виконати ваші бажання, адже ви будете вкладати в неї тепло своєї душі, серця, рук.

II. Виконання практичної роботи.

1. Підбір матеріалу для виготовлення ляльки.
2. Демонстрація зразка готового виробу.
3. Демонстрація етапів роботи.
4. Творча робота учасників.

Рекомендована послідовність роботи

1. Клаптик тканини розміром 25x15 см скрутити в рулик

2. Скручений рулик перемотати ниткою

3. Сформований рулик загорнути в клаптик білої тканини

4. Вдягти немовляти хустинку

5. Підготувати пелюшку для немовляти

6. Загорнути немовля в пелюшку

7. Обернути немовля звивальником

8. Лялька-немовля готова

Тема: Виготовлення ляльки-кувадки

Мета: навчити виготовляти ляльку-кувадку.

Цільова аудиторія: вихованці гуртків.

Форма проведення: майстер-клас.

Тривалість: 45 хвилин.

Обладнання і матеріали: клаптики тканини різного кольору, ножиці, стрічки.

ХІД РОБОТИ

I. Вступна бесіда.

Оголошення теми й мети проведення майстер-класу. Техніка безпеки під час роботи з ріжучими інструментами.

Кувадки – прості і водночас дуже непрості ляльки: прості за формою, але не зовсім непрості за образом.

Вони вивішувалися над колискою після хрещення немовляти, оберігаючи його від злих духів. Зазвичай, у зв'язці було від 3 до 5 лялечок з різнобарвної тканини. Яскраві і веселі, вони заміняли брязкальця. Також вважалося, що до чотирьох років не можна давати дитині в руки нічого холодного – ні заліза, ні глини, щоб не застудити душу. У руках дітей постійно були «теплі» ляльки – із тканини або дерева.

Сьогодні ми пропонуємо вам виготовити ляльку-кувадку, що стане вашим оберегом.

II. Виконання практичної роботи.

1. Підбір матеріалу для виготовлення ляльки.
2. Демонстрація зразка готового виробу.
3. Демонстрація етапів роботи.
4. Творча робота учасників.

Рекомендована послідовність роботи

1. Готуємо клаптик тканини розміром 19х32 см і стрічку

2. Кілька разів обмотуємо клаптик стрічкою, на відстані приблизно 10 см від краю тканини

3. Із перемотаної частини формуємо голівку ляльки

4. Закріплюємо стрічку. Вільні частини тканини – це тулуб ляльки

5. Робимо «руки» ляльки з іншого квадратного клаптика тканини

6. Згортаємо квадрат тканини щоб перев'язати стрічкою

7. Перев'язуємо стрічкою один кінець згорнутої тканини

8. Перев'язуємо стрічкою другий кінець згорнутої тканини

9. Розташовуємо «руки» поміж частинами тканини.

10. Формуємо тулуб ляльки.

11. Перев'язуємо стрічкою пояс ляльки.

12. Лялька-кувадка готова.

Тема: Лялька з кукурудзи

Мета: навчити виготовляти ляльку з кукурудзи.

Цільова аудиторія: вихованці гуртків.

Форма проведення: майстер-клас.

Тривалість: 45 хвилин.

Обладнання і матеріали: обгортки кукурудзи, ножиці, нитки.

ХІД РОБОТИ

I. Вступна бесіда.

Оголошення теми й мети проведення майстер-класу. Техніка безпеки під час роботи з різьбучими інструментами.

Рельєфний природний матеріал ніби створений для виготовлення ляльок. Кілька годин наполегливого «чаклування» і те, що нещодавно хотілося б викинути геть, стає автентичною іграшкою.

Із кукурудзиння робили ляльки, що могли «рухати» руками, «хлопців» з пишними чубами і «дівчат» із гарними косами. Лялькам зав'язували хустинку, одягали спідничку, кофтинку.

Ляльці з полущеного качана кукурудзи прив'язували до тулуба палички – «ручки й «ніжки». Із кукурудзи та кукурудзиння робили понад 10 видів ляльок.

Пропонуємо вам також виготовити ляльку з кукурудзи. Вона дуже проста у виготовленні. Тож до роботи.

II. Виконання практичної роботи.

1. Демонстрація зразка готового виробу.
2. Підбір матеріалу для виготовлення ляльки.
3. Демонстрація етапів роботи.
4. Творча робота вихованців.

Рекомендована послідовність роботи

1. Для роботи знадобляться листки кукурудзи, нитки, ножиці

2. З листків кукурудзи формуємо тулуб ляльки

3. Для цього листки кукурудзи складаємо й перев'язуємо вгорі ниткою

4. Формуємо голівку ляльки. Для цього перегортаємо листки й обв'язуємо їх ниткою

5. Формуємо руки ляльки. Для цього беремо листки кукурудзи і нитку

6. Перев'язуємо ниткою листки з обох боків

7. Розташовуємо «руки» поміж частинами листків кукурудзи і фіксуємо ниткою

8. Лялька з листків кукурудзи готова

9. За такою ж технологією можна виготовити янгола, додавши крила та німб.